

ПРВИ ДЕО - Пречишћени текст - одредбе Правилника, Наставни програм за шести разред основног образовања и васпитања - 1. Сврха, циљеви и задаци програма, 2. Обавезни и препоручени садржаји - Обавезни наставни предмети: Српски језик, Матерњи језици припадника националних мањина - Албански, Бугарски, Мађарски, Румунски, Русински, Словачки, Хрватски и Босански језик, Српски као нематерњи језик, Страни језик, Ликовна и Музичка култура

Други део - Пречишћени текст - Историја, Географија, Физика, Математика, Биологија, Техничко и информатичко образовање, Физичко васпитање, Обавезни изборни наставни предмети - Верска настава, Грађанско васпитање, Страни језик (друга година учења), Физичко васпитање (изабрани спорт), Изборни наставни предмети - Чуvari природе, Свакодневни живот у прошлости, Цртање, сликање и вајање, Хор и оркестар, Информатика и рачунарство, Матерњи језик са елементима националне културе: Бошњачки, Бугарски, Мађарски, Ромски, Румунски, Русински, Словачки, Украјински и Хрватски језик, Буњевачки говор са елементима националне културе, Чешки језик са елементима националне културе, Шах, Школски програм, Препоруке за остваривање програма здравственог васпитања и Препоруке за остваривање програма слободних активности

Трећи део - Основни текст - одредбе Правилника, Наставни програм за шести разред основног образовања и васпитања - 1. Сврха, циљеви и задаци програма, 2. Обавезни и препоручени садржаји - Обавезни наставни предмети: Српски језик, Матерњи језици припадника националних мањина - Албански, Бугарски, Мађарски, Румунски, Русински, Словачки и Хрватски језик, Српски као нематерњи језик, Страни језик, Ликовна и Музичка култура

Четврти део - Основни текст - Историја, Географија, Физика, Математика, Биологија, Техничко и информатичко образовање, Физичко васпитање, Обавезни изборни наставни предмети - Верска настава, Грађанско васпитање, Страни језик (друга година учења), Физичко васпитање (изабрани спорт), Изборни наставни предмети - Чуvari природе, Свакодневни живот у прошлости, Цртање, сликање и вајање, Хор и оркестар, Информатика и рачунарство, Матерњи језик са елементима националне културе: Бошњачки, Бугарски, Мађарски, Ромски, Румунски, Русински, Словачки, Украјински и Хрватски језик, Шах, Школски програм, Препоруке за остваривање програма здравственог васпитања и Препоруке за остваривање програма слободних активности

Пети део - Измене и допуне

Правилник о наставном програму за шести разред основног образовања и васпитања

Правилник је објављен у "Службеном гласнику РС - Просветни гласник", бр. 5/2008, 3/2011, 1/2013, 5/2014-I, 5/2014-II, 11/2016-I и 11/2016-II.

Члан 1.

Овим правилником утврђује се наставни програм за шести разред основног образовања и васпитања.

Члан 2.

Наставни програм за шести разред основног образовања и васпитања одштампан је уз овај правилник и чини његов саставни део.

Члан 3.

Наставни програм за шести разред основног образовања и васпитања примењује се почев од школске 2008/2009. године.

Члан 4.

Овај правилник ступа на снагу осмог дана од дана објављивања у "Просветном гласнику".

НАСТАВНИ ПРОГРАМ ЗА ШЕСТИ РАЗРЕД О ВАСПИТАЊА

1. СВРХА, ЦИЉЕВИ И ЗАДАЦИ ПРОГРАМА ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА

Сврха програма образовања

- Квалитетно образовање и васпитање, које омогућава стицање језичке, математичке, научне, уметничке, културне, здравствене, еколошке и информатичке писмености, неопходне за живот у савременом и сложеном друштву.

- Развијање знања, вештина, ставова и вредности које оспособљавају ученика да успешно задовољава сопствене потребе и интересе, развија сопствену личност и потенцијале, поштује друге особе и њихов идентитет, потребе и интересе, уз активно и одговорно учешће у економском, друштвеном и културном животу и доприноси демократском, економском и културном развоју друштва.

Циљеви и задаци програма образовања су:

- развој интелектуалних капацитета и знања деце и ученика нужних за разумевање природе, друштва, себе и света у коме живе, у складу са њиховим развојним потребама, могућностима и интересовањима;

- подстицање и развој физичких и здравствених способности деце и ученика;

- оспособљавање за рад, даље образовање и самостално учење, у складу са начелима сталног усавршавања и начелима доживотног учења;

- оспособљавање за самостално и одговорно доношење одлука које се односе на сопствени развој и будући живот;

- развијање свести о државној и националној припадности, неговање српске традиције и културе, као и традиције и културе националних мањина;

- омогућавање укључивања у процесе европског и међународног повезивања;

- развијање свести о значају заштите и очувања природе и животне средине;

- усвајање, разумевање и развој основних социјалних и моралних вредности демократски уређеног, хуманог и толерантног друштва;

- уважавање плурализма вредности и омогућавање, подстицање и изградња сопственог система вредности и вредносних ставова који се темеље на начелима различитости и добробити за све;

- развијање код деце и ученика радозналости и отворености за културе традиционалних цркава и верских заједница, као и етничке и верске толеранције, јачање поверења међу децом и ученицима и спречавање понашања која нарушавају остваривање права на различитост;

- поштовање права деце, људских и грађанских права и основних слобода и развијање способности за живот у демократски уређеном друштву;

- развијање и неговање другарства и пријатељства, усвајање вредности заједничког живота и подстицање индивидуалне одговорности.

2. ОБАВЕЗНИ И ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ ОБАВЕЗНИХ И ИЗБОРНИХ ПРЕДМЕТА

ОБАВЕЗНИ НАСТАВНИ ПРЕДМЕТИ

СРПСКИ ЈЕЗИК

(4 часа недељно, 144 часа годишње)

Циљ и задаци

Циљ наставе српског језика јесте да ученици овладају основним законитостима српског књижевног језика на којем ће се усмено и писмено правилно изражавати, да упознају, доживе и оспособе се да тумаче одабрана књижевна дела, позоришна, филмска и друга уметничка остварења из српске и светске баштине.

Задаци наставе српског језика:

- развијање љубави према матерњем језику и потребе да се он негује и унапређује;
- описмењавање ученика на темељима ортоепских и ортографских стандарда српског књижевног језика;
- поступно и систематично упознавање граматике и правописа српског језика;
- упознавање језичких појава и појмова, овладавање нормативном граматиком и стилским могућностима српског језика;
- оспособљавање за успешно служење књижевним језиком у различитим видовима његове усмене и писмене употребе и у различитим комуникационим ситуацијама (улога говорника, слушаоца, саговорника и читаоца);
- уочавање разлике између месног говора и књижевног језика;
- развијање осећања за аутентичне естетске вредности у књижевној уметности;
- развијање смисла и способности за правилно, течно, економично и уверљиво усмено и писмено изражавање, богаћење речника, језичког и стилског израза;
- увежбавање и усавршавање гласног читања и читања у себи (доживљајног, изражајног, интерпретативног, истраживачког; читање с разумевањем, логичко читање) у складу са врстом текста (књижевним и осталим текстовима);
- оспособљавање за читање, доживљавање, разумевање, свестрано тумачење и вредновање књижевноуметничких дела разних жанрова;
- упознавање, читање и тумачење популарних и информативних текстова из илустрованих енциклопедија и часописа за децу;
- поступно и систематично оспособљавање ученика за логичко схватање и критичко процењивање прочитаног текста;
- развијање потребе за књигом, способности да се њоме ученици самостално служе као извором сазнања; навикавање на самостално коришћење библиотеке (одељењске, школске, месне); поступно овладавање начином вођења дневника о прочитаним књигама;
- поступно и систематично оспособљавање ученика за доживљавање и вредновање сценских остварења (позориште, филм);
- усвајање основних функционалних појмова и теоријских појмова из књижевности, позоришне и филмске уметности;
- упознавање, развијање, чување и поштовање властитог националног и културног идентитета на делима српске књижевности, позоришне и филмске уметности, као и других уметничких остварења;
- развијање поштовања према културној баштини и потребе да се она негује и унапређује;
- навикавање на редовно праћење и критичко процењивање часописа за децу и емисија за децу на радију и телевизији;
- подстицање ученика на самостално језичко, литерарно и сценско стваралаштво;
- подстицање, неговање и вредновање ученичких ваннаставних активности (литерарна, језичка, рецитаторска, драмска, новинарска секција и др.);
- васпитавање ученика за живот и рад у духу хуманизма, истинољубивости, солидарности и других моралних вредности;
- развијање патриотизма и васпитавање у духу мира, културних односа и сарадње међу људима.

Оперативни задаци:

- увођење ученика у грађење речи;
- упознавање са гласовним системом;
- упознавање гласовних алтернација, њихово уочавање у грађењу и промени речи;
- утврђивање знања о значењу и функцији придевских заменица;
- стицање основних знања о грађењу и значењима глаголских облика (футур II; имперфекат, плусквамперфекат, императив; потенцијал; трпни глаголски придев; глаголски прилози);
- проширивање знања о сложеној реченици;
- оспособљавање ученика за уочавање разлике између дугих акцената;
- оспособљавање за уочавање и тумачење узрочно-последичних веза у уметничком тексту, за исказивање властитих судова и закључака приликом анализе текста и у разним говорним ситуацијама;
- развијање способности за уочавање и тумачење емоција, мотива и песничких слика у лирском тексту;
- постепено упознавање структуре основних облика усменог и писменог изражавања - према захтевима програма.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ЈЕЗИК

ГраMATИКА

Обнављање, проверавање и систематизовање знања која се у овом и старијим разредима проширују и продубљују, до нивоа њихове примене и аутоматизације у изговору и писању у складу са књижевно-језичком нормом и правописом.

Подела речи по настанку: просте, изведене и сложене. Суфикси - разликовање суфикса од граматичких наставака; творбена основа; корен речи. Примери изведених именица, придева и глагола (певач, школски, школоваати се).

Сложенице, примери сложених речи насталих срастањем двеју или више речи, односно њихових творбених основа; просто срастање и срастање са спонјим вокалом (Бео/град, пар/о/брод). Префикси; примери именица, придева и глагола насталих префиксацијом (праунук, превелик, научити).

Атрибутска и предикатска функција именица и придева.

Самогласници и сугласници; слоготворно р. Подела речи на слоге. Подела сугласника по месту изговора и по звучности.

Гласовне промене и алтернације - уочавање у грађењу и промени речи: палатализација и сибиларизација; непостојано а; промена л у о; једначење сугласника по звучности (одступања у писаном језику); једначење сугласника по месту изговора; јотованье; асимилација и сажимање самогласника; губљење сугласника (на одступања указати у примерима).

Придевске заменице: разликовање по значењу и функцији - присвојне, показне, односно-упитне, неодређене, опште, одричне; употреба повратне заменице свој.

Грађење и значења глаголских облика: аорист (стилска обележеност), футур II; имперфекат, плусквамперфекат, императив; потенцијал; трпни глаголски придев; глаголски прилози. Прости и сложени глаголски облици. Лични и нелични глаголски облици.

Реченица (основни појмови): комуникативна реченица (синтаксичко-комуникативна јединица која представља целовиту поруку) и предикатска реченица (синтаксичка јединица која садржи глагол у личном облику).

Независне и зависне предикатске реченице.

Вежбе у исказивању реченичних чланова речју, синтагмом и зависном реченицом.

Комуникативне реченице које се састоје од једне независне предикатске реченице и од више њих.

Правопис

Проверавање, понављање и увежбавање правописних правила обрађених у претходним разредима (писање речце ли уз глаголе, не уз глаголе, именице и придеве; нај уз придеве; употреба великог слова и др.).

Писање одричних заменица уз предлоге.

Писање заменица у обраћању: Ви, Ваш.

Писање имена васионских тела - једночланих и вишечланих.

Писање глаголских облика које ученици често погрешно пишу (радни глаголски придев, аорист, потенцијал, перфекат, футур I).

Интерпункција после узвика.

Растављање речи на крају реда.

Навикавање ученика на коришћење правописа (школско издање).

Ортоепија

Проверавање и увежбавање садржаја из претходних разреда (правилан изговор гласова, разликовање дугих и кратких акцената, интонација реченице).

Вежбе у изговарању дугоузлазног и дугосилазног акцента.

Интонација везана за изговор узвика.

КЊИЖЕВНОСТ

Лектира

Лирика

Народна песма: *Највећа је жалост за братом*

Породичне народне лирске песме (избор)

Обичајне народне лирске песме - свадбене (избор)

Ђура Јакшић: *Вече*

Војислав Илић: *Свети Сава*

Алекса Шантић: *Моја отаџбина*

Милан Ракић: *Наслеђе*

Јован Дучић: *Село*

Вељко Петровић: *Ратар*

Десанка Максимовић: *О пореклу*

Мирослав Антић: *Плава звезда*

Добрица Ерић: *Чудесни свитац*

Стеван Раичковић: *Хвала сунцу, земљи, трави*

Милован Данојлић: *Шљива*

Сергеј Јесењин: *Бреза*

Рабиндранат Тагоре: *Папирни бродови* или једна песма по избору из *Градинара*

Епика

Народна песма: *Смрт мајке Југовића.*

Епске народне песме о Косовском боју (избор)

Народна песма: *Марко Краљевић укида свадбарину*

Епске народне песме о Марку Краљевићу (избор)

Народна приповетка: *Мала вила*

Бранислав Нушић: *Аутобиографија*

Петар Кочић: *Јаблан*

Светозар Ћоровић: *Богојављенска ноћ* (одломак)

Исидора Секулић: *Буре* (одломак)

Иво Андрић: *Аска и вук*

Бранко Ћопић: *Чудесна справа*

Стеван Раичковић: *Бајка о дечаку и Месецу*

Гроздана Олујић: *Златопрста или Седефна ружа* (избор)

Светлана Велмар-Јанковић: *Улица Филипа Вишњића* (одломак)

Вилијем Саројан: *Лепо лепоз белца*

Антон Павлович Чехов: *Вањка*

Драма

Коста Трифковић: *Избирачица*

Бранислав Нушић: *Анафрета*

Петар Кочић: *Јазавац пред судом* (одломак)

Допунски избор

Б. Ћопић: *Орлови рано лете*

Данило Киш: *Вереници*

Слободан Селенић: *Очеви и оци* (одломак)

Владимир Андрић: *Пустолов* (избор)

Џек Лондон: *Зов дивљине*

Ференц Молнар: *Дечаци Павлове улице*

Хенрик Сјенкјевич: *Кроз пустињу и прашуму*

Реј Бредбери: *Маслачково вино* (избор)

Ефраим Кишон: *Код куће је најгоре* (избор)

Анђела Нанети: *Мој дека је био трешња* (одломак)

Ијан Мекјуан: *Сањар* (избор)

Са предложеног списка, или слободно, наставник бира најмање три, а највише пет дела за обраду.

Научнопопуларни и информативни текстови

Вук Стефановић Караџић: *Живот и обичаји народа српског* (избор)

Милутин Миланковић: *Кроз васиону и векове* (одломак)

Веселин Чајкановић: *Студије из српске религије и фолклора* (избор)

М. Иљин: *Приче о стварима* (избор)

Владимир Хулпах: *Легенде о европским градовима* (избор)

Избор из књига, енциклопедија и часописа за децу.

Са наведеног списка, обавезан је избор најмање три дела за обраду.

Тумачење текста

Тумачење условљености догађаја и ситуација, осећања, сукоба, поступака, нарави и карактерних особина ликова - у епским и драмским делима. Упућивање ученика у поткрепљивање властитих судова и закључака појединостама из дела, али са становишта целине. Тумачење ликова као у претходном разреду. Запажање, коментарисање и процењивање ситуација и поступака, речи и дела, физичких и других особина, жеља и могућности, циљева и средстава (њихове складности и противречности).

Упућивање ученика у откривање двоструког описивања стварности: верно представљање појава (објективна дескрипција) и маштовито повезивање појава са ставом и осећањем писца (субјективна дескрипција). Даље упућивање ученика у тумачење песничких слика изазваних чулним дражима (конкретни мотиви), те размишљањем и осећањем (апстрактни мотиви, емоције, рефлексije).

Откривање главног осећања и других емоција у лирским песмама. Уочавање мотивске структуре песме; начин развијања појединих мотива у песничке слике и њихово здружено функционисање.

Развијање навике да се запажања, утисци и закључци доказују подацима из текста и животне стварности, да се уметничке вредности истражују с проблемског становишта. Давање припремних задатака и упућивање ученика у рад на самосталном упознавању књижевног дела (усмено и писмено приказивање дела). Читање и вредновање ученичких бележака о прочитаној лектури.

Књижевнотеоријски појмови

Лирика

Врсте строфа: стих (моностих); двостих (дистих); тростих (терцет), четворостих (катрен).

Ритам: брз и спор ритам; темпо; интонација и пауза; нагласак речи и ритам; рима - врсте: мушка, женска, средња (дактилска); парна, укрштена, обгрљена, нагомилана и испрекидана; улога риме у обликовању стиха.

Језичко-стилска изражајна средства: контраст, хипербола, градација;

Врсте ауторске и народне лирске песме: родољубива, социјална песма; обичајне и породичне народне лирске песме.

Епика

Основна тема и кључни мотиви.

Фабула: покретачи фабуле; заустављање фабуле; ретроспективни редослед догађаја.

Карактеризација: социолошка, психолошка; портрет: спољашњи и унутрашњи.

Биографија и аутобиографија

Роман - пустиловни, историјски и научно-фантастични.

Предање.

Драма

Комедија - основне одлике. Хумористичко, иронично и сатирично у комедији. Карактеризација ликова у комедији.

Монолог и дијалог у драми.

Функционални појмови

Ученици се подстичу да разумеју, усвоје и у одговарајућим говорним и наставним ситуацијама примењују следеће функционалне појмове: чежња, наслућивање, сумња, запрепаштење; савесност, предострожност, хуманост, достојанство; објективно, субјективно, посредно, непосредно, драматично; запажање, образлагање, аргументовано доказивање, анализа, синтеза, упоређивање; детаљ, атмосфера, перспектива.

Читање

Усклађивање читања с природом неуметничког и уметничког текста. Даље упућивање ученика на проучавање обрађеног и необрађеног текста ради изражајног читања (условљеност ритма и темпа; јачина гласа, паузирање, реченични акценат). Казивање напамет научених различитих врста текстова у прози и стиху. Читање и казивање по улогама.

Увежбавање читања у себи према прецизним, унапред постављеним задацима (откривање композицијских јединица, дијалога у карактеризацији ликова, описа и сличних елемената; налажење речи, реченица, правописних знакова и др.).

Увежбавање брзог читања у себи с провером разумевања прочитаног непознатог текста.

ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА

Основни облици усменог и писменог изражавања

Препричавање са истицањем карактеристика лика у књижевном тексту, филму, позоришној представи. Изборно препричавање: динамичне и статичне појаве у природи (књижевно дело, филм, телевизијска емисија). Препричавање с променом гледишта. Уочавање структуре приче грађене ретроспективно.

Причање са коришћењем елемената композиционе форме (увод, ток радње, градација, место и обим кулминације у излагању, завршетак). Уочавање карактеристика хронолошког и ретроспективног причања.

Описивање спољашњег и унутрашњег простора (екстеријера и ентеријера) по заједничком и самосталном сачињеном плану. Описивање динамичких и статичких појава у природи; прожимање и смењивање статичких и динамичких слика и сцена у описивању и приповедању.

Портретисање особа из непосредне околине на основу анализе књижевних портрета и портрета личности из научно-популарне литературе.

Извештавање: кратак извештај о школској акцији, свечаности, друштвеној акцији у селу или граду и сл.

Усмена и писмена вежбања

Ортоепске вежбе: проверавање и увежбавање садржаја из претходних разреда (правилан изговор гласова, разликовање дугих и кратких акцената, интонација реченице); вежбе у изговарању дугоузлазног и дугосилазног акцента; интонација у изговору узвика.

Слушање звучних записа; казивање напамет научених лирских и епских текстова; снимање казивања и читања; анализа снимка и вредновање.

Лексичке и семантичке вежбе: разликовање облика по дужини изговора; семантичка функција узлазне интонације; именовање осећања и људских особина; један предмет - мноштво особина; значења речи приближних облика.

Некњижевне речи и туђице - њихова замена језичким стандардом.

Синтаксичке и стилске вежбе: ситуациони подстицаји за богаћење речника и тражење погодног израза; одређивање синтагмом и зависном реченицом.

Сажимање текста уз појачање информативности.

Вежбе у запажању; уочавање значајних појединости.

Синтаксичко-стилске вежбе с различитим распоредом речи у реченици, уочавање нијансираних разлика у значењу, истицању и сл.

Стваралачко препричавање текста са променом гледишта.

Причање о догађајима и доживљајима са коришћењем елемената композиционе форме - по самостално сачињеном плану. Вежбање у хронолошком и ретроспективном причању.

Портретисање особе из непосредне околине ученика - по самостално сачињеном плану.

Извештавање: кратак писмени извештај о школској акцији (сакупљање хартије, уређење дворишта ...).

Увежбавање технике у изради писменог састава (избор грађе, њено компоновање, коришћење пасуса, обједињавање приповедања и описивања).

Писање службеног и приватног писма.

Осам домаћих писмених задатака, читање и анализа задатака на часу.

Четири школска писмена задатка - по два у полугодишту (један час за израду задатка, два за анализу задатака и писање побољшане верзије састава).

ДОДАТНИ РАД

Језик и језичка култура

Говорне вежбе о слободном изабраним темама (јасност, прецизност, језгровитост, лични тон у излагању).

Значење и употреба падежа (номинатив - предикатив; генитив - квалификативни, темпорални; датив - циљ, етички датив; акузатив - правац, место, мера, количина; инструментал - место, начин; локатив - време, даљи објекат).

Прости и сложени глаголски облици - значење и употреба.

Вежбе у говору с правилним акцентовањем. Акцент у савременом књижевном језику и локалном говору.

Проучавање локалног говора. Бележење локализама и позајмљеница и утврђивање њиховог порекла. Замењивање локализама и позајмљеница речима и изразима стандардног књижевног језика.

Књижевност

Анализа самостално одабраног прозног дела из лектире (фабула, композиција, ликови, теме, идеје, изразита психолошка и дескриптивна места).

Анализа лирске песме (основно осећање, мотиви, песничке слике, особености песничког језика).

Анализа књижевног дела из текуће српске књижевности (по избору ученика).

Анализа филмова и позоришних представа.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

ЈЕЗИК (граматика, правопис и ортоепија)

У настави језика ученици се оспособљавају за правилну усмену и писмену комуникацију стандардним српским језиком. Отуда захтеви у овом програму нису усмерени само на језичка правила и граматичке норме, већ и на њихову функцију. На пример, реченица се не упознаје само као граматичка јединица (са становишта њене структуре), већ и као комуникативна јединица (са становишта њене функције у комуникацији).

Основни програмски захтев у настави граматике јесте да се ученицима језик представи и тумачи као систем. Ниједна језичка појава не би требало да се изучава изоловано, ван контекста у којем се остварује њена функција. У I и II разреду у оквиру вежби слушања, говорења, читања и писања ученици запажају језичке појаве без њиховог именовања, да би се од III до VIII разреда у концентричним круговима и континуираним низовима граматички садржаји изучавали поступно и селективно у складу са узрастом ученика.

Поступност се обезбеђује самим избором и распоредом наставних садржаја, а конкретизација нивоа обраде, као врста упутства за наставну праксу у појединим разредима, назначена је описно формулисаним захтевима: запажање, уочавање, усвајање, појам, препознавање, разликовање, информативно, употреба, обнављање, систематизација и другима. Указивањем на ниво програмских захтева наставницима се помаже у њиховим настојањима да ученике не оптереће обимом и дубином обраде језичке грађе.

Селективност се остварује избором најосновнијих језичких законитости и информација о њима.

Таквим приступом језичкој грађи у програму наставници се усмеравају да тумачење граматичких категорија заснивају на њиховој функцији коју су ученици у претходним разредима уочили и њоме, у мањој или већој мери, овладали у језичкој пракси. Поступност и селективност у програму граматике најбоље се уочавају на садржајима из синтаксе и морфологије од I до VIII разреда. Исти принципи су, међутим, доследно спроведени и у осталим областима језика. На пример, алтернацију сугласник **к**, **г**, **х** ученици ће прво запажати у грађењу речи и деκлинацији у V разреду, а вежбама и језичким играма у том и претходним разредима навикавати се на правилну употребу тих консонаната у говору и писању; елементарне информације о палатализацији добиће у VI разреду, а усвојена знања о битним гласовним особинама српског језика обновити и систематизовати у VIII разреду. Тим начином ће ученици стећи основне информације о гласовним променама и алтернацијама, оспособиће се за језичку праксу, а неће бити оптерећени учењем описа и историје тих језичких појава.

Елементарне информације из морфологије почињу се ученицима давати од II разреда и поступно се из разреда у разред проширују и продубљују. Од самог почетка ученике треба навикавати да уочавају основне морфолошке категорије, на пример: у II разреду поред уочавања речи које именују предмете и бића, уводи се и разликовање рода и броја код тих речи, а у III разреду разликовање лица код глагола. Тим путем ће се ученици поступно и логички уводити не само у морфолошке, већ и у синтаксичке законитости (разликовање лица код глагола - лични глаголски облици - предикат - реченица). Речи увек треба уочавати и обрађивати у оквиру реченице у којој се запажају њихове функције, значења и облици.

Програмске садржаје из акцентологије не треба обрађивати као посебне наставне јединице. Не само у настави језика, већ и у настави читања и језичке културе, ученике треба у сваком разреду уводити у програмом предвиђене стандардне акценатске норме, а сталним вежбањем, по могућству уз коришћење аудио снимака, ученике треба навикавати да чују правилно акценатовану реч, а у местима где се одступа од акценатске норме, да разликују стандардни акценат од свога акцента.

Правопис се савлађује путем систематских вежбања, елементарних и сложених, која се организују често, разноврсно и различитим облицима писмених вежби. Поред тога, ученике врло рано треба упућивати на служење правописом и правописним речником (школско издање).

Настава **ортоепије** обухвата следеће елементе говора: артикулацију гласова, јачину, висину и дужину, акценат речи, темпо, ритам, реченичну интонацију и паузе.

Артикулационе вежбе односе се на правилан изговор гласова: **-ч, -ћ, -џ, -њ, -х**, као и **-е** (често отворено). Ученици с неправилним изговором **-р, -с, -з** упућују се логопеду. Гласови се најпре вежбају појединачно, а онда у говорном ланцу, у тексту.

Ортоепске вежбе, обично краће и чешће, изводе се не само у оквиру наставе језика него и наставе читања и језичке културе. Треба указивати на правилност у говору, али и на логичност и јасност.

Вежбе за усвајање и утврђивање знања из граматике до нивоа његове практичне примене у новим говорним ситуацијама проистичу из програмских захтева, али су у великој мери условљене конкретном ситуацијом у одељењу - говорним одступањима од књижевног језика, колебањима, грешкама које се јављају у писменом изражавању ученика. Стога се садржај вежбања у настави језика мора одређивати на основу систематског праћења говора и писања ученика. Тако ће настава језика бити у функцији оспособљавања ученика за правилно комуницирање савременим књижевним српским језиком.

У настави граматике треба примењивати следеће поступке који су се у пракси потврдили својом функционалношћу:

- подстицање свесне активности и мисаоног осамостаљивања ученика;
- сузбијање мисаоне инерције и ученикових имитаторских склоности;
- заснивање тежишта наставе на суштинским вредностима, односно на битним својствима и стилским функцијама језичких појава;
- уважавање ситуационе условљености језичких појава;
- повезивање наставе језика са доживљавањем уметничког текста;
- откривање стилске функције, односно изражајности језичких појава;
- коришћење уметничких доживљаја као подстицаја за учење матерњег језика;
- систематска и осмишљена вежбања у говору и писању;
- што ефикасније превазилажење нивоа препознавања језичких појава;
- неговање примењеног знања и умења;
- континуирано повезивање знања о језику са непосредном говорном праксом;
- остваривање континуитета у систему правописних и стилских вежбања;
- побуђивање учениковог језичког израза животним ситуацијама;
- указивање на граматичку сачињеност стилских изражајних средстава;
- коришћење прикладних илустрација одређених језичких појава.

У настави граматике изразито су функционални они поступци који успешно сузбијају ученикову мисаону инертност, а развијају радозналост и самосталност ученика, што појачава њихов истраживачки и стваралачки однос према језику. Наведена усмерења наставног рада подразумевају његову чврсту везаност за животну, језичку и уметничку праксу, односно за одговарајуће текстове и говорне ситуације. Због тога је указивање на одређену језичку појаву на изолованим реченицама, истргнутим из контекста, означено као изразито непожељан и нефункционалан поступак у настави граматике. Усамљене реченице, лишене контекста, постају мртви модели, подобни да се формално копирају, уче напамет и репродукују, а све то спречава свесну активност ученика и ствара погодну основу за њихову мисаону инертност.

Савремена методика наставе граматике залаже се да тежиште обраде одређених језичких појава буде засновано на суштинским

особеностима, а то значи на њиховим битним својствима и стилским функцијама, што подразумева занемаривање формалних и споредних обележја проучаваних језичких појава.

У настави језика нужно је посматрати језичке појаве у животним и језичким околностима које су условиле њихово значење. Ученике ваља упутити на погодне текстове и говорне ситуације у којима се одређена језичка појава природно јавља и испољава. Текстови би требало да буду познати ученицима, а ако пак нису, треба их прочитати и о њима разговарати са ученицима.

Наставник ваља да има на уму и то да упознавање суштине језичке појаве често води преко доживљавања и схватања уметничког текста, што ће бити довољно јак подстицај за наставника да што чешће упућује ученике да откривају стилску функцију (изражајност) језичких појава. То ће допринети развијању ученикове радозналости за језик јер уметничка доживљавања чине граматичко градиво конкретнијим, лакшим и применљивијим. Кад ученицима постане приступачна стилска (изражајна, експресивна) функција језичке појаве, прихватају је као *стваралачки поступак*, што је врло погодан и подстицајан пут да знања о језику брже прелазе у *умења*, да се на тај начин доприноси бољем писменом и усменом изражавању, али и успешнијој анализи књижевних текстова.

Нужно је да наставник увек има на уму пресудну улогу умесних и систематских вежбања, односно да наставно градиво није усвојено док се добро не увежба. То значи да вежбања морају бити саставни чинилац обраде наставног градива, примене, обнављања и утврђивања знања.

Методика наставе језика, теоријски и практично, упућује да у настави матерњег језика треба што пре превазићи нивое препознавања и репродукције, а стрпљиво и упорно неговати више облике знања и умења - *применљивост* и *стваралаштво*. У настојањима да се у наставној пракси удовољи таквим захтевима, функционално је у свакој погодној прилици знања из граматике ставити у функцију тумачења текста (уметничког и популарног), чиме се оно уздиже од препознавања и репродукције на нивое умења и практичне примене.

Практичност и применљивост знања о језику и његово прелажење у умења и навике посебно се постиже неговањем *правописних* и *стилских вежби*.

Ученике, такође, континуирано треба подстицати да своја знања о језику повезују са комуникативним говором. Један од изразито функционалних поступака у настави граматике јесу вежбања заснована на коришћењу примера из непосредне говорне праксе, што наставу граматике приближава животним потребама у којима се примењени језик појављује као свестрано мотивисана људска активност. Настава на тај начин постаје практичнија и занимљивија, чиме ученику отвара разноврсне могућности за његова стваралачка испољавања.

Ситуације у којима се испољавају одређене језичке појаве може и сам наставник да поставља ученицима, да их спретно подсећа на њихова искуства, а они ће казивати или писати како у изазовним приликама говорно реагују.

Целовити сазнајни кругови у настави граматике, који започињу мотивацијом, а завршавају сазнавањем, резимирањем и применом одређеног градива, у савременом методичком приступу, поготову у проблемски усмереној настави, отварају се и затварају више пута током наставног часа. Такав сазнајни процес подразумева учестало спајање индукције и дедукције, анализе и синтезе, конкретизације и апстракције, теоријских обавештења и практичне обуке.

Савремена методика наставе истиче низ саодносних методичких радњи које ваља применити у наставној обради програмских јединица из језика и које омогућују да сваки целовит сазнајни пут, почев од оног који је уоквирен школским часом, добије своју посебну структуру.

Обрада нових наставних (програмских) јединица подразумева примену следећих методичких радњи:

- Коришћење погодног *полазног текста* (језичког предлошка) на коме се увиђа и објашњава одговарајућа језичка појава. Најчешће се користе краћи уметнички, научно-популарни и публицистички текстови, а и примери из писмених радова ученика.
- Коришћење исказа (примера из пригодних, текућих или запамћених) *говорних ситуација*.
- Подстицање ученика да полазни текст *доживе* и *схвате* у целини и појединостима.
- Утврђивање и обнављање знања о познатим језичким појавама и појмовима који *непосредно доприносе* бољем и лакшем схватању новог градива. (Обично се користе примери из познатог текста.)
- Упућивање ученика да у тексту, односно у записаним исказима из говорне праксе, *уочавају примере* језичке појаве која је предмет сазнавања.
- Најављивање и бележење *нове наставне јединице* и подстицање ученика да запажену језичку појаву *истраживачки сагледају*.
- Сазнавање *битних својстава* језичке појаве (облика, значења, функције, промене, изражајних могућности...).
- Сагледавање језичких чињеница (примера) са *разних становишта*, њихово упоређивање, описивање и класификовање.
- Илустровање и *графичко представљање* језичких појмова и њихових односа.
- *Дефинисање језичког појма*; истицање својства језичке појаве и уочених законитости и правилности.
- Препознавање, објашњавање и примена сазнатог градива у новим околностима и у примерима које наводе сами ученици (непосредна дедукција и прво вежбање).
- Утврђивање, обнављање и примена стеченог знања и умења (даља вежбања, у школи и код куће).

Наведене методичке радње међусобно се допуњују и прожимају, а остварују се у сукцесивној и синхронној поставци. Неке од њих могу бити остварене пре наставног часа на коме се разматра одређена језичка појава, а неке и после часа. Тако, на пример, добро је да текст на коме се усваја градиво из граматике буде раније упознат, а да поједине језичке вежбе буду предмет ученичких домаћих задатака. Илустровање, на пример, не мора бити обавезна етапа наставног рада, већ се примењује кад му је функционалност неспорна.

Паралелно и здружено, у наведеном сазнајном путу теку све важне логичке операције: запажање, упоређивање, закључивање, доказивање, дефинисање и навођење нових примера. То значи да часови на којима се изучава граматичко градиво немају одељене етапе, односно јасно уочљиве прелазе између њих. Нешто је видљивији прелаз између индуктивног и дедуктивног начина рада, као и између сазнавања језичке појаве и увежбавања.

КЊИЖЕВНОСТ

Увођење ученика у свет књижевности, али и осталих, тзв. некњижевних текстова (популарних, информативних), представља изузетно одговоран наставни задатак. Управо на овом ступњу школовања стичу се основна и врло значајна знања, умења и навике од којих ће у доброј мери зависити не само ученичка књижевна култура, већ и његова општа култура на којој се темељи укупно образовање сваког школованог човека.

Лектира

Укинута је неприродна и непотребна подела на домаћу и школску *лектуру*, па тако извори за обраду текстова из лектире, поред читанки, постају књиге лектире за одређени узраст и сва остала приступачна литература.

Дата је лектира за одређен разред, разврстана по књижевним родовима - *лирика*, *епика*, *драма*, да би се кроз све програме могла пратити одговарајућа и разложна пропорција књижевних дела. Подела је извршена према основној разлици везаној за стих и прозу. Лектира је обогаћена избором научнопопуларних и информативних текстова.

Текстови из *лектире* представљају програмску окосницу. Наставник има начелну могућност да понуђене текстове прилагођава конкретним наставним потребама, али је обавезан и на слободан избор из наше народне књижевности и тзв. некњижевних текстова - према програмским захтевима.

Разлике у укупној уметничкој и информативној вредности појединих текстова утичу на одговарајућа методичка решења (прилагођавање читања врсти текста, опсег тумачења текста у зависности од сложености његове структуре, повезивање и груписање са одговарајућим садржајима из других предметних подручја - граматике, правописа и језичке културе и сл.).

Наставнику је дата могућност и *допунског избора* дела у складу са наставним потребама и интересовањима конкретног ђачког колектива са којим остварује програм.

Читање од III до VIII разреда

Тумачење текста заснива се на његовом читању, доживљавању и разумевању. При томе је квалитет схватања порука и непосредно условљен квалитетом читања. Зато су разни облици усмереног читања основни предуслов да ученици у настави стичу сазнања и да се успешно уводе у свет књижевног дела.

Изражајно читање негује се систематски, уз стално повећавање захтева и настојање да се што потпуније искористе способности ученика за постизање високог квалитета у вештини читања. Вежбања у изражајном читању изводе се плански и уз солидно наставничко и ученичко припремање. У оквиру своје припреме наставник благовремено одабира погодан текст и студиозно проучава оне његове особености које утичу на природу изражајног читања. У складу са мисаоно-емотивним садржајем текста, наставник заузима одговарајући став и одређује ситуациону условљеност јачине гласа, ритма, темпа, интонације, пауза, реченичног акцента и гласовних трансформација. При томе се повремено служи аудио снимцима узорних интерпретативних читања.

Пошто се изражајно читање, по правилу, увежбава на претходно обрађеном и добро схваћеном тексту, то је конкретно и успешно тумачење штива неопходан поступак у припремању ученика за изражајно читање. У оквиру непосредне припреме у VI, VII и VIII разреду повремено се и посебно анализирају психички и језичкостилски чиниоци који захтевају одговарајућу говорну реализацију. У појединим случајевима наставник (заједно са ученицима) посебно приређује текст за изражајно читање на тај начин што у њему обележава врсте пауза, реченичне акценте, темпо и гласовне модулације.

Изражајно читање увежбава се на текстовима различите садржине и облика; користе се лирски, епски и драмски текстови у прози и стиху, у наративном, дескриптивном, дијалошком и монолошком облику. Посебна пажња посвећује се емоционалној динамици текста, његовој драматичности и говорењу из перспективе писца и појединих ликова.

У одељењу треба обезбедити одговарајуће услове за изражајно читање и казивање - ученицима у улози читача и говорника ваља обезбедити место испред одељењског колектива, у одељењу створити добру слушалачку публику, заинтересовану и способну да критички и објективно процене квалитет читања и казивања. Посредством аудио снимка, ученицима повремено треба омогућити да чују своје читање и да се критички осврћу на своје умење. На часовима обраде књижевних дела примењиваће се ученичка искуства у изражајном читању, уз стално настојање да сви облици говорних активности буду коректни и уверљиви.

Читање у себи је најпродуктивнији облик стицања знања па му се у настави поклања посебна пажња. Оно је увек усмерено и истраживачко; помоћу њега се ученици оспособљавају за свакодневно стицање информација и за учење.

Вежбе читања у себи непосредно се уклапају у остале облике рада и увек су у функцији свестранијег стицања знања и разумевања не само књижевног дела, већ и свих осталих текстова.

Примена текст методе у настави подразумева врло ефикасне вежбе за савладавања читања у себи с разумевањем и доприноси развијању способности ученика да усклађују брзину читања са циљем читања и карактеристикама текста који читају.

Квалитет читања у себи подстиче се претходним усмеравањем ученика на текст и давањем одговарајућих задатака, а потом и обавезним проверавањем разумевања прочитаног текста, односно остварења добијених задатака. Информативно, продуктивно и аналитичко читање најуспешније се подстичу самосталним истраживачким задацима који се ученицима дају у припремном поступку за обраду текста или обраду садржаја из граматике и правописа. Тим путем се унапређују брзина и економичност читања, а нарочито брзина схватања прочитаног текста, подстиче се сазнајни процес, чиме се ученици оспособљавају за самостално учење.

Ученици старијих разреда уводе се у информативно читање које се састоји од брзог тражења информације и значења у тексту, при чему се не прочита свака реч, већ се погледом "пролази" кроз текст и чита се на прескок (међунаслови, поднаслови, први редови у одељцима, увод, закључак). При вежбању ученика у информативном читању, претходно се задају одговарајући задаци (тражење одређених информација, података и сл.), а потом проверава квалитет њиховог остварења. Информативним читањем ученици се такође оспособљавају да ради подсећања, обнављања, меморисања, читају подвучене и на други начин означене делове текста приликом ранијег читања "с оловком у руци", које треба систематски спроводити као вид припремања ученика за самосталан рад и учење.

Изражајно казивање напамет научених текстова и одломака у прози и стиху значајан је облик рада у развијању говорне културе ученика. Ваља имати у виду да је убедљиво говорење прозног текста полазна основа и неопходан услов за природно и изражајно казивање стихова. Зато је пожељно да се повремено, на истом часу, наизменично увежбава и упоређује говорење текстова у прози и стиху.

Напамет ће се учити разни краћи прозни текстови (нарација, дескрипција, дијалог, монолог), лирске песме разних врста и одломци из епских песама. Успех изражајног казивања знатно зависи од *начина учења и логичког усвајања текста*. Ако се механички учи, као што понекад бива, усвојени аутоматизам се преноси и на начин казивања. Зато је посебан задатак наставника да ученике навикне на осмишљено и интерпретативно учење текста напамет. Током вежбања треба створити услове да казивање тече "очи у очи", да говорник посматра лице слушалаца и да с публиком успоставља емоционални контакт. Максимална пажња се посвећује свим вредностима и изражајним могућностима говорног језика, посебно - природном говорничком ставу, поузданом преношењу информација и сугестивном казивању.

Тумачење текста од III до VIII разреда

Са обрадом текста почиње се после успешног читања наглас и читања у себи. Књижевноуметничко дело се чита према потреби и *више пута*, са циљем да изазове одговарајуће доживљаје и утиске који су неопходни за даље упознавање и проучавање текста. Разни облици поновљеног и усмереног читања дела у целини, или његових одломака, обавезно ће се примењивати у обради лирске песме и краће прозе.

При обради текста примењиваће се у већој мери јединство аналитичких и синтетичких поступака и гледишта. Значајне појединости, елементарне слике, експресивна места и стилскојезички поступци неће се посматрати као усамљене вредности, већ их треба сагледавати као функционалне делове виших целина и тумачити у природном садејству с другим уметничким чиниоцима. Књижевном делу приступа се као сложеном и непоновљивом организму у коме је све условљено узрочно-последичним везама, подстакнуто животним искуством и уобличено стваралачком маштом.

Ученике треба ревносно навикавати на то да своје утиске, ставове и судове о књижевном делу подробније доказују чињеницама из самога текста и тако их оспособљавају за самосталан исказ, истраживачку делатност и заузимање критичких ставова према произвољним оценама и закључцима.

Наставник ће имати у виду да је тумачење књижевних дела у основној школи, поготову у млађим разредима, у *начелу предтеоријско* и да није условљено познавањем стручне терминологије. То, међутим, нимало не смета да и обичан "разговор о штиву" у млађим разредима буде стручно заснован и изведен са пуно инвентивности и истраживачке радозналости. Вредније је пројектовање ученика поводом неке уметничке слике и њено интензивно доживљавање и конкретизовање у учениковој машти, него само сазнање да та слика формално спада у ред метафора, персонификација или поређења. Зато се још од првог разреда ученици навикавају да слободно испољавају своје утиске, осећања, асоцијације и мисли изазване сликовитом и фигуративном применом песничког језика.

У свим разредима обрада књижевног дела треба да буде повезана са решавањем *проблемских питања* подстакнутих текстом и уметничким доживљавањем. На тај начин стимулисаће се ученичка радозналост, свесна активност и истраживачка делатност, свестраније ће се упознати дело и пружати могућност за афирмацију ученика у радном процесу.

Многи текстови, а поготову одломци из дела, у наставном поступку захтевају умесну *локализацију*, често и вишеструку. Ситуирање текста у временске, просторне и друштвено-историјске оквире, давање неопходних података о писцу и настанку дела, као и обавештења о битним садржајима који претходе или следе одломку - све су то услови без којих се у бројним случајевима текст не може интензивно доживети и правилно схватити. Зато прототопску и психолошку реалност, из које потичу тематска грађа, мотиви, ликови и дубљи подстицаји за стварање, треба дати у пригодном виду и у оном обиму који је неопходан за потпуније доживљавање и поузданије тумачење.

Методика наставе књижевности већ неколико деценија, теоријски и практично, развија и стално усавршава наставников и учеников *истраживачки, проналазачки, стваралачки и сатворачки однос* према књижевноуметничком делу. Књижевност се у школи *не предаје и не учи*, већ *чита, усваја*, у њој се *ужива* и о њој *расправља*. То су путеви да настава књижевности шири ученикове духовне видике, развија истраживачке и стваралачке способности ученика, критичко мишљење и уметнички укус, појачава и култивира литерарни, језички и животни сензибилитет.

Модерна и савремена организација наставе матерњег језика и књижевности подразумева *активну улогу ученика* у наставном процесу. У савременој настави књижевности ученик не сме бити пасивни слушалац који ће у одређеном тренутку репродуковати "научено градиво", односно наставникова предавања, већ активни субјекат који *истраживачки, стваралачки и сатворачки* учествује у проучавању књижевноуметничких остварења.

Ученикова активност треба да свакодневно пролази кроз све три радне етапе: припремање, рад на часу и рад после часа. У свим етапама ученик се мора систематски навикавати да у току читања и проучавања дела *самостално* решава бројна питања и задатке, који ће га у пуној мери емоционално и мисаоно ангажовати, пружити му задовољство и побудити истраживачку радозналост. Такви задаци биће најмоћнија мотивација за рад што је основни услов да се остваре предвиђени интерпретативни домети. Наставник ваља да постави задатке који ће ученика подстицати да *уочава, открива, истражује, процењује и закључује*. Наставникова улога јесте у томе да осмишљено помогне ученику тако што ће га подстицати и усмеравати, настојећи да развија његове индивидуалне склоности и способности, као и да адекватно вреднује ученичке напоре и резултате у свим облицима тих активности.

Проучавање књижевноуметничког дела у настави је *сложен процес* који започиње наставниковим и учениковим *припремањем* (мотивисање ученика за читање, доживљавање и проучавање уметничког текста, читање, локализовање уметничког текста, истраживачки припремни задаци) за тумачење дела, своје најпродуктивније видове добија у *интерпретацији* књижевног дела на наставном часу, а у облицима *функционалне примене стечених знања и умења* наставља се и после часа: у продуктивним обнављањима знања о обрађеном наставном градиву, у *поредбеним изучавањима* књижевноуметничких дела и *истраживачко-интерпретативним приступима* новим књижевноуметничким остварењима. Средишње етапе процеса проучавања књижевноуметничког дела у настави јесу *методолошко и методичко з а интерпретације и њено р в а а на њ* наставном часу.

У заснивању и развијању наставне интерпретације књижевноуметничког дела основно *методолошко* опредељење треба да буде *превасходна усмереност интерпретације према уметничком тексту*. Савремена методика наставе књижевности определила се, дакле, за *унутрашње (иманентно) изучавање уметничког текста*, али она никако не превиђа нужност примене и *спољашњих гледишта* да би књижевноуметничко дело било ваљано и поуздано протумачено.

Уз наведена *методолошка* опредељења, наставна интерпретација књижевноуметничког дела ваља да удовољи и захтевима које јој поставља *методика наставе књижевности*: да буде *оригинална, естетски мотивисана, свестрано усклађена са наставним циљевима и значајним дидактичким начелима*, да има *општеву кохерентност и доступност*, а да методолошка и методичка поступања на свакој деоници интерпретације остварују *јединство анализе и синтезе*.

О оквиру *основне методолошке оријентације* да наставна интерпретација књижевноуметничког дела у највећој мери буде усмерена *према уметничком тексту*, примат припада опредељењу да се *динамика интерпретације* усклађује са *водећим уметничким вредностима* књижевног остварења, тако што ће оне бити *чиниоци обједињавања* интерпретативних токова кроз свет дела. Једно од најважнијих начела које поштује тако заснована и опредељена наставна интерпретација јесте *удовољавање захтеву да се тумачењем водећих вредности обухвати, односно проучи, дело у целини*. Пошто су *обједињена поставка* и односи *свестраних међусобних прожимања природне датости* уметничких чинилаца у делу, тумачењем водећих уметничких вредности обухватају се и упознају и *сви други битни чиниоци* уметничке структуре, међу којима сваки у интерпретацији добија онолико места колико му припада у складу са уделом који има у општој уметничкој вредности дела. У наставној интерпретацији књижевноуметничког дела *обједињавајући и синтетички* чиниоци могу бити: *уметнички доживљаји, текстовне целине, битни структурни елементи* (тема, мотиви, уметничке слике, фабула, сиже, књижевни ликови, поруке, мотивациони поступци, композиција), *облици казивања, језичко-стилски поступци и литерарни (књижевноуметнички) проблеми*.

У сваком конкретном случају, дакле, на ваљаним *естетским, методолошким и методичким* разлозима ваља утемељити избор оних вредносних чинилаца према којима ће бити усмеравана динамика наставне интерпретације књижевноуметничког дела. Зато *методолошки и методички прилази* књижевноуметничком делу, које теоријски и практично заснива и развија савремена методика наставе књижевности, *не познају и не признају* утврђене *методолошке и методичке системе* које би требало применити у интерпретацији сваког појединог дела. То значи да нема једном датих и уходаних путева којима се улази у свет сваког појединог књижевноуметничког остварења, већ су ти путеви унеколико увек другачији у приступу *сваком поједином књижевноуметничком делу - онолико колико је оно аутономно, самосвојно и непоновљиво* уметничко остварење.

Књижевнотеоријски појмови

Књижевнотеоријске појмове ученици ће упознати уз обраду одговарајућих текстова и помоћу осврта на претходно читалачко искуство. Тако ће се, на пример, током обраде неке родољубиве песме, а уз поредбени осврт на две-три раније прочитане песме исте врсте, развијати појам родољубиве песме и стицати сазнање о тој лирској врсти. Упознавање метафоре биће погодно тек када су ученици у претходном и предтеоријском поступку откривали изражајност извесног броја метафоричких слика, кад неке од њих већ знају напамет и носе их као уметничке доживљаје. Језикостилским изражајним средствима прилази се с доживљајног становишта; полазиће се од изазваних уметничких утисака и естетичке сугестије, па ће се потом истраживати њихова језичко-стилска условљеност.

Функционални појмови

Функционални појмови се не обрађују посебно, већ се у току наставе указује на њихова примењена значења. Ученици их спонтано усвајају у процесу рада, у текућим информацијама на часовима, а уз паралелно присуство речи и њоме означеног појма. Потребно је само *подстицати* ученике да наведене речи (а и друге сличне њима) *разумеју и схвате* и да их *примењују* у одговарајућим ситуацијама. Ако, на пример, на захтев да се уоче и објасне *околности* које утичу на понашање неког лика, ученик наведе те околности, онда је то знак (и провера) да је тај појам и одговарајућу реч схватио у пуном значењу.

У усменом и писменом изражавању узгредно ће се проверавати да ли ученици правилно схватају и употребљавају речи: *узрок, услов, ситуација, порука, однос* и сл. Током обраде књижевних дела, као и у оквиру говорних и писмених вежби, настојаће се да ученици откривају што више *особина, осећања и душевних стања* појединих ликова, при чему се те речи бележе и тако спонтано богати речник функционалним појмовима.

Функционалне појмове *не треба ограничити на поједине разреде*. Сви ученици једног разреда неће моћи да усвоје све програмом наведене појмове за тај разред, али ће зато спонтано усвојити знатан број појмова који су у програмима старијих разреда. Усвајање функционалних појмова је непрекидан процес у току васпитања и образовања, а остварује се и проверава у току остваривања садржаја свих програмско-тематских подручја.

ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА

Развијање језичке културе један је од најважнијих задатака наставе матерњег језика. Овај наставни процес, иако је програмски конституисан као посебан подручје, с посебним садржајима и облицима рада, мора се преносити како на обраду књижевног текста који је најбољи образац изражавања, тако и на граматiku с правописом, која нормира правила и дефинише језичке законе. Исто тако, у повратном смеру, обрада књижевног текста и рад на граматички и правопису књижевног језика, мора укључивати и садржаје за неговање културе усменог и писменог изражавања јер су својим већим делом том циљу и подређени. Рад на богаћењу језичке културе треба да се integriше са свим видовима усмених и писмених облика изражавања.

У настави језика и културе изражавања ваља непрестано имати у виду *заједнички основни циљ*: развијање језичког мишљења и језичке свести уочавањем језичких законитости, па тек на основу такве свести прелазити на нормирање и дефинисање. Отуда

језик као средство изражавања треба да буде предмет наставне пажње у свим његовим структурама.

Неопходно је да ученици уоче разлику између говорног и писаног језика. У говорном језику реченице су обично краће. Чести недостаци су незавршене и стилски неуређене реченице и употреба поштапалица.

Настава ће бити очигледнија и ефикаснија ако се користе аудио снимци (нпр. Звучна читанка) и ако се слуша и анализира снимљен говор ученика.

Лексичке и морфолошке вежбе треба да богате ученичко сазнање о речи као облику, чему служе не само коњугација и деκлинација, него и систем грађења речи (просте, изведене и сложене). Вежбе у грађењу изведених речи и сложеница, по угледу на сличне речи у обрађеном тексту, треба да утичу на богаћење ученичког речника.

У старијим разредима лексичко-семантичке вежбе односе се на сложеније садржаје: право и пренесено значење речи, синонимију, хомонимију, антонимију, полисемију, архаизме, дијалектизме, жаргонизме, позајмљенице, фразеологизме. Треба упућивати ученике на служење речницима: једнојезичним и двојезичним, лингвистичким и енциклопедијским.

Семантичке вежбе се повезују с морфолошким и синтаксичким вежбама и оне треба да развију ученикову свест о одређеној моћи значења речи, на основу чега се једино и може развијати способност и вештина изражавања. У млађим разредима те вежбе обухватају откривање семантичке вредности акцента, и то искључиво на илустрованим примерима (Сунце је село за село, Хајдмо, селе, на село, итд.).

Синтаксичке вежбе су, као и морфолошке и семантичке, битнији садржаји језичке културе у свим разредима. Тежина захтева, природно, одређује се према узрасту ученика. Те се вежбе могу изводити и пре него што ученик почне да стиче синтаксичке појмове, с тим што се на том нивоу у наставном разговору не употребљавају стручни називи. До упознавања првих синтаксичких појмова, вежбе у обликовању реченице треба да формирају свест ученика о месту и положају појединих реченичних делова у склопу просте реченице. Кад се стекну први појмови о простој реченици, и вежбе ће бити конкретније и богатије. Рад на стилистици реченице конкретно се наставља до краја основног школовања. Он се састоји како у анализи и оцени ученичких реченица из усменог излагања, тако и у анализи и процени реченица у њиховим писменим саставима, а нарочито и посебно - у анализи реченица из дела лектире и говорног језика.

Све врсте тих вежбања, чији је циљ развијање језичког мишљења, изводе се на тексту или у току разговора.

Знатан део говорних вежбања има за циљ изграђивање културе усменог изражавања. У низу својих задатака (правилност, лакоћа, јасност, једноставност, природност, прецизност, дикција) те вежбе треба у највећој мери да приближе учеников говор књижевном изговору. С обзиром на велико шаренило и веома приметну дијалекатску разноликост говора ученика, а често и наставника, говорење напамет научених одломака у стиху и прози (уз помоћ аудитивних наставних средстава) треба да омогући ученику не само неговање правилне дикције, него и да убрза процес приближавања књижевном изговору.

У свим облицима неговања језике културе **образец или узор** треба да добије одговарајуће место и његов значај се не сме никако потценити. Смишљено одабран узор, примерен узрасту и врсти, треба да буде циљ до којег се стиже уз одговарајуће напоре. И облици усменог, као и облици писменог изражавања, у свим врстама и типовима треба да се прикажу ученицима у пажљиво одабраним узорцима изражавања. Уколико се једна врста усменог или писменог изражавања континуирано понавља из разреда у разред, онда треба у сваком поновљеном случају, у истом или следећем разреду, анализом узорка конкретно показати и обим повећаних захтева (у садржајном, композиционо-формалном и језичко-стилском погледу).

Да се узорци не би претворили у клишеа која спутавају ученичку индивидуалност и самосталност, време између приказивања узорка и израде одговарајућег писменог задатка треба испунити радом на анализи сличних састава. Ови састави могу бити у форми одабраних текстова које ученици сами проналазе у својим читанкама или лектири, а обавезно и у форми самосталних домаћих писмених или усмених задатака - састава којима се остварује процес овладавања одређеним обликом писменог или усменог изражавања. У анализи узорка треба обратити пажњу на све елементе конкретне језичке структуре: садржај и композиција састава, распоред детаља и изражајност употребљене лексике и стилских поступака. Ниједан школски писмени задатак не би требало да се изведе, а да се претходно, на читавом низу смишљено програмираних часова, није говорило како о предмету који ће бити тема писменог састава, тако и о облику у којем ће та тема бити обрађена.

Богаћењу културе усменог и писменог изражавања посебно ће допринети самостални рад ученика на прикупљању одабраних примера језика и стила. Због тога ученици треба да бележе вредне примере: успеле описе, рељефне портрете, правилне реченице, како у погледу формалне структуре (распоред њених делова), тако и у погледу лексике и семантике. Овај рад треба да оствари два задатка везана непосредно за културу изражавања. Прво, тиме ученик организовано индивидуално ради на развијању своје говорне културе и писмености, а друго - у обиму своје читалачке пажње развија онај њен значајан квалитет који му омогућује непрестано посматрање језика и стила у штиву које чита. Повремене часове или делове часова, посвећени читању одабраних примера треба, уз остало, да подстичу за рад на самообразовању те врсте.

Подстицање ученика на литерарно стваралаштво, схваћено свакако у ужем и претежно образовно-васпитном погледу, треба применити као фронтални рад с целим одељењем, а никако као обавезу литерарне секције. Рад у литерарној секцији је слободно одређено. Ученик основне школе, нарочито у млађим разредима, по својој природи увек је спреман на креативност, па то треба и подстицати. Усменим и писменим вежбама, кад то потреба допушта, наставник ће ученицима показати како настаје стих, како се речи бирају и распоређују да делују ритмично, како се конституише строфа, како се гради портрет, како се описује пејзаж или сцена. Уосталом, програм наставе усменог и писменог изражавања концептиран је тако да у себи садржи скоро све елементе и уметничког језичког изражавања, па би их требало повремено само обједињавати и осмишљавати. Подстицање ученика на литерарно стваралаштво у додатном раду и литерарној секцији има све богаије садржаје и облике и обимније посебне циљеве. Тај рад не треба поистовећивати с подстицањем на литерарно стваралаштво у оквиру целог одељења.

Један од облика рада на развијању и неговању језичке чистоте јесте и развијање свести о поглави позајмљеница у нашем језику. Наставник ће, разумљиво, морати да нађе меру у објашњавању да сваки језик нужно прихвата и речи пореклом из грчког и латинског језика у стручној терминологији. Треба помоћи ученицима у разликовању позајмљеница које су добиле "право грађанства" у нашем језику од оних речи које треба енергично гонити из говора. Разговори о томе треба да се воде у свакој конкретној прилици, кад се наиђе на позајмљеницу у тексту или кад се она појави у говору ученика; исто тако, са ученицима ваља смишљено трагати за позајмљеницама у свакодневном говору и разним медијима (штампа, радио, телевизија и др.). Записивање домаћих речи, такође, може да буде подесан облик неговања језичке чистоте.

ДОПУНСКА НАСТАВА

Допунска настава се организује за ученике који - из објективних разлога - у редовној настави матерњег језика не постижу задовољавајуће резултате у неком од програмско-тематских подручја.

Зависно од утврђених недостатака у знањима и умењима ученика, као и узрока заостајања, наставник формира одговарајуће групе с којима организује допунски рад (на пример: група ученика с недовољним знањем одређених садржаја и граматике или правописа; група ученика који нису савладали неки од предвиђених елемената књижевне анализе или облика усменог и писменог изражавања; група ученика са артикулационим проблемима, итд.). На основу претходног испитивања тешкоћа и узрока, за сваку групу се ствара посебан, одговарајући план рада, чијим ће се савладавањем отклонити испољени недостаци у знању, умењу и вештини ученика. Допунски рад претпоставља и специфичне облике у савладавању одређених програмских садржаја (индивидуализација наставе - полупрограмираним и програмираним секвенцама, савладавањем листићима; предавањима с друкчијим - очигледнијим примерима; посебни групни и индивидуални задаци и др.). Нарочито треба водити рачуна о одмерености захтева, као и о стимулисању ученика за показане резултате (похвале, награде, позитивна оцена).

Допунски рад организује се током целе наставне године, односно одмах чим се уоче тешкоће појединих ученика у усвајању програмских садржаја. Чим савлада одређену тешкоћу или отклони недостатак, ученик престаје с допунским радом ван редовне наставе. Током даље редовне наставе такве ученике не треба испуштати из вида, односно - диференцирањем редовне наставе -

омогућити ученицима да градиво савладају на редовним часовима.

ДОДАТНИ РАД

1. **За додатни рад опредељују се ученици од IV до VIII разреда** изнад просечних способности и посебних интересовања за наставу српског језика, односно за продубљивање и проширивање знања из свих или само појединих програмско-тематских подручја редовне наставе (књижевност, језик, култура изражавања, филмска и сценска уметност). То су они ученици чија се знања, интересовања и даровитост изразитије испољавају већ у I, II и III разреду. Такве ученике уочавају, прате и подстичу наставници редовне наставе и педагошко-психолошка служба школе све до IV разреда када се први пут организује додатни рад (изводи се све до завршног разреда).

2. **Додатни рад се организује и изводи** за ученике од IV до VIII разреда, један час недељно током целе наставне године. Изузетно је важно да се започета динамика додатног рада одржи док се не реализује утврђени програм. Уколико се, изузетно, додатни рад организује само у једном делу наставне године, пожељно је да се интересовање даровитих ученика за овај рад доцније не гаси, односно да се они подстичу на самостални рад другим формама рада (нпр. појачаном индивидуализацијом рада у редовној настави, давањем посебних задатака, ангажовањем у одговарајућим слободним активностима и др.).

3. **Додатни рад** - заснован на интересовању ученика за проширивање и продубљивање знања, умења и вештина - непосредније активира ученике и оспособљава их за самообразовање, развија њихову машту, подстиче их на стваралачки рад и упућује на самостално коришћење различитих извора сазнања. Под руководством наставника ученици се у додатном раду самостално служе књижевном и некњижевном грађом (у учењу и истраживању), те припремају и излажу своје радове (усмене, писмене, практичне) пред својом групом, разредом или целом школом. Знања, умења и вештине које су стекли истраживачким, индивидуалним и групним радом ученици користе у редовној настави, слободним активностима и у другим приликама (конкурси, такмичења, школске и друге приредбе). Ученике који се посебно истичу у додатном раду уписују и посебно стимулисати (похвале, награде, стипендије за даље школовање, упис у одговарајућу средњу школу и др.).

4. Уочавање потенцијално даровитих ученика у овој области остварује се непосредним праћењем од стране наставника редовне и предметне наставе, анализом радова ученика и остварених резултата на смотрема, такмичењима, интервјуисањем ученика и родитеља и применом одређених инструмената од стране школског психолога-педагога. На основу добијених резултата праћења и испитивања, интересовања и жеља даровитих ученика и напред наведених оријентационих садржаја, наставник заједно са ученицима утврђује (конкретизује) програм додатног рада с групама или појединим даровитим ученицима. **Програмом рада** обухватају се сегменти оријентационих садржаја програма (зависно од интересовања и жеља ученика: сва подручја или само књижевност, односно језик, односно култура изражавања, односно филмска или сценска уметност). То значи да наставник није обавезан да с појединцем или групом ученика оствари оријентационе програмске садржаје у целини. Битно је да планирани програмски садржаји буду у складу са интересовањима и жељама ученика, као и са расположивим годишњим фондом часова.

5. Додатни рад из српског језика **може се реализовати као индивидуализовани** (примерен појединим ученицима) и **групни** (за групе ученика једног или више разреда који се посебно интересују за исте програмске садржаје додатног рада). Зависно од интересовања ученика и програмских тема, групе се могу мењати (флексибилност састава групе).

6. **Улога наставника у додатном раду је специфична.** У сарадњи са учеником (евентуално - родитељима и школским педагогом-психологом) наставник утврђује конкретан програм додатног рада (у развијеним школама програм може да утврди и стручни актив наставника српског језика у разредној и предметној настави). Реализујући програм додатног рада, наставник за сваку од одабраних тема проналази и примењује најпогодније облике и методе рада, пре свега оне које у највећој могућој мери активирају све потенцијале ученика, а нарочито оне који омогућавају развој креативности ученика. Током додатног рада наставник се поставља као сарадник који стручно помаже рад појединца или групе: упућује и усмерава, помаже да се дође до правих решења, закључака и генерализација. Однос ученика и наставника у додатном раду је сараднички, непосреднији и ближи него у редовној настави, заснован на зајамном поверењу и поштовању.

7. У додатном раду са ученицима наставник **прати и евидентира** њихов развој и напредовање, усавршава утврђене програме, открива нове могућности индивидуализације рада (проблемски задаци, истраживачки радови, програмиране и полупрограмиране секвенце, коришћење књижевне и некњижевне грађе и разних апарата и техничких помагала и др.), те врши уопштавање и примену стечених знања, умења и вештина у различитим ситуацијама. Обезбеђује укључивање ученика у организоване облике рада ван школе (конкурси, смотре, такмичења). За сваког ученика води досије у који уноси битне податке о његовом напредовању у развоју, те се стара да тај досије прати ученике пре уписа у средњу школу.

8. **Ученици се самостално опредељују за додатни рад** из српског језика (могу бити мотивисани, али никако присиљавани на то). Приликом опредељивања ученика за додатни рад, објективно треба проценити мотиве који су утицали на њихову одлуку (у обзир долазе само стварно надарени ученици, оцене из српског језика, а жеље ученика и родитеља не представљају пресудан фактор, јер не мора у сваком одређењу да буде даровитих ученика за овај предмет, талентованих за све предмете и области). Ученик остаје укључен у додатни рад онолико времена (година) колико жели. Посебно треба водити рачуна о томе да се даровити ученици не оптерећују изнад њихових стварних могућности и жеља (довољно је да ученик - уз редовну наставу - буде ангажован још само у једном виду васпитно-образовног рада - додатном раду, на пример, из овог предмета).

МАТЕРЊИ ЈЕЗИЦИ ПРИПАДНИКА НАЦИОНАЛНИХ МАЊИНА (4 часа недељно, 144 часа годишње)

АЛБАНСКИ ЈЕЗИК

GJUHA SHQIPE

QËLLIMET DHE DEYTRAT

Elementi kryesor i identitetit individual i cili përbën një nga tiparet themelore të një kombi është gjuha. Procesi i cili asnjëherë nuk përfundon është mësimi i gjuhës, prandaj edhe kërkon përkushtim të madh, sepse ka peshë të veçantë, veçanërisht në shkollë ngase kryen funksion të dyfishtë: si lëndë kryesore mësimore dhe si gjuhë për lëndët e tjera shkollore.

Nëpërmjet të lëndës së gjuhës amtare nxënësit aftësohen të lexojnë tekste të ndryshme, të shprehin drejt dhe qartas me gojë e me shkrim në situata të ndryshme, të mësojnë si të hartojnë tregime, të tregojnë ngjarje, të argumentojnë pikëpamje, qoftë me gojë, qoftë me shkrim, të hartojnë shkrime të argumentuara dhe të marrin pjesë aktive në debate, të përdorin gjuhën e tyre amtare në përputhje me situata konkrete të komunikimit. Thelbin e mësimi të gjuhës amtare në shkollë e përbën formimi i shprehive të përdorimit të gjuhës me gojë dhe me shkrim dhe njohja e modeleve kulturore e estetike të domosdoshme për formimin e tyre kulturor.

Programi i gjuhës shqipe për klasën e pestë është konceptuar, jo vetëm si vazhdimësi e programeve të klasave paraprake, por kryesisht si konceptim e lidhje me programin e klasës së gjashtë të shkollës fillore.

Programi i gjuhës për këtë klasë është organizuar përmes këtyre shkathtësive të komunikimit: dëgjimit, të folurit, leximit dhe shkrimit brenda të cilave janë vendosur tërësitë tematike e në kuadër të tyre përmbajtjet programore dhe rezultatet e pritshme.

Nëpërmjet kësaj lënde, nxënësit pasurojnë fjalorin, mësojnë përdorimin e kategorive gramatikore nëpërmjet shkathtësive gjuhësore, rregullat kryesore të saj dhe drejtshkrimin, mësojnë si të vlerësojnë, të ndërtojnë dhe kultivojnë aftësitë e tyre për të gjykuar. Ajo i vë nxënësit në kontakt me veprat madhore të letërsisë kombëtare dhe botërore që janë në pajtueshmëri me dëshirën, kërkesën dhe moshën e tyre. Duke lexuar, nxënësit fitojnë një përfytyrim fillestar për krijimtarinë letrare dhe periudhën kohore të caktuar.

KLASA E VI -të

DEYTRAT OPERATIVE

Përforcimi dhe zhvillimi i njohurive të përvetësuara më parë është qëllimi kryesor i mësimi të gjuhës shqipe në klasën e gjashtë e ato janë:

Zhvillimi i shkathtësive të dëgjimit informativ dhe të dëgjuarit aktiv në grup në kuptimin e marrjes së informatave dhe të mesazheve;

Zhvillimi i kulturës dhe shkathtësive të komunikimit, komunikimin verbal e joverbal;

Zhvillimi i shkathtësive të folurit aktiv individual e në grup në funksion të përvetësimit të gjuhës standarde dhe të thellojë njohuritë themelore gjuhësore;

Zhvillimi i shkathtësive të të shkruarit funksional dhe të shkruarit subjektiv (vetjak);

Të kuptojë dhe të dallojë të lexuarit e teksteve letrare dhe joletrare e të përvetësoj teknikat e leximit;

Të përvetësojë të shkruarit në funksion të përvetësimit të gjuhës, të leksikut;

Të përvetësoj të shkruarit në funksion të drejtshkrimit dhe të pikësimit.

Organizimi i përmbajtjes programore

4 orë në javë, 144 orë në vit.

OBJEKTIVAT PROGRAMORE

Nxënësi duhet të jetë në gjendje:

Të njohë:

Tekste letrare dhe joletrare;

Fjalët e ndryshueshme e të pandryshueshme, tipat dhe llojet e fjalive;

Të kuptojë:

Tekste letrare dhe joletrare;

Fjalët e ndryshueshme dhe pandryshueshme, gjymtyrët kryesore dhe të dytat të fjalisë, fjalitë e përbëra dhe ligjëratën.

Të zbatojë:

Njohuritë e fituara gjuhësore fonetike e gramatikore;

Njohuritë e fituara mbi modelet e shkrimit;

Njohuritë e fituara mbi modelet e teksteve letrare dhe joletrare.

Të analizojë:

Takste letrare dhe joletrare;

Fjalitë e thjeshta dhe fjalitë e përbëra.

Vlerat, qëndrimet, formimi

Të menduarit e pavarur për atë që dëgjon, shpreh, lexon dhe shkruan;

Kulturë e sjelljes personale - qëndrimi, sjellja, toleranca, mirëkuptimi;

Komunikimi, vullneti, bashkëpunimi, ndihma reciproke etj.

PËRMBAJTJA PROGRAMORE

Shkathtësitë e komunikimit

Të dëgjuarit

Të folurit

Të lexuarit

Të shkruarit

I. TË DËGJUARIT

TËRËSITË TEMATIKE

I. 1. Të dëgjuarit informativ;

I. 2. Të dëgjuarit efektiv;

I. 3. Të dëgjuarit e teksteve letrare dhe joletrare;

I. 4. Të dëgjuarit në funksion të përvetësimit të gjuhës;

I. 5. Të dëgjuarit në funksion të zgjerimit të leksikut.

II. TË FOLURIT

TËRËSITË TEMATIKE

II. 1. Të folurit informativ;

II. 2. Të folurit aktiv në grup;

II. 3. Të folurit në funksion të teksteve letrare dhe joletrare;

II. 4. Të folurit në funksion të përvetësimit të gjuhës;

II. 5. Të folurit në funksion të zgjerimit të leksikut;

II. 6. Të folurit joverbal.

III. TË LEXUARIT

TËRËSITË TEMATIKE

III. 1. Të lexuarit e teksteve letrare;

III. 2. Të lexuarit e teksteve joletrare;

III. 3. Të lexuarit në funksion të teknikave të leximit;

III. 4. Të lexuarit në funksion të përvetësimit të gjuhës;

III. 5. Të lexuarit në funksion të zgjerimit të leksikut.

IV. TË SHKRUARIT

TËRËSITË TEMATIKE

IV. 1. Të shkruarit funksional;

IV. 2. Të shkruarit personal imagjinativ;

IV. 3. Të shkruarit në funksion të përvetësimit të gjuhës;

IV. 4. Të shkruarit në funksion të përvetësimit të leksikut;

IV. 5. Të shkruarit në funksion të përvetësimit të drejtshkrimit;

IV. 6. Të shkruarit në funksion të pikësimit.

QASJET NDËRLËNDORE DHE NDËRPROGRAMORE

Gjuha shqipe është mjet komunikimi për të gjitha lëndët, mirëpo lidhje të drejtëpërdrejta vihen me:

Edukatë muzikore;

Edukatë figurative

Edukatë qytetare ose fetare;

Punë dore,

Histori;

Gjuhë joamtare, etj.

Pesha dhe rëndësia e lidhjes ndërlëndore përbën një resurs shumë të favorshëm e ndikues në zhvillimin dhe formimin e tërësishëm të personalitetit të secilit nxënës. Mësimdhënësit duhet të punojnë sa më shumë që është e mundur në realizimin e integritimit ndërlëndor, sepse është shumë e domosdoshme në këtë kohë të zhvillimit të kompjuterizimit dhe internetit.

Janë të shumta përmbajtjet dhe temat nga fushat e ndryshme që mund të trajtohen, zhvillohen dhe realizohen si pjesë ndërprogramore. Rëndësia e tyre kryesisht përcaktohet nga mundësitë e sigurimit të literaturës dhe peshës që mund të ketë moshë dhe koha e realizimit. Lidhjet ndërprogramore janë kryesisht të fushave si:

Të drejtat e njeriut - fëmijëve;
Edukimi shëndetësor;
Ekologjia dhe mjedisi;
Barazia gjinore; etj.

UDHËZIME PËR REALIZIMIN E PROGRAMIT

Vendin kryesor në realizimin e përmbajtjes programore e zë metodologjia e mësimdhënies. Mësimdhënësi, gjatë realizimit të procesit mësimor duhet të ketë parasysh strategjinë më efektive, të cilat e mundësojnë mësimin efektiv. Për nxënësit, mësimdhënësi duhet të jetë model në mënyrën e përdorimit të shkathtësive gjuhësore dhe njehërit vëmendja e tij duhet të përqendrohet në disa parime bazë:

Përqendrimi në komunikimin (shkathtësitë e komunikimit) dhe përqendrimi në gjuhën e gramatizuar;

Përqendrimi në nxënësin dhe të nxënësit e tij. Në qendër të vëmendje duhet të jetë nxënësi. Karakterin, përparësitë dhe dobësitë e nxënësit mësuës duhet të bëjë përpjekje që t'i njohë mirë, ta verifikojë a është tip i mbyllur a i hapur, frikacak apo guximtarë, a merr vetë iniciativa apo duhet të nxitet nga mësuësi etj.

Roli i mësimdhënësit është rol vendimtarë që do të ndihmonte në procesin e mësimdhënies dhe mësimnxënies. Kjo do të varet nga planifikimi i orës mësimore: përdorimi i hapësirës në klasë, d.m.th. mënyra e vendosjes së bankave si dhe aktivitetet që zhvillohen në klasë: mënyra e komunikimit, luajtja e roleve, puna në grupe etj.

VLERËSIMI

Vlerësimi ka për qëllim verifikimin se në ç'shikallë kanë zotëruar nxënësit objektivat e përcaktuara, të identifikojë vështirësitë me të cilat ballafaqohen nxënësit, t'u mundësohet atyre që t'i identifikojnë përparësitë dhe pengesat, si dhe t'u ndihmohet nxënësve në përmirësimin e pikave të dobëta.

Mësimdhënësi në vazhdimësi duhet të vlerësojë:

Njohuritë që kanë fituar nxënësit: në ç'shikallë kanë zotëruar nxënësit fjalorin dhe sa është i aftë nxënësi t'i përdorë shkathtësitë gjuhësore;

Pengesat e nxënësve: vlerësohet shkalla e zotërimit të njohurive me qëllim të eliminimit të pengesave dhe të ndihmës së nxënësve për eliminimin e vështirësive;

Integrimin e njohurive të fituara: vlerësohen aktivitetet apo projektet e ndryshme që nxënësit realizojnë jashtë programit shkollor dhe integrimin e këtyre njohurive në situata brenda shkollës.

Gjatë procesit mësimor rëndësi të veçantë do të kenë mënyrat e ndryshme të vlerësimit si:

Vlerësimi nga mësimdhënësi; vlerësimi i drejtpërdrejtë dhe i pandërprerë, përcjellja e vazhdueshme e rezultateve të nxënësve si dhe vlerësimi indirekt me anë të testeve;

Vlerësimi nga nxënësi; gjatë punës në grupe ose gjatë përgjigjeve që japin, nxënësit mund të plotësojnë njëri-tjetrin dhe njëkohësisht vlerësojnë mbi bazën e argumenteve;

Vetëvlerësimi; vlerësimi i vetë nxënësit.

Rëndësi të veçantë gjatë vlerësimit duhet t'i kushtojmë të shprehurit me gojë në vazhdimësi, të shprehurit gojor përmes ndërveprimit si dhe të shprehurit me shkrim:

Të shprehurit gojor për ngjarje, tregime, shpjegime;

Pyetjet dhe përgjigjet;

Iniciativat;

Mendimet e pavarura;

Shqiptimin e fjalëve;

Aktivitetet brenda punës në grup;

Radhitja e fjalëve në fjali;

Fjalori (leksiku).

PËRMBAJTJA E PROGRAMIT

TË DËGJUARIT DHE TË FOLURIT

I. Kulturë e të folurit/ praktikë gjuhësore

Vetja dhe të tjerët, jeta në klasë, në shkollë, në shtëpi, në rreth etj.;

Të folurit për informacione të marra nga: mediat (televizioni, radio), shoqëria, interneti etj.;

Përshkrime, tregime, shpjegime, përmbledhje, lutje, qortime, këshilla, përshtypje, shqetësime dhe dëshira

II. Tekstet letrare dhe joletrare

Regjistrat e gjuhës;

Analizë e teksteve me karakter edukativ dhe shëndetësor; identifikimi i formave tekstore: poezi, prozë, tekst dramatik.;

III. Zhvillimi i gjuhës

Të folurit për veten, familjen, rrethin, dikur dhe sot. Praktikimi i përdorimit të foljeve në kohë, në kontekstet e temave përkatëse; përdorimi i drejtë i përemrave; përdorimi i drejtë i tipeve kryesore të fjalive;

Gjuha standarde dhe dialektore;

IV. Kulturë e të lexuarit

Leximi me zë- artistik (pjesëmarja në role, recitim, komedi);

Ideja kryesore dhe detajet (lidhjet asociative, krahasimet, kontrastet), zhanret dhe kategoritë letrare: subjekti, kompozicioni, tema, komedia, tragjedia, komentim i teksteve;

V. Zhvillimi i gjuhës

Edukatë shëndetësore, të drejtat e njeriut, barazi gjinore;

Intonacioni në përputhje me shenjat e pikësimit;

Fjalja e thjeshtë dhe fjalja e përbërë;

Parashtesat, prapashtesat dhe mbaresat;

Kohët e thjeshta dhe të përbëra të foljeve dhe kategoritë e tjera të saj- analizë gjuhësore;

Vetja dhe të tjerët, nevojat dhe interesat e tyre, biografia dhe autobiografia, shoqëria jonë dikur dhe sot, njoftime, ftesa, falënderime, urime, përmbledhje, tregime, vjersha, pjesë humoristike, raporte, përshtypje, preferencat;

II. KULTURË E TË SHKRUARIT

I. Kulturë e të shkruarit/të shkruarit individual

Ese, raporte, kërkesa, komente, shkrimi deskriptiv (përshkrues), shprehjet e figurshme dhe frazeologjike (kuptimi I parë dhe I figurshëm);

Rregullat morfologjike, sintaksore dhe leksikore;

Fjalja foljore dhe jofoljore;

Tipet kryesore të fjalive (dëftore, pyetëse, nxitëse, dëshirore, thirmore) dhe format e tyre (pohore, mohore); fjalitë e pavarura kryesore dhe të varura;

Kryefjala, kallëzuesori i kryefjalës, kundrinori (i drejtë, i zhdrejtë, i zhdrejtë me ose pa parafjalë);

Rrethanori (i vendit, i kohës, i shkakut) si dhe përcaktori dhe ndajshkrimi;

Emri, mbiemri, përemrat vetorë, pyetës, lidhorë, të pacaktuar;

Format veprorë dhe joveprorë të foljeve; foljet e zgjedhimit të parë e të dytë në mënyrën dëftore, lidhore, habitore, kushtore e urdhërore;

Fornimi i fjalëve të prejardhura (me parashtesë, prapashtesë, rrënjë) dhe të përbëra; sinonimet, antonimet.

GJUHASHQIPE

PËRMBAJTJA PROGRAMORE

KL. VI

Gjuhe shqipe dhe letersi

(36x4 =144 ore në vit)

I. Gjuhe shqipe = 65 ore ne vit

1. Njohuri të përgjithshme = 4 orë
2. Gramatike = 45 ore
3. Te flasim = 8ore
4. Te hartojme = 8 ore

II. Letersi = 67 ore ne vit

1. Letersi = 39 ore
2. Letersi boterore = 8 ore
3. Letersi popullore = 8 ore
4. Lektyre = 8 ore
5. Teknike e recitimit = 4 ore

III. Hartime dhe korrigjime = 12 ore ne vit

1. Kater harime (dy ne gjysmejetorin e pare dhe dy ne te dytin).
2. Nje ore per hartim dhe dy per korrigjim.

GRAMATIKA

Permbajtja programore

Tema I: Komunikimi

1. Komunikimi:dhënësi(folësi) dhe marrësi(bashkëfolësi)
2. Gjuha e folur
3. Gjuha e shkruar
Flasim dhe hartojmë
4. Si të paraqitemi ose të prezentohe mi
5. Si t'i paraqesim ndjenjat tona

Tema II: Fjalja

- 6.Fjalja, fjalitë me folje dhe fjalitë pa folje
7. Llojet e fjalive
8. Format pohore dhe mohore të fjalive
9. Fjalja e thjeshtë dhe fjalja e përbërë
Flasim dhe hartojmë
10. Si të pyesim
11. Si t'i shprehim dëshirat tona

Tema III: Përbërësit e fjalisë

12. Përbërësit e fjalisë së thjeshtë
13. Funksionet e përbërësëve të fjalisë
14. Kryefjala
15. Kallzuesori i kryefjalës
16. Kundrinori i drejtë
17. Kundrinori i zhdrejtë pa parafjalë dhe kundrinori i zhdrejtë me parafjalë
18. Rrethanori

Fjala dhe përbërësit e saj

19. Fjalë të thjeshta dhe fjalë jo të thjeshta
20. Rrënja, parashtesa dhe prapashtesa

Tema IV: Grupi emëror

21. Grupi emëror, emri
22. Përcakrorët e emrit, përcaktori i shprehur me përemër dëftor dhe pronor
23. Përcaktori i shprehur me mbiemër
24. Përcaktori i shprehur me emër
Flasim dhe hartojmë
25. Shprehim mendimet tona
26. Si t'i bindim të tjerët

Tema V: Folja

27. Folja, veçoritë gramatikore
28. Zgjedhimi i foljeve, mënyra dëftore
29. Mënyrat e tjera foljes
Fjala dhe struktura e saj kuptimore
30. Sinonimet dhe antonimet
31. Fjalët e huaja
32. Të njohim dhe përdorim fjalorin

Tema e VI: Fjalja e përbërë

33. Fjalja e përbërë me bashkërenditje
34. Fjalja e përbërë me nënrenditje
Flasim dhe hartojmë
35. Të bëjmë lëshime dhe vërejtje
36. Të argumentojmë mendimet tona

Bahri Beci - "GJUHA SHQIPE 6"

LETESI SHQIPE

Permbajtja programore

Tema I. Miqtë tanë

1. Naum Prifti - "Mandolina" (tema)
2. Edmond De Amicis - "Mirënjohja" (ditari)
3. Elisabet Enrajt - "Një ditë vere në fermë" (personazhet)
4. Riçard Rait - "Njerëz të mirë" (ideja)
5. Sterjo Spasse - "Letër nga fshati" (letra)
6. Nasi Lera - "Djali dhe deti" (simboli)
7. Luigji Pandelo - "Gabojnë prindërit" (tregimi humoristik)
8. Maksim Gorki - "Dëshira për të lexuar"

Tema II. Faqet e vjershës

9. Naim Frashëri - "Bagëti e Bujqësi" (epiteti)

10. Gjergj Fishta - "Gjuha shqipe" (krahasimi)
11. Asdreni - "Vjeshta" (rima)
12. Lasgush Poradeci - "Mëngjes" (Arkaizmat)
13. Populli - Kënga e Dhoqinës"
14. Dritëro Agolli - "Pylli qan për sorkadhen" (Hiperbola)
15. Populli - "Liçeni i Prespës" (Legjenda)

Tema III. Përralla dhe histori të vërteta

16. Mitrush Kuteli - "Ebjja e hënës dhe e diellit" (sinonimet)
17. Ezopi - "Luani dhe miu" (Alegoria)
18. Ymer Elshani - "Plaku me violinë" (dialogu)
19. Migjeni - "Luli i vocër" (metafora)
20. Faik Konica - "Bora" (proza poetike)
21. Homer - "Priami i lutet Akilit" (drama)
22. F. Noli - "Shekspiri dhe unë" (autobiografia)

Tema IV. Faqet e Vjershës

23. I. Kadare - "Ra si yll po s'u shua"
24. A. Shkreli - "Katër këshilla vetes"
25. Ilirian Zhupa - "Atdheu"
26. Zhak Prever - "Detyrë klase"
27. A. Podrimja - "Me jetue"
28. A. Vinca - "Buzëdrinas"
29. V. Kikaj - "Dy shitëset e luleve"
30. Populli - Gjëgjëza
31. Populli - Bretkosa që do të trashet sa një ka
32. Moris Karen - "Mirësi"

Tema e V. Udhëtime dhe kuriozitetet

33. Ramiz Kelmendi - "Në veri" (Reportazhi)
34. Stefan Cvajg - "Në ngushticën e Magelanit" (libri biografik)
35. Marko Polo - "Nëpër rrugët e Azisë" (udhëpërshkrimi)
36. Zhyl Vemi - "Nëpër thellësitë e detit" (Shkrimi fanatstiko-shkencor)
37. Sokrati - "Këshilla për Domenikon" (shkrimi didaktik)

Rita Petro dhe Xhevat Syla "Lexim 6"

LEKTYRË

1. Migjeni "Zoti të dhashtë"
2. Rrahman Dedaj "Zogu e kulla"
3. Petro Marko "Shpella e pirateve"
4. Mark Tuen "Tom Sojeri"
5. Sulejman Pitarka "Trimi i mire me shoqe shume"
6. Ramadan Rexhepi "Kambanaret"

Vërejtje: Arsimitari mund të bëjë zgjedhjen e literaturës shtesë për realizimin e programit.

БУГАРСКИ ЈЕЗИК (4 часа неделно, 144 часа годишње)

БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

Цели и задачи на обучението по български език са:

Цели:

- Целта на изучаване на българския език е учениците да усвоят основните закономерности на българския книжовен език с помощта на който ще могат да общуват в усна и писмена форма; да се запознаят с художествено-литературните и други художествени произведения от българското и световно наследство.

Образователни задачи на обучението по български език са:

- тачене на на любов към майчиния език и необходимост за негово развиване и усъвършенстване;
- систематизиране и усвояване на учебния материал, обработен в началния курс;
- теоретично и практично усвояване на фонетичните явления и понятия,
- по-нататъшно наблягане върху разликите между правописа и правоговора в българския език / несъответствие между броя на звуковете и броя на буквите в отделни случаи/;
- овладяване с нормативната граматика и стилистичните възможности на българския език;
- усвояване на основните граматически понятия: части наречта /видове думи / и граматическите им особености;
- усвояване на простото изречение и частите му;
- упражнения по изразително четене и рецитиране;
- превръщане на правилния изговор в говорен навик;
- речево общуване в различни речеви ситуации; Прилагане на различни речеви дейности/ представяне, осведомяване, разказване, преразказване, описание, изказване/; подготовка за самостоятелно прилагане на посочените дейности;
- по-нататъшно развиване на усет за автентични естетически стойности в художествената литература;
- анализиране структурата на епическата творба, като внимание отделно се отделя на литературните образи;
- откриване на главните мотиви и поетическите картини и техен анализ в епическото произведение;
- създаване на навик у учениците да си служат с различни източници за правилно писане, говорене, обогатяване на речниковия фонд, стилистично разнообразие /правописен, правоговорен, тълковен, синонимен, фразеологичен речници/;
- по-нататъшно подтикване, участие, творческо обогатяване, развиване и ценене на ученическите извънкласови дейности (секции: литературна, езикова, рецитаторска, драматическа, журналистическа и др.);
- овладяване на граматическите категории на глагола, на глаголните форми и особено на приказките форми на глагола;
- овладяване на умения за разбиране и употреба на причастията;
- овладяване на умения за разбиране и употреба на местоименията;
- усвояване на основните форми на говорната и писмена култура;
- подготовка за откриване на причинно-следствените връзки за изразяване на личното отношение към литературното произведение: извличане на усно и писмено заключение;
- развиване на способност за откриване на мотивите, основното чувство и поетическите картини в лирическия текст и анализирането им;

ЕЗИК

Граматика

Преговор и затвърдяване на материала по фонетика, правопис, правоговор, морфология синтаксис и стилистика, изучаван в предишните класове, до равнището на неговото практическо приложение. Дума. Строеж на думата. Словообразуване. Проненливо "я" - специфични явления. Подвижен "ъ" - изключения. Първа и втора палатализация / съставка със сръбски език/. Обеззвучаване на звучните съгласни в края на думите. Глагол. Вид на глагола. Преходни, непереходни и възвратни глаголи. Залог на глагола. Прости и сложни глаголни времена. Минало неопределено време, Минало предварително време. Наклонение на глагола. Видове наклонения. Преизказна форма на глагола. Нелични глаголни форми /причастие/. Звукови промени при глаголните форми. Местоимение. Видове местоимения/всички видове/. образуване, граматическо и функционално значение на местоименията. Части на простото изречение. Определение. Допълнение. обстоятелствено пояснение. Словоред на простото изречение.

Правопис

Преговор и упражнение на материала от предишните класове. Употреба на главни букви при писане на имена на небесни тела; названия на учреждения, дружества, фирми, книги, вестници. Правопис и правоговор на глаголните форми (1.л.ед. и мн.ч.; 3.л.ед. и мн.ч. Правопис и правоговор на отделни видове местоимения. Обеззвучаване на звучните съгласни в края на думите./правопис и правоговор/ Правопис и правоговор на отрицателната частица "не" при неопределителните, отрицателните и обобщителните местоимения и при отрицателните причастни форми. Създаване на навик на ползуване на правописен, правоговорен и тъловен речник.

ЛИТЕРАТУРА

Класно четене / работа върху текста в клас/

Първан Стефанов: Дете Народна приказка: Цар Троян с магарешки уши Народна песен: Инце войвода Подбор от цикъла "Сокол и яребица" Пенчо Славейков: Луд гидия Елин Пелин: Ръченица Иван Вазов: Чорбази марковото семейство Алеко Константинов: Пази божме сяпа да прогледа Николай Лилиев: Тихият пролетен дъжд Йордан Йовков: Доиде пролетта Христо Ботев: Хайдути Георги Струмски: Питайте, момичета и момчета Христо Смирненски: Старият музикант Елин Пелин: По жътва Изворче: Стойне Янков Алеко Константинов: Бай Ганхо у Иречка Йордан Йовков: По жицата Хайрич Хайне: Лорелай Радой Рагин: Жаба и волът Симеон Костов: Вълшебната фея Марк Твен: Том Соуер - славното момче

Извънкласно четене / допълнителна програма/

Йордан Йовков: Старопланински легенди Иван Вазов: Разкази поизбор Христо Ботев: Стихотворения по избор Новица Иванов: Да дръпнеш синцирчето-сборник разкази Александър Дънков: Стихотворения Петър Кочич: Яблан Габровски и Шопски Шеги - по избор Џонатон Свифт: Пътуванията на Гъливер Произведение от автор на балканските народи /гръцки, турски, румънски, албански/ От приведения списък учителят подбира 5-6 произведения.

Научно-популярни и информативни текстове

Константин Иречек: Пътувания из България Ема Йончева: Млади космонавти Марин Младенов: Между Ерма и Стара планина - сборник народни песни Елин Пелин: Знам и Мога Александър Младенов: Народни песни, приказки, вярвания и обичаи от Босилеградско

От приведения списък учителят подбира 3 произведения.

Работа върху текста

Развитие на фабулата. Спокойно и динамично действие. Ролята на пейзажа за композицията на произведението.

Откриване и тъкуване на важните мотиви в епическите произведения.

Вярно и имагинарно описание. Форми на описанието: портрет, пейзаж, авторска характеристика.

Морална характеристика на образите. Откриване техниката на създаване на образите: поведение, диалог, вътрешен монолог.

Черти на характера. Преплитане на положителни и отрицателни черти.

Откриване структурата на мотивите в лирическото стихотворение: развиване на отделните мотиви в поетически картини и тяхното единство.

Различаване на прякото и преносното значение на думите.

Откриване на лирически картини, създадени чрез хипербола и контраст.

При анализа на произведението се усвояват понятията: вътрешен монолог, автобиография, хипербола, контраст, социално стихотворение.

Четене

Съгласуване на четенето наглас с особеностите на художествения и нехудожествения текст.

Проучаване на обработен и необработен текст с цел да се упражни изразителното четене (обусловеност от ритъма, силата и тембъра на гласа; паузата, логическото ударение). Декламиране наизуст на различни видове поетичен и прозаичен текст. Четене и говорене по роли. Упражнение за четене наум, с прецизни предварително поставени задачи (откриване на композиционните елементи, диалог и характеризане на образите, описание на сходни елементи; откриване на думи, изречения, правописни знаци и др.)

ГОВОРНА И ПИСМЕНА КУЛТУРА

Говорна култура

Разказване с използване на елементите на композиционната форма (увод, развитие на действието, градация и разпределение на главните и второстепенни мотиви, място на кульминацията, развързка).

Откриване на особеностите на хронологичното и ретроспективно изложение. Преразказване на текст и откриване структурата на ретроспективно изграден разказ. Разказване с изтъкване на характерните образи в текста. Изборно преразказване: динамични и статични явления в природата. Описание на:

- динамични и статични явления в природата;
- откриване начина на взаимно проникване и смяна на статичните и динамични картини и сцени при описанието и разказването;
- външно и вътрешно пространство (външно пространство: пейзаж на родния край през различно време на деня - при зори, на обяд, привечер, през нощта; вътрешно пространство (дневна стая, кухня, физкултурна зала, сладкарница);
- портретиране въз основа на анализ на подобрани литературни портрети,
- портрети на познати личности от научно-популярната литература;
- портретиране на личности от непосредствената среда (съсед, вестникопродавач, старец, касиерка в магазина). Съобщение - кратко съобщение за училищна акция, тържество, обществена акция в селото или града и др. Откриване на езиковите и стилни средства, използвани при описанието и портретирането. Упражнения по правилно четене и декламиране. Слушане на звукозаписи на художествени произведения. Звукозаписи на интерпретации на учениците: разискване, преценка, самопреценка. Интерпретация на различни текстове по жанр: научен, административен, журналистичен. Забеляване на разликите.

Писмена култура

Разказване за събития и случки с използване на композиционната форма - по самостоятелно съставен план-тезис. Описание на външното и вътрешното пространство като динамични и статични явления в природата - по даден план. Портретиране на личности от непосредствена среда на ученика - по колективно съставен план. Кратко писмено съобщение за училищна акция / събиране на хартия, чистене на училищния двор и др. / Работа за упражняване техниката на изработка на писмено съчинение /избор на материал, неговото разпределение, използване на цитати, обединяване на разказване и описание и т. н. / . Граматически упражнения: видове думи с граматическите им категории Лексикални упражнения: стилистични категории думи: омоними, синоними, диалектизми, архаизми, неологизми. Синтактично-стилните упражнения с различно разпределяне на видовете синтагми и техните зависими части; откриване на разликите в нюансите на значението. Водене на дневник. Писане на сужебно и лично писмо. шест писмени домашни упражнения и анализиранието им по време на час. Четири класни писмени упражнения / по един час за подготовка, изработка и поправка/ .

ДОПЪЛНИТЕЛНО ОБУЧЕНИЕ

Допълнително обучение се организира за ученици, които поради обективни причини повреме на редовното обучение не успяват да постигнат завидни резултати по дадени програмни области. В зависимост от утвърдените недостатъци в знанията на учениците преподавателят оформя групи с които провежда допълнително обучение. Например група ученици с недостатъчни знания по четене, по фонетика и правопис, по морфология, по анализ на литературното произведение, по устно и писмено изразяване и под. Въз основа на предишни проучвания за всяка група се съставя отделен план за работа и прилага се дадена форма на работа: самостоятелна, групова, работа с тестове, работа с нагледни средства и под.) Тук особено значение имат стимулиращите средства: похвали, награди, положителни бележки. Допълнителното обучение се провежда в течение на цялата учебна година, т.е. веднага като се забележи, че група ученици не са в състояние да овладеят дадени програмни съдържания. След като овладеят дадени програмни съдържания такива ученици се освобождават от допълнително обучение, но се следят и по-нататък да не изостават в овладяването на учебния материал, като им се дават диференцирани задачи и упражнения.

Свободно-избираема програма

Свободно-избираемата програма /добавъчно обучение/ се организира за ученици от 4. до 8. клас с повишени способности и засилени влечения за обучението по български език, т.е. за да разширят и задълбочат знанията по всички или отделни програмни области от редовното обучение. Това са ученици, които проявяват повишено интересование още от първи клас, асъщите се следят и наблюдават от учителите и професионалната служба в училището.

Свободно-избираемата програма се провежда с един учебен час седмично в течение на учебната година. Работата с тези ученици не трябва да сяква през учебната година. Ако, пък се работи периодически, трябва през цялата учебна година да се насърчват тези ученици в други форми: индивидуална работа, работа в секции и кържоци.

Свободно-избираемата програма активира и насърча учениците за самостоятелна работа, самообразование, развива тяхната мечта и насърчава ги за самостоятелно ползване на различни извори на знания. Под ръководството на учителя учениците в този вид обучение служат си самостоятелно с литературна и нелитературна учебна материя, а своите произведения: усмени, писмени, практически представят на класа, училището и обществеността.

Получените знания и умения учениците ползват в редовното си обучение, в секции и кържоци, в участие на конкурси. Същите трябва да бъдат стимулирани с похвали, награди, стипендии.

Забеляване и отделяне на даровити ученици се прави на първо място от учителя по български език и литература, както и от другите преподаватели и от професионалната служба в училището. Учителят прави ориентационна програма за работа с тези ученици. Тя може да не обхваща цялата учебната програма, а само отделни сегменти от дадени области, в зависимост от интересованията на учениците.

Свободно-избираемата програма може да се реализира като индивидуална и групова за един или повече класове. Групите с течение на времето могат да се променят: допълват, намаляват и пр. в зависимост от интересованията на учениците.

Ролята на преподавателя по български език и литература при провеждане на свободно-избираемата програма е специфична. В този процес той има ролята на сътрудник, който професионално насочва работата на отделни ученици или група. Отношенията помежду са им на фона на доверие, разбирателство и уважение.

НАЧИН НА РЕАЛИЗИРАНЕ НА ПРОГРАМАТА

Език: граматика и правопис

В езиковото обучение учениците са подготвят за правилна устна и писмена комуникация на стандартен български език. Затова изискванията в тази програма не са насочени само на езикови правила и граматични норми, но и на функцията им. Например, изречението не се запознава само като граматична част (от гледната точка на структурата му), но и като комуникативна част (от гледна точна на функцията му в комуникацията).

Основни програмни изисквания в обучението по граматика е учениците да се запознаят с езика и да го тълкуват като система. *Нито едно езиково явление не би трябвало да се изучава изолирано, във от контекста в който се реализира неговата функция.* V и II клас в рамките на упражненията за слушане, говор, четене и писане учениците забелязват езиковите явления без техните наименования, а от трети до осми клас концентрично и континуирано ще се изучават граматичните съдържания последователно и селективно, имайки предвид възрастта на учениците.

Последователността се осигурява със самия избор и разпределението на учебните съдържания, а конкретизирането на степената за обработка, като напътствия научената практика в отделни класове, посочена е с ясно формулирани изисквания: забеляване, съглеждане, усвояване, понятие, разпознаване, различаване, информативно, употреба, повторение и систематизиране. С посочването на степената на програмните изискванията на учителите се помага в тяхната настойчивост да не обременяват учениците с обем и задълбочена обработка на езиковия материал.

Селективността се провежда с избора на най-основните езикови закономерности и информации, които се отнасят към тях.

С такова отнасяне към езиковия материал в програмата учителите се насочват тълкуването на граматичните категории да обосновават на тяхната функция, която са учениците запазили и научили да ползват на практика в предишните класове. Последователността и селективността в граматиката най-добре се съглеждат в съдържанията по синтаксис и морфология од I до VIII клас. Същите принципи са проведени и в останалите области на езика. Например, алтернативата на съгласните к, г, х, ю, я, учениците най-напред ще забелязват в строжее на думите в V клас, а чрез упражнения и езикови игри в този и в предишните класове ще придобиват навици за правилна употреба на дадените консонанти в говора и писането; елементарни информации за палаталните съгласни ще придобият в шести клас, а придобитите знания за значителните звукови особености в българския език ще се систематизират в VIII клас. По този начин учениците ще придобият основни информации за звуковите промени, ще научат на езикова практика, а няма да бъдат натоварени с описанията и историята на посочените явления.

Елементарни информации по морфология учениците ще от II клас и последователно от клас в клас ще се разширяват и задълбочават. От самото начално учениците ще придобиват навици да забелязват основните морфологични категории, например: във ще II клас освен забелязване на думи, които назовават предмети и същества включва се и разпознаването на род и число на тези думи, а в III клас разпознаване: лицето на глагола. По този начин учениците ще се въвеждат последователно и логически не само в морфологичните, но и в синтактичните закономерности (разпознаване лицето на глагола - лични глаголни форми - сказуемо - изречение). Думите винаги трябва да забелязвам и обработвам в рамките на изречението, в което се забелязват техните функции, значения и форми.

Програмните съдържания, които се отнасят до ударението не трябва да се обработват като отделна методическа единица. Не само в езиковото обучение, но и в обучението по четене и езикова култура, учениците трябва да се учат на книжовната норма, а с постоянни упражнения (по възможност ползване на аудио-визуални записи) учениците трябва да придобиват навици, да слушат правилното произношение на думите.

За обладяване на *правописа* нужно е да се организират системни писмени упражнения, различни по съдържание. Покрай това, на учениците от ранна възраст трябва да се дават напътствия да си служат с правописа и правописния речник (училищно издание).

Упражненията за овладяване и затвърдяване на знанията по граматика до степен прилагането им на практика в нови речеви ситуации произлизат от програмните изисквания, но са обусловени и от конкретната ситуация в класа - горните отстъпки от книжовния език, колебанията, грешките, които учениците допускат в писменото изразяване. Затова съдържанията за упражнения по езиково обучение трябва да се определени въз основа на систематичното напредване в говора и писането на ученика. По този начин езиковото обучение ще има подготвителна функция в правилното комунициране на съвременен книжовен български език.

В обучението по граматика трябва да се прилагат, следните постъпки, които на практика са се показали със своята функционалност:

- Насърчване на съзнателните дейности и мисловна самостоятелност на учениците.

- Премахване на мисловната интерция и ученически склонности за имитация.
- Обосноваване обучението на съществени ценности, т.е. на значителни свойства и стилистичните функции на езиковите явления.
- Уважаване на ситуационното обуславяне на езиковите явления.
- Съвързване на езиковото обучение с приключения от художествения текст.
- Откриване на стилистичните функции, т.е. изразителността на езиковите явления.
- Използване на художествените приключения като насърчване за учене на майчиния език.
- Системни и осмислени упражнения в говора и писането.
- По-ефикасно преодпяване на етапите за разпознаване на езиковите явления.
- Съвързване знанията за езика в континуитет с непосредствената говорна практика.
- Осъществяване континуитета в системата на правописни и стилистични упражнения.
- Подбуждане на езиковата изразителност на ученика в ежедневието.
- Указване на граматична съставност от стилистични граматични средства.
- Използване на съответни илюстрации за подходящи езикови явления.

В обучението по граматика функционални са онези постъпки, които успешно премахват мисловна интерция на ученика, а развиват интерес и самостоятелност у учениците, което подтиква тяхното изследователско и творческо отношение към езика. Посочените указания в обучението подразбират неговата свързаност с живота, езиковата и художествената практика, т.е. с подходящи текстове и речеви ситуации. Затова указанието за съответни езикови явления на изолирани изречения извадени от контекста е означено като нежелано и нефункционално постъпване в обучението по граматика. Самотните изречения лишени от контекста биват мъртви модели добри формално да се преписват, да се учат наизуст и да се възпроизвеждат, а всичко това пречи на съзнателната дейност на учениците и създава съответна основа за тяхната мисловна интерция.

Съвременната методика в обучението по граматика се залага центъра на тежестта при обработка на езиковите явления да бъде обоснована на съществени особености, а това означава техните значителни свойства и стилистични функции, което подразбира изоставяне на формалните и второстепенните белези на изучаваните езикови явления.

В езиковото обучение нужно е да се съглеждат езиковите явления в ежедневието и езиковите околности, които обуславят тяхното значение. Учениците трябва да се насочват да използват изгодни текстове и речеви ситуации, в които дадено езиково явление естествено се явява и изказва. Текстове трябва да са познати на учениците, а доколкото неса трябва да се прочетат и да се разговаря върху тях.

Учителят трябва да има в предвид, че запознаването на същността на езиковите явления често води чрез преживелици и разбиране на художествен текст, което ще бъде допълнително насърчване за учителя при даване на напътствия на учениците да откриват стилистичните функции на езиковите явления. Това ще допринесе развитието на ученическия интерес към езика, понеже художествените приключения съчиняват граматичното съдържание по-конкретно, по-леко за прилагане.

Нужно е учителят да има в предвид значителната роля на систематичните упражнения, т.е. учебния материал не е овладян добре ако не е добре упражнен.

Това означава, че упражненията трябва да бъдат съставна част при обработка на учебните съдържания, повторението и затвърдяването на знанията.

Методика по езиково обучение теоретично и практически указва, че в обучението по майчин език трябва по - скоро да се преодолее степента на препознаването и възпроизвеждането, а с търпеливо и упорито старание да възприемат знания и навици - *приложимост и творчество*. За да се на практика удовлетвори на тези изисквания, функционално е във всеки момент знанията по граматика да бъдат във функция на тълкуването на текста, с което се издига от препознаването-то и възпроизвеждането до степен на практическо приложение.

Прилагането на знанията за езика на практика и неговото преминаване в умения и навици се постига с правописни и стилистични упражнения.

Учениците трябва континуирано да се подтикват към свързването на знанията си с комуникативния говор. Една от функционалните постъпки в обучението по граматика е упражняването обосновано в използването на примери от непосредствената говорна практика, което обучението по граматика доближава од ежедневиите потребности, в които се езика явява като мисловна човешка дейност. Обучението по този начин бива по-практично интересно, което на ученика прави удовлетворение и дава възможности за неговите творчески прояви.

Съвременната методика на обучение изтъква поредица от методически похвати, които трябва да се прилагат в програмните съдържания по езиково знание и които дават възможност да всеки съзнателен път, започвайки от този, който е в рамките на учебния час, получи своята структура.

Обработката на нови програмни съдържания подразбира прилагане на следните методически похвати:

Използване на подходящ текст върху който се съглежда и обяснява дадено езиково явление. Най-често се използват кратки художествени, научно популяри и публицистични текстове като и примери от писмените упражнения на учениците.

Използване на изкази (примери от подходящи, текущи или запомнени) в речевите ситуации.

Насърчване на учениците да подходящия текст разберат цялостно и подробно.

Затвърдяване и повторение на знанията за научените езикови явления и понятия, които непосредствено допринасят за по-леко разбиране на учебния материал (ползват се примери от учен текст).

Насърчване на учениците да забелязват в текста примери от езикови явления, които са предмет на опознаването.

Съобщаване и записване на новия узор и насърчване на учениците да забелязаните езикови явления изследователски съглеждат.

Осъзнаване важните свойства на езиковите явления (форми, значения, функции, промени, изразителни възможности...).

Разглеждане на езиковите факти от различна гледна точка, тяхната компарация, описване и класификация.

Илюстриране и графическо представяне на езиковите понятия и техните отношения.

Дефиниране на езиковото понятие; изтъкване свойствата на езиковите явления и забелязаните закономерности и правилности.

Разпознаване, обяснение и прилагане на овладяния учебен материал в нови ситуации и от примерите, които дават самите ученици (непосредствена дедукция).

Затвърдяване, повторение и прилагане на усвоените знания и умения (поредни упражнения в училището и у дома).

Посочените методически постъпки помежду си се допълват и реализират се в непрекъснато и синхронно предположение. Някои от тях могат да бъдат реализирани преди започването на часа в който се разглежда даденото езиково явление, а някои след завършването на часа. Така например текст, който се използва за усвояване на знания по граматика трябва да бъде запознат предварително, а някои езикови упражнения са задача за домашна работа. Илюстрирането, например, не трябва да бъде обездателен етап в учебната работа, но се прилага когато му е функционалността безспорна.

Паралелно и сдружено в посочения съзнателен път протичат всички важни логически операции: наблюдение, съпоставка, заключение, доказателство, дефиниране и даване на нови примери. Това означава, че часовете в които изучава съдържанието по граматика нямат отделни етапи, т.е. ясно забележими преходи помежду тях. Виден е прехода помежду индуктивния и дедуктивния метод на работа, като и осъзнаването на езиковите явления и упражняване.

Литература

Въвеждане на най-малките ученици в света на литературата, и в останалите, така нар. Нелитературни текстове (популярни, информативни) представлява изключително отговорна преподавателска задача. Именно на този степен образование получават се основни и не по-малко значителни знания, умения и навици, от които до голяма степен ще зависи ученическата литературна култура, но и неговата обща култура, върху която се изгражда цялото образование на всеки образован човек.

Премахната е неестествената граница между областите *литература и извънкласно четене*. Така всички видове текстове за

обработка получават еднаква тежест. Литературата, предназначена за даден клас е разпределена на литературни родове: лирика, епос, драма. Различията са в тяхната цялостна художествена или информативна стойност, които влияят на определени методически решения (приспособяване на четенето към вида на текста, тълкуване на текста в зависимост от неговата вътрешна структура, връзката и групировката с определени съдържания по други предметни области - граматика, правопис и езикова култура и др.

Текстовете по литература представляват програмна основа. Учителят има начална възможност предложените текстове да приспособи към учебните нужди в своя клас, но задължително трябва да има свободен избор от нашето народно устно творчество и т. Нар. Литературни текстове - към програмните изисквания.

Четене и тълкуване на текст

Особеностите и деликатностите на този предметен сегмент не са толкова в програмираните съдържания, колкото са във възрастните възможности на най-малките ученици, дадените съдържания добре да се приемат, за да може получените знания и умения функционално да си служат във всички останали учебни обстоятелства. Въз основа на това, четенето и тълкуването на текста в началните класове е във функция на по-нататъшното усъвършенстване на гласно четене, а след това последователно и систематично въвеждане в техниката на четене наум, както и усвояване на основни понятия, отношения и реалации, която съдържа в себе си прочетените текст.

Четене на текст, преди всичко, на най-малките възрастни групи имат всички белези на първо и основно овладяване на тези умения като знания, предимно в първи клас. Особено е важно учениците постепенно и функционално добре да овладеят четенето на глас, което в себе си съдържа някои от важните особености на логическото четене (изговор, височина на гласа, пауза, интонационно приспособяване и др.), и което естествено ще се стреми към все по-голяма изразителност във втори клас (нагласяване, емоционално приспособяване, темп и др.), с което се по-лесно усвоява техниката на изразителното четене (трети клас). След това, от особена важност е всяко четене на глас и на всеки ученик поотделно, след като е прочел някой текст, трябва от своите другари в класа и учителя да разбере какво е било добро в тога четене, какво трябва да се промени, за да бъде още по-добро.

Последователността и систематичността могат да се използват при осъществяването на ученика за четене наум. Този начин в низшите класове представлява сложен учебен процес, от гледна точка на изкусен оформен читател това не изглежда така. Четенето наум, всъщност съдържа редица сложени мисловни действия, които ученикът трябва спонтанно да овладее, а отделен проблем е т. Нар. Вътрешен говор. Затова при повечето ученици в първи клас това четене най-напред се изразява във вид на тихо четене (тихо мрънкане), за да поне по-късно или чрез упорити упражнения получи необходимите белези. Несъмнено между тях трябва да се изтъкнат различните видове мотивация, подтикване и насоченост, с които по-лесно се доживява и разбира текста, който се чете, та четенето наум, от методическо становище съвременното обучение по литература, става необходимо условие за добро тълкуване на текста.

Тълкуването на текст в долните класове представлява извънредно сложен и деликатен програмен процес. Текстът е основно програмно съдържание, който има водеща и интеграционна роля в обучението, защото около себе си събира определени съдържания и от други предметни области. Но, заради възрастните ограничения в тълкуването и усвояването на основните структури, а особено художествени фактори на текста необходимо е да се изразят много инвентивности, систематичности и упоритости при осъществяването на учениците за постепенно забелязване, разпознаване, а след това образложение и спонтанно усвояване на неговите основни предметности.

В първи клас тълкуването на текста има изразителни белези на спонтанен и свободен разговор с учениците за относителни подробности - пространствени, временни, акционни - с цел да се провери дали прочетеното е разбрано, т.е. дали е във функция на активни упражнения, добро четене на глас и наум. Чрез инвентивна мотивация, подтик и насърчване (кой, къде, кога, защо, как, с какво, заради какво, какво е радостно, тъжно, смешно, интересно, обикновено и пр.) - на учениците се дава възможност да видят, запомнят, открият, съпоставка, обяснят и анализират дадени неща, които представляват предметност на прочетените текст.

Във втори клас подходът при тълкуване на текста почти е еднакъв као и в първи клас, само че изискванията по своя природа са повече, а програмните съдържания адекватно допълнени (самостоятелно съобщаване на впечатления за прочетените текст, заемане на собствени становища за важни неща в текста и устно образложение, защита на такива становища, откриване и разбиране на посланието в текста, разпознаване на откъса, забелязване на характерни езикови стилни понятия и пр.).

Учениците трябва систематично и на добър начин да се подтикат към включване в библиотеката (училищна, местна) формиране на класова библиотека, подготвяне на книги за изложба, слушане и гледане на видео записи с художествено изказване (говорене, рецитиране) на текста, организиране на срещи и разговори с писатели, литературни игри и състезания, водене на дневник за прочетени книги (заглавие, писател, впечатление, главни герои, избрани изречения, необикновени и интересни думи и пр.) - формиране на лична библиотека, видеотека и тн.

Такъв и на него подобен методически подход на четене и тълкуване на текста, при което особено внимание трябва да се обърне на ролята на ученика като значителен учебен фактор (колкото се може по-голяма самостоятелност, свободно проучване и изразяване, да се даде възможност на лично мнение) осъществяват се някои от основните начала на съвременното обучение по литература, между които на най-вероятно постепенното и осмисленото въвеждане на ученика в сложния свят на литературното художествено произведение и планово обогатяване, усъвършенстване и запазване на неговата езикова култура.

Четене од I до VIII клас

Тълкуване на текста засновава се на четенето му, преживяването и разбирането. При това качеството на овладяване на поръките е направо обусловено от качеството на четене. Затова различните форми на насоченото четене са основно пред условие учениците по време на обучението да получават познания и с успех да се насочват в света на литературното произведение.

Изразителното четене се поддържа систематично с постоянно завишаване на изискванията при което колкото се може повече да се използват способностите на учениците за да се получи високо качество в умението на четенето. Тези упражнения провеждат се по план с преждвременна подготовка от страна и на учителя и на учениците. В своята подготовка учителят предварително подбери отговарящ текст и подробно разглежда онези негови страни, които ще съответствуват на изразителното четене. В зависимост от мисловно-емоционалното съдържание на текста, учителят заема дадено становище и приспособява силата, тембъра, ритъма, темпото, интонацията, паузите, логическото ударение и звуковите трансформации според обстановката. От време на време си служи с фоно записи на образцово четене. Понеже изразителното четене се упражнява върху предварително анализиран и добре разбран текст, по процеса на успешно овладяване и разбиране на текста е необходима постъпка в подготовката на учениците за изразително четене. В рамките на на непосредните подготовки в VI, VII и VIII клас периодически и отделно се анализират психическите и езиково-стилистични фактори които изискват дадена говорима реализация. При отделни случаи учителят заедно с учениците подготвя текст за изразително четене с предварително отбелязване на ударението, паузите, темпото и звуковите модуляции.

Изразително четене се упражнява върху различни видове текстове по форма и съдържание; ползват се лирически, прозаични, драматични текстове; в стихотворна и прозаична форма в разказвателна описателна форма, в форма на диалог и монолог. Особено внимание се обръща на емоционалната динамичност на текста, на неговата драматичност, на писателската реч и речта на героите.

В класа трябва да са обезпечени дадени условия за изразително четене и казване, в класа да се създаде добра слушателска публика, заинтересована и способна критически и обективно да преценява качеството на изразителното четене и казване. С помощта на аудио записи на учениците трябва да се даде възможност да чуят своето четене и критически да се отнасят него. На уроци за разработка на литературно произведение ще се прилагат опитите по изразително четене.

Четенето наум е най-продуктивна форма за получаване на знания, затова в обучението му се обръща особено внимание. То винаги е насочено и изследователско; чрез него учениците се осъществяват за всекидневно получаване на нови знания и за учене. Упражненията по четене направо се включват в останалите форми на работа и винаги са във функция на получаване на знания и разбиране не само на литературен текст, а на всички добре обмислени текстове. Прилагането на текст-метод в обучението подразбира твърде ефективни упражнения за овладяване на бързо-то четене наум с разбиране и допринос за равниане на

способностите на учениците да четат флексибилно, да хармонизират бързината на четенето с целта на четенето и характеристиките на текста който четат.

Качественото четене наум се подтиква с предварително насочване на учениците към текст и с даване на съответни задачи, а след това задължителна проверка върху разбиране и прочетения текст. Информативното, продуктивното и аналитичното четене най-добре се насърчват със самостоятелни изследователски задачи, които на учениците се дават в подготвителния етап за обработка на текст или за обработка на материал по граматика и правопис. По този начин се подобряват логиката и темпото на четене, а особено бързината на разбиране на прочетения текст, с което учениците се оспособяват за самостоятелно учене. Учениците от по-горните класове се насочват към бегло четене, което е обусловено от бързината и истински прочетен текст. То се състои от бързо търсене на информации и значения в текста, при което не се прочете всяка дума, с поглед се преминава през текста и чете се с прескачане (междуглавия, подзаглавия, първите редове в частите, увод, заключение. При упражняване на учениците в бегло четене, предварително се поставят дадени задачи (търсят се дадени информации, сведения и под.), а след това се проверява качеството на тяхното осъществяване и мери се времето за което задачите са реализирани. Учениците с бегло четене за да си припомнят, преговорят и запомнят се осспособяват да четат подчертани и по друг начин предварително обозначени части в текста "с молив в ръка."

Изразително казване на запомнени текстове и откъси в прозаична и о стихотворна форма е значителна форма на работа в развиване на говорната култура на ученика. Убедителното говорене на текст е предусловие за природно и изразително казване на стихове. Затова е желателно от време на време на един и същ час да се упражняват и сравняват казване на текстове в проза и стих.

Наизуст ще учат къси прозаични текстове (разказване, описание, диалог, монолог), различни видове лирични стихотворения. Успехът на изразителното казване значително зависи от начина на учене и логическото усвояване на текста. Ако се учи механически, както бива понякога, усвоеният автоматизъм се пренася и на начина за казване. Затова отделна задача на учителя е учениците да привикне на осмислено и интерпретативно учене низуст. По време на упражненията трябва да се създадат условия казването да върве "очи в очи", говорителя да наблюдава лицето на слушателя и със публиката да свърже емоционален контакт. Максимално внимание се посвещава на говоримия език с неговите стойности и изразителни възможности и особено на природното поведение на говорителя.

Тълкуване на текста от III до VIII клас

С обработка на текста се започва след успешно интерпретативно четене на глас и четене наум. Литературното произведение се чете според необходимостите и повече пъти, все докато не предизвика дадени преживявания и впечатления, които са необходими за по-нататъшно запознаване и пручване на текста. Различни форми на напояторно и насочено четене на цялото произведение или от откъс, задължително се прилага при обработка на лирични произведения и къси епични текстове.

При обработка на текста ще се прилагат в повечето случаи комбинирани - аналитични и синтетични подходи и становища. Към литературното произведение се подхожда като към сложен и неповторим организъм в който всичко е обусловено от причинно-следствени връзки, подтикнато от жизнен опит и оформено с творческо въображение.

Учениците трябва да свикват своите впечатления, становища и съждения за литературното произведение ревностно и подробно да изказват с доказателства от самия текст и така да се осспособяват за самостоятелен изказ, изследователска дейност и завзимане на критически становища към произволни оценки и заключения.

Учителят ще има напредвид, че тълкуване на литературното произведение в основното училище, особено в долните класове, е по начало предтеоретическо и не е обусловено от познаване на професионална терминология. Това обаче, не пречи да и обикновен разговор за четиво в долните класове бие професионално заснован и реализиран с много инвентивност и изследователска лкобопитност. По-качествено е проектиране на учениците по дадена художествена картинка и какви впечатления и преживявания тя предизвиква във въображението им. Затова още от първи клас учениците свикват да изказват своите впечатления, чувства, асоциации и мисли предизвикани о картинното и фигуративното прилагане на поетическия език.

Във всички класове обработката на литературното произведение трябва да биде пропита с решаване на проблемни въпроси, които са подтикнати от текста и художественото преживяване. По този начин ще се стимулира любопитството у учениците, съзнателната активност и изследователска дейност, всестранно ще се опознае произведението и ще се даде възможност на учениците за афирмация втрудовия процес. Много текстове, а особено откъси от произведенията, в образователния процес изискват умствена локализация, понякога и многопластова. Приспособяване на текста във временни, пространствени и обществено-исторически рамки, даване на необходимите сведения за писателя и възникване на произведението, както и характерни информации, които предходят на откъса - всичко това са условия без които в повечето случаи текстът не може да бъде интензивно преживян и правилно разбран. Затова психологическата реалност от която произлизат тематичния материал, мотивите, героите трябва да се представят в подходяща форма и в инзи обем, който е необходим за пълноценно преживяване и сериозно тълкуване.

Методика на обучението по литература вече няколко десетилетия теоретически и практически развива и постоянно усъвършенствува учителското и ученическото *изследователско, изобретателско* и *творческо* отношение към литературно-художественото произведение. Литературата в училище *не се преподава и не се учи, а се чете, усвоява*, с нея *се наслаждава* и за нея *се говори*. Това са начините та обучението по литература разширява ученическите духовни хоризонти, да развива изследователските и творческите способности на учениците, тяхното критическо мислене и художествен усет, засилва и култивира литературния, езиковия и жизнения санзибилитет.

Модерната и съвременна организация на обучение по майчин език и литература подразбира *активна роля на учениците* в образователния процес. В съвременното обучение по литература ученикът не трябва да бие пасивен слушател, кото в дадени моменти ще преподаде "наученият материал", относно преподаването на учителя, а деен субект, който *изследователски, изобретателски и творчески* участва в проучване на литературно-художествените произведения.

Ученическата дейност трябва всекидневно да минава през три работни етапи; преди часа, по време на часа и след часа. През всички етапи ученикът трябва систематично да свиква да по време на четенето и проучването на произведението самостоятелно да решава многобройни въпроси и задачи, които до голяма степен емоционално и мисловно ще го ангажират, ще му предоставят удоволствие и ще му подбудят изследователското любопитство. Такива задачи ще бъдат силна мотивация за работа, които са предусловие да се осъществяват предвидените интерпретативни цели. Учителят трябва да постави задачи, които ученика ще подтикват за *забелязва, открива, изследва, преценява и прави заключения*. Ролята на учителя е в това да обмислено помогне на ученика, така че ще развива неговите индивидуални способности, като и адекватно да оценява на ученика и неговите резултати във всички форми на дейност.

Проучване на литературно-художественото произведение в обучението е сложен процес, който започва с подготовки на учителя и ученика (мотивиране на ученика за четене, пречитяване и проучване на художествения текст, четене, локализация на художествения текст, изследователски подготвителни задачи) за тълкуване на произведението. Централни етапи в *процеса на проучване* на литературно-художественото произведение в обучението са методологическо и методично засноваване на интерпретацията и нейно развитие по време на часа.

В засноваването и развиването на интерпретацията на литературно-художественото произведение основно методологическо определение трябва да биде *превъзходна насоченост на интерпретацията към художествения текст*. Съвременната методика на обучение по литература, следователно се определя за вътрешно (именентно) изучаване на художествения текст, обаче тя никак не пренебрегва необходимата нужност за прилагане и на извънтекстови становища за да литературно-художественото произведение биде качествено и сериозно разтълкувано. Покрай посочените методологически определения, интерпретацията на литературно-художественото произведение трябва да удовлетвори и на изискванията, които и поставя и методиката на обучение по литература: да биде оригинална, естетически мотивирана, всестранно хармонизирана с целите на обучението и познатите дидактически начала,

да има естествена кохерентност и последователност, а методологическите и методичните постъпки на всяка отделна част при интерпретация осъществяват единството между анализ и синтез.

Рамковите определения на основите на методологическата ориентация при интерпретацията на литературно-художественото произведение трябва да голяма степен да бъде насочена към художествения текст. Едно от най-важните начала при интерпретацията на литературно-художественото произведение е да се удовлетвори на изискването изясняването на приметите стойности да се обхванат произведението изцяло. При интерпретацията на литературно-художественото произведение обединителни и синтетични фактори биват: художествено преживяване, текстови цялости, характерни структурни елементи (тема, мотиви, художествени картински, фабула, сюжет, литературни образи, поръки, мотивационни постъпки, композиция) форми на казване, езиково-стилистични постъпки и литературни проблеми.

Във всеки конкретен случай, следователно, на добри естетически, методологически и методични причини трябва да се засновава подбор на онези стойностни фактори към бъде насочвана динамиката на интерпретиране на литературно-художественото произведение. Няма известни и завинаги открити начини чрез които се навлиза в света на всяко литературно-художественото произведение, а тези начини понякога са различни в подхода на всяко литературно-художественото произведение - до такава степен доколкото то е автономно, самобитно и неповторимо.

Литературни понятия

С литературните понятия учениците ще се запознаят при обработка на дадени текстове и с помощта на текстове и с помощта на ретроспективния преглед в опита на четенето. Така например при обработка на патриотично стихотворение, при което ще се направи към поглед върху две-три стихотворения от същия вид, обработени по-рано, ще се обработи понятието патриотично стихотворение и ще се усвояват знания на този вид лирика. Запознаване с метафората ще бъде изгодно тогава, когато учениците в предварителни и предтеоретически постъпки са откривали изразителността да даден брой метафорични картини.

Функционални понятия

Функционалните понятия не се обработват отделно, а в процеса на обучението се посочва на тяхната приложимост. Учениците ги спонтанно усвояват в процеса на работа в текущите информации по време на час и с паралелно присъствие на думата и с нея обозначеното понятие. Необходимо е само учениците да се подтикват да приведените думи (както и други сходни на тях) разберат, схванат и да ги приложат в дадени ситуации. Ако, например се изисква да се забележат обстоятелствата, които влияят на поведението на някой литературен герой, ученикът приведе тези обстоятелства, тогава това е знак, че това понятие съответната дума е разбрал в пълното ѝ значение.

При устното и писменото изразяване, между другото ще се проверява дали учениците са добре разбрали и правилно употребяват думите: причина, условие, обстановка, поръка, отношение и под. По време на обработка на литературното произведение, както и в рамките на говорните и писмени упражнения ще се изисква учениците да откриват колкото се може повече особености, чувства, духовни състояния на отделни герои, при което тези думи се записват и така спонтанно се обогатява речника с функционални понятия.

Функционалните понятия не трябва да се ограничават на дадени класове. Всички ученици от един клас няма да могат да усвоят всички по Програмата предвидени понятия на този клас, но затова пък спонтанно ще усвоят значително количество понятия, които са по Програмата в горните класове. Усвояването на функционалните понятия е непрекъснат процес във възпитателно-образователната дейност, а осъществява се и проверката в течение на реализация на съдържанията по всички програмно-тематични области.

Езикова култура

Оперативните задачи за реализиране на учебните съдържания на тази област ясно показват, че последователността във всекидневната работа за развиване на учебната езикова култура е една от най-важните методически задачи; трябва да се изпитат способностите на всяко дете за говорна комуникация, чрез проверки когато се записват в училище. В първи клас децата започват да упражняват езиковата култура, чрез различни устни и писмени упражнения, последователно се учат за самостоятелно изразяване на мислите, чувствата в обучението, но и във всички области в училището и извън него където има условие за добра комуникация с дялостно разбиране. Правилна артикулация на гласовете и графически точна употреба на писмото, местният говор да се смени със стандартен книжовен език в говора, четенето и писането; свободно да преразказват, описват и правилно да употребяват научените правописни правила. Разновидните устни и писмени упражнения, които имат за цел обогатяване на речника, овладяване на изречението като основна говорна категория и посочване на стилистичните стойности на употреба на езика при говорене и писане и пр. - са основни учебни задачи при осъществяването на програмните съдържания за езикова култура.

Тази предметна област е малко по-различно устроена в отношение на предишните програми. Преди всичко изградено е друго, подходящо заглавие, което същевременно е по-просто и по-всеобхватно от преди ползваните термини. Също така, преуредена е структурата на програмните съдържания, които сега са по-прегледни, систематични и познати, без повторения и объркване. Въз основа на съвкупното начално обучение, съществуват езикови названия, които ученикът на тази възраст трябва систематично и трайно да усвои, затова са замислени като програмни съдържания (изисквания). До тяхното трайно и функционално усвояване пътят води чрез много разнообразни форми на устни и писмени езикови изказвания на учениците, а това най-често са: езикови игри, упражнения, задачи, тестове и т.н. Например най-малките ученици трябва да се оспособят самостоятелно и убедително добре да описват онези жизнено явления, които с помощта на езиковото описание (дескрипцията) ще бъдат по-познати (предмети, растения, животни, хора, пейзаж, интериор и пр.). Поради това, описването като програмно изискване (съдържание) явява се във всички четири класа. Осъществява се като знание и умение, чрез употреба на такива форми на работа, които чрез ефикасни, икономични и функционални постъпки в учебната среда, учебната езикова култура ще я направят по-трайна и по-достоверлива. Това се говори упражнения, писмени упражнения, (или умела комбинация на говорене и писане), писмени работи, изразително изказване на художествени текстове, автодиктовка и под. А това важи в по-малка или в по-голяма степен за всички останали видове на учебното езиково изразяване.

Основни форми на устното и писмено изразяване в началния курс представляват програмните съдържания за получаване, усъвършенстване и тачене на правилна и достоверна езикова култура на малкия ученик. Някои от тези форми (преразказване) съществуват в предварителните изследвания на децата когато се записват в първи клас, което означава, че на тях трябва да се гледа като на езиков опит, който първоначално е известна степен вече имат. Оттук и нуждата, чрез усъвършенстване и опазване на основните форми на говорната комуникация да започне още преди формалното опсменяване на учениците.

Преразказването на разнообразни съдържания представлява най-елементарен начин на езиковото изказване на ученика в обучението. И докато в споменатите предварителни изследвания, както и в подготовките за усвояване на началното четене и репродукция на определени съдържания пристъпва свободно, вече до края на тр. Букварно четене, дори и по-нататък трябва да се постъпи по план, осмислено и последователно. Преди всичко, това означава предварително да се знае (а това се посочва в оперативните разпределения на учителя) кои съдържания ученикът ще преразказва по време на обучението. Техният подбор трябва да обхваща не само текстове, и не само тези от читанката, но и от други източници (печат, театър, филм, радио и телевизия и под.). След това учениците трябва навреме да бъдат мотивирани, подтиквани и насочвани на този вид езиково изразяване, а това значи да им се даде възможност самостоятелно да се подготвят за преразказване, но в което същевременно ще бъдат интегрирани и дадени програмни изисквания. След това, трябва се внимава да се преразказват само тези съдържания, които са анализирани и за които вече е говорено с учениците. Накрая, и преразказването, и всички видове на учебното езиково изразяване, трябва да се оценяват (най-добре в паралелката и с участие на всички ученици и с подкрепа на учителя.)

Говоренето в сравнение с преразказването е по-сложна форма на езиково изразяване на ученика понеже докато преразказването е преди всичко репродукция на прочетеното, изслушаното и видяното съдържание, говоренето представлява особен вид творчество, което се крепи на онова което ученикът е преживял или произвел в своята творческа фантазия. Затова говоренето търси особен интелектуален труд и езиково устройство. Поради което ученикът е всеотстранно ангажиран: в подбора на темите и техните

подробности, в композирането на подбрани детайли и в начина на езиковото изобразяване на всички структурни елементи на разказа. Така например в стъпителните разговори за домашните и дивите животни, при обработване на басня, която се чете и тълкува няма да даде желаните резултати на ниво на уводни говорни дейности, ако тези животни се самокласифицират по познати признаци, именуваат или самооброаяват. Обаче свободното разказване на някои необикновени, интересни, но реални и индивидуални срещи на ученика с животни, при които е изпитан страх, радост, изненада, въодушевление и тн. - ще създаде същинска изследователска атмосфера в часа. Говоренето пък, колкото и да се предизвикателно във всички свои сегменти за езиково изказване на малките ученици първоначално трябва да се реализира като част от широк учебен контекст, в който съотносително и функционално ще се намерят и други форми на езиково изразяване, а особено описването.

Описването е най-сложният вид на езиковото изказване за учениците от началните класове. То е в по-малка или в по-голяма степен застъпено в всекидневния говор, затова защото е необходимо за ясна представа на съществени отношения между предметите, съществата и нещата и другите явления във всекидневния живот. За преразказването в основата е определено съдържание, за говоренето е някое събитие, преживяване, докато за описването не са необходими някои отделни условия, но те се използват когато има достъп с явленията, които във всекидневната езикова комуникация могат да обърнат внимание на себе си. Но поради бройните възрастови ограничения в работата с малките ученици за този вид езикова комуникация трябва да се пристъпи особено отговорно и особено да се спазват принципите на обучението и етапността при изискванията: учениците да се оспособят да гледат внимателно, да откриват, наблюдават и подреждат, а след това тази дадена предметност мисловно и езиково да оформят. Също така, учениците от това възрастово равнище трябва да се подтикват и насърчават от сложения процес на описването хай-напред да овладеят няколко общи места, с които могат да си служат докато не се оспособят за самостоятелен и индивидуален достъп на тази изисквателна езикова форма. В този смисъл трябва да свикват да локализират онова, което описват (във времето, в пространството, с причина), да забелязват, да отделят и оформят характерни свойства и да заемат свое становище към наблюдаваната предметност (първи опити за оформяне на лично становище/отношение към дадено явление). Също така необходима е достоверна преценка на планираните упражнения при описването с насоченост подтикване в отношение на онези упражнения, в които може да дойде до изражение самостоятелността и индивидуалността на ученика. Понеже описването много често се свързва с четене и тълкуване на текст (особено литературно художествен текст), необходимо е постоянно да се насочва вниманието на ученика върху онези места в такива текстове, които изобилстват с елементи на описание, а особено когато се описват предмети, интериер, растения и животни, литературни образи, пейзажи и под., понеже това са най-добри образци за спонтанно усвояване на описването като трайно умение в езиковото общуване. Понеже за описването с необходим по-голям и мисловен труд и повече време за осъществяване на повече замисли - предимство трябва да се даде на писмената пред устната форма на описване. Останалите общи методични подходи на тази важна форма на езиково изразяване същи са или сходни както и при преразказването и говоренето.

Устните и писмените упражнения, както и името говори замислени са като допълнение на основните форми на езиковото изразяване, като се започне от най-простите (изговор на гласове и преписване на думи) през по-сложни (лексикални, семантични, синтактични упражнения, други упражнения за овладяване на правилен говор и писане), до най-сложните (домашни писмени задачи и тяхното четене и всеотранно оценяване в час). Всяко от тези програмирани упражнения запланува се и осъществява в онзи учебен контекст, в който е нужно функционално усвояване на дадени езикови явления или затвърдявания, систематизация на знанията проложения на тези знания в дадена езикова ситуация. Това означава по принцип, че всички тези и на тях подобни упражнения не се реализират на отделни учебни часове, но се заплануват заедно с основните форми на езиковото изразяване (преразказване, говорне, описване) или с дадени програмни съдържания на останалите предметни области (четене и тълкуване на текст, граматика и правопис, основи на четене и писане).

МАЂАРСКИ ЈЕЗИК **(4 часа неделно, 144 часа годишно)**

MAGYAR NYELV

A tantárgy tanításának céljai és feladatai

A magyar nyelv tanításának feladata a VI. osztályban:

- a leíró nyelvtan (szófajok) alapvető fogalmainak és összefüggéseinek megtanítása,
- a helyesírás és helyes, tiszta beszéd fejlesztése,
- a szóbeli és szövegbeli szövegszerkesztés (fogalmazás) szabályainak megtanítása.

A VI. osztályos nyelvtani tananyag a szófajok részletes megismertetésére épül. A szerzett ismeretek a helyesírási/ szóbeli- és írásbeli kifejezőképesség megerősítését szolgálják elsősorban.

Fokozatosan ismerjék fel a tanulók a törvényszerűségeket, csiszolják új ismereteikkel nyelvüket, hogy az beszédben választékos és igényes legyen, helyesírásuk pedig a megszerzett ismeretek által tökéletesedjen. Meghatározó a leíró nyelvtani ismeretek megszilárdítása ebben a képzési szakaszban, kezdetben a fölismerés és megnevezés, majd a nyelvhelyességi és helyesírási kérdésekben történő tudatos döntések szintjén.

A felső tagozatban a nyelvtan tanítását a linearitás jellemzi, ami nem azt jelenti, hogy, hogy egy-egy anyagrészen túlhaladva nem térünk vissza rá. Arra kell törekedni, hogy minden anyagrész tényszerűen felelevenítse az előzőeket. Fontos, hogy a nyelvtani gyakorlatok szoros kapcsolatban legyenek a valósággal.

Az irodalmi olvasmányok különféle műfajok és irodalomelméleti fogalmak bemutatását (is) szolgálják az irodalmi jártasság fejlesztése mellett. Ismertessük meg a tanulókkal az irodalom néhány kiemelkedő értékű alkotását. Az irodalom tanításának célja, hogy megismertesse a szépirodalmi alkotások befogadásához alapvetően szükséges irodalomelméleti (műfajelméleti, stilisztikai, verstani) ismereteket.

A magyar nyelv és irodalom tanításának feladata az értő és kifejező olvasás képességének kialakítása. Célunk, hogy a tanuló önálló véleményt nyilvánítson a tanultakról, tudatosodjon benne, hogy egy-egy irodalmi szöveg kapcsán többféle értelmezés is elképzelhető, s ennek megfelelően érveljen, beszámoló készítésével bővítsen ismereteit. Más művészeti ágakkal korelációban is felismerje és értékelje a tanultakat.

HATODIK OSZTÁLY

(Heti óraszám: 4, évi óraszám: 144)

Operatív (gyakorlati) feladatok

A tanuló legyen képes:

- a tanulók önállóan ismerjék fel és határozzák meg a tanult szófajokat,
- az eddig megszerzett helyesírási ismeretek elmélyítésére és új nyelvtani ismeretek alkalmazására,
- önálló beszámoló, vélemény kialakítására az irodalmi művekről valamint színházi előadásokról, filmről,
- szerezzen jártasságot a vázlatkészítésben, tudja kiemelni az olvasottak/hallottak lényegét,
- önálló véleményalkotásra, valamint a nézőpont megvívésének képességére,
- a lexikonok, szótárak, kézikönyvek, monográfiák, a könyvtár önálló használatára, s ennek megfelelően egy-egy felmerülő problémához tudjon akár önállóan is kellő mennyiségű és színvonalas szakirodalmat összegyűjteni,
- a műköltészeti alkotások különböző műfajainak és ezek sajátosságainak felismerésére,
- irodalomelméleti ismereteik bővítésére,
- irodalmi élményei más művészeti ágakkal kapcsolatot találjonak,

- a beszédkészség, íráskészség, önellenőrzés kialakítására.

A TANTERV TARTALMA

I. Nyelvtan (évi óraszám 64)

Az ötödik osztályban tanult nyelvtani tananyag ismétlése. (4 óra)

I. **A szavak és szófajok** (2 óra) Alsó tagozatban már tanultak a diákok a szófajokról. Felvezetjük az évi témát, átismételjük a már tanultakat.

II. **Ige** (8 óra) Az ige fogalmának ismertetése mellett visszautalva a 3. osztályos tananyagra felelevenítjük, hogy mit fejezünk ki az igealakokkal, gyakoroltatjuk az igemódokat és igeidőket, valamint az ige ragozását. Az ikés igék. Itt tanítjuk az igekötőket illetve a segédigét. A feladatokban az igék helyesírása is fontos szerepet kap.

III. **Névszók** (18 óra) A névszókrol már tanultak a gyerekek alsó tagozatban, valójában ismétlés az anyagrész, azzal, hogy a nyelvtan rendszerében most már megtanulják elhelyezni a fogalmakat, a feladatok nehézsége (részletessége) pedig az adott korcsoportot célozza meg.

Itt tanulják (ismélik): a **főnevet** (6 óra) (köznévi és tulajdonnévi, valamint a tulajdonnévi alfajai), illetve a főnevek helyesírását gyakoroljuk be.

A **melléknév** (2 óra) fogalma, a melléknév fokozása, helyesírása a tananyag, emellett mutassunk rá a melléknévek sokszínűségére az irodalmi olvasmányokon keresztül. A tanulókat különböző nyelvi gyakorlatok elvégzése és feladatlapok kitöltése által sarkalljuk a szabatos, a nyelvi kifejezőmódot melléknévekkel színesebbé tevő élőbeszédre és írásra.

A **számnév** (2 óra) foglaga, a számnév felosztása (határozott, ezen belül a tőszámnév, törtszámnév valamint a sorszámnév fogalma/ és a határozatlan számnév), helyesírása.

A **névmások** (6 óra) A névmás fogalma. A személyes névmás, visszaható névmás, kölcsönös névmás, birtokos névmás, mutató névmás, kérdő névmás, vonatkozó névmás, az általános és a határozatlan névmás fogalma, szabályai, helyesírási tudnivalók.

IV. **Igenevek** (2 óra) A főnévi-, melléknévi- és számnévi igenevek.

V. **Határozószók** (2 óra) A hely-, idő-, mód- és állapothatározószók.

VI. **Vízonyszók** (2 óra) A névelő, névutó, kötőszó és módosítószó (szóértékű) már tanult anyagrész az alsó tagozatból. Akár év közben is csatolni tudjuk egy-egy témához a vízonyszók valamelyikét. Az igekötőket és segédigéket eleve az igék tanításakor vesszük át. Minden vízonyszó átvételekor nyelvi gyakorlatokkal tudatosítsuk használati körüket és szerepüket.

VII. **Mondatszók** (1 óra) Az indulatszók (mondatértékűek).

Félévi és évvégi összefoglalások + 4 óra

Ellenőrzés + 5 óra

Helyesírás

Az általános iskolában eddig szerzett jártasságok és készségek birtokában a tanulóknak további jártasságra kell szert tenniük helyesírási alapelveink érvényesítésében.

A közkeletű szókészlet leírásakor a készség fokára kell eljutniuk a tanulóknak a főnevek, melléknévek, számnevek, névmások, határozószók, igekötők, névutók, kötőszók és indulatszók írásában; a vessző használatában kötőszók előtt és indulatszók után.

A nyelvtani szabályok felismeréséig szövegeken alkalmazott gyakorlatokkal jussanak el a tanulók a fokozatosság elvét érvényesítve.

II. Irodalom (évi óraszám: 80 óra)

Irodalmi olvasmányok

Az irodalmi olvasmányok jegyzékében kiemelten megjelenő szövegek feldolgozása kötelező, a többi szöveg feldolgozásra, olvasásra, ismeretszerzésre javasolt.

I.

Az első csoportba tartozó olvasmányok átmenetet képeznek az V. osztályos népköltészeti tananyag és a VI. osztályos olvasmányanyag között.

Arany János balladái

Legendák a Képes Krónika nyomán

Helytörténeti monda (vidékünkéről)

Monda Kínizsi Párlól (egyéb **történelmi személyről** szóló monda is lehetséges Toldi alakjának összehasonlításához)

Arany János: Toldi (a mű részletesebb feldolgozásával)

Jókai Mór: A legvittezebb huszár/ Székely asszonyok/ A két menyasszony

Heltai Gáspár fabulái

II.

A második csoportot Kosztolányi Dezső az adott korcsoportnak értelmezhető és elemezhető olvasmányai alkotják.

Kosztolányi Dezső: Aranyáskány (regényrészlet),

A kulcs/ Házi dolgozat/ Esti Kornél **novella**

Nyelv és lélek c. kötetből válogatás

Bölcsőtől a koporsóig (akár mind a 4 fejezetéből)

A Kosztolányi család levelezéseiből

Versék: A szegény kisgyermek panaszából (A doktor bácsi, Már néha gondolk a szerelemre, Az iskolában hatvanan vagyunk, Este, este..., A játék, stb.; Pasztellek (Faszti); Magyar szonettek (a szonett forma).

Csacsi rímek (válogatás)

Esti Kornél rímei (válogatás)

Zsivajgó természetből: Fák beszéde, Állatok beszéde, Madarak beszéde.

III.

Molnár Ferenc: A Pál utcai fiúk (a mű részletes feldolgozásával, a filmhez kapcsolódó címszavak tárgyalására is alkalmas) Lázár Ervin: Csapda

Danilo Kíš: Korai bánat című kötetéből (részletek)

Mándy Iván: Kék dívány

Kinőttelek (versek kamaszoknak: Kányádi Sándor, Szabó Lőrinc, Tamkó Sirató Károly, Zelk Zoltán, Csorba Piroska...)

Szabó Lőrinc: Tücsökgzene (részletek)

Szűcs Imre: Szerelemről komolyan

Böndör Pál: Regina és a szemtelen fiúk

Dušan Radović

Kortárs magyar gyermekirodalomból (pl. Friss tinta! c. antológiából)

Tandori Dezső, Kiss Ottó, Kukorely Endre gyerekkerse

Varró Dániel: Túl a Maszat-hegyen (Naptárvers)

Babits Mihály: Aranygaras (részlet)

Fekete István: A három uhu és más történetek (más természetleírás is lehetséges)

Tordon Ákos: Körülöttem forgott a világ (részlet)

Mészöly Miklós: Gyígyimóka (novella)

Gobby Fehér Gyula: Az ujjak mozgása (novella)

Németh István: Színötös (novella)

Molnár Ferenc/ Karinthy Frigyes/ Szép Ernő/ Heltai Jenő/ Fehér Klára **karcolatai** közül

Mikszáth Kálmán: A néhai bárány/ Az aranykisasszony

Lengyel József: A könyv, a kert és a gyermek

Juhász Gyula: Tiszai csönd

Ivo Andrić: Aska és a farkas

A tankönyv az illusztrációs anyag mellett tartalmazza még:

Életrajzi lexikont a szerzőkről

Irodalmi és irodalomelméleti fogalomtár

Kézikönyv ismertetőt

Ismeretterjesztő olvasmányokat.

Kötelező olvasmány(2):

Arany János: Toldi

Molnár Ferenc: A Pál utcai fiúk

A tanuló a felajánlott olvasmányok közül szabadon választhat 3-at:

Móra Ferenc: A rab ember fiai

Szász Imre: Kisanna Erdőországban

Németh István: Bűhüm meg a lotyogi

Fekete István: A koppányi aga testamentuma/ Csutak/Bogáncs/ Téli berek

Janikovszky Éva: Velem mindig történik valami/ Égig érő fű

Erich Kastner: A két Lotti

Kontra Ferenc: A halász fiai

Babits Mihály: Aranygaras

Bálint Ágnes: Hajónapló/ Szeleburdi család

Nagy Katalin: Szív a kerítésen/ Intőkönyvem története

Twain, Mark: Huckleberry Finn kalandjai/ Tom Sawyer kalandjai

Böszörmény Gyula: Gergő és az álomfogók

Varró Dániel: Szívdezzert

Ende, Michael: Momo/ A varázslóiskola

Karinthy Frigyes: Tanár úr kérem...

Lamb, Charles-Lamb, Mary: Shakespeare mesék

Fazekas Mihály: Lúdas Matyi

Irodalomelméleti ismeretek:

- a műfaji ismeretek megerősítése, szonett, karcolat, mint új műfaj,
- szóképek: metafora, szimbólum, illetve az 5. osztályban tanultak megerősítése,
- a költői nyelv sajátosságainak ismertetése (műelemzés),
- az ellentét és fokozás,
- a lírai én fogalma,
- az elbeszélő fogalma,
- tér és idő fogalma,
- a motívum,
- irónia,
- az irodalmi hős tulajdonságai, jellemzés.

Tanészközök:

Magyar irodalmi lexikon

Magyar értelmező kéziszótár

Rokon értelmű szavak szótára

Idegen szavak és kifejezések szótára

Irodalmi fogalomtárak

Enciklopédiák

Aktuális könyvajánlatok

A világháló

Napilapok, folyóiratok, a diákok által is olvasott magazinok

Oktató jellegű televíziós műsorok stb.

Fogalmazási gyakorlatok:

A fogalmazás szóban és írásban is világos mondat szerkesztésű, célratörő legyen. Az olvasott művekről értelmesen, világosan és összefüggően kell beszámolni a tanulóknak.

- 4 írásbeli dolgozat - 4 óra megírásra, 8 óra javítás (4 - közös, 4 - egyéni)

Írásgyakorlatot bármikor végezhetünk iskolai óra ill. házi feladat keretében is.

Feladatok:

- a vázlatkészítés a hallott olvasmányról illetve az írandó fogalmazás vázlatának elkészítése.

- egy kiválasztott tanítási egység keretében ismertessük meg a tanulókat a filmkészítés szakszavaival. Nézzünk és elemezzünk közösen filmet!

Megtanulandó: 2 vers és egy epikus alkotás részlete.

Várható eredmények:

- a tanuló felismeri a szófajok fajtáit, helyesen használja őket szóban és írásban,

- a tanuló az ismeretlen szövegeket is folyamatosan tudja olvasni, ki tudja emelni a lényegi tartalmát, az epikus művek hőseit jellemezni tudja,

- következetesen tudja használni a megszerzett stilisztikai, verstani, műfajelméleti ismereteit,

- véleményt tud nyilvánítani a látott/hallott/ olvasottakról,

- a tanuló önállóan is információkat tud szerezni a tananyaghoz, igazolva ezzel, hogy jártas a kézikönyvek, lexikonok, enciklopédiák és az internet világában,

- meg tudja különböztetni az irodalmi alkotásokat formájuk és műnemük szerint, valamint a tanult műfajok jellemzőit,

- a tanuló továbbra is aktívan részt vesz az alkotás folyamatában (elemzésével, gyűjtéssel, párbeszédbe való bekapcsolódással, véleményének nyilvánításával, fogalmazásával).

A MEGVALÓSÍTÁS MÓDJÁ - TANTERVI UTASÍTÁS

Az 6. osztályos tanterv (az 5. osztályos tantervvel összhangban) magába foglalja a Magyar nyelv és irodalom tantárgy oktatási céljait,

operatív feladatait, várható eredményeit. A tanterv különválasztja az irodalom és nyelvtan feladatrendszerét, ami nem jelenti az egységes kapcsolat gyengítését nyelvtan és irodalom között, csak lehetővé teszi a konkrétabb és részletezőbb feladatok ismertetését.

A *nyelvtan* egységes folyamatként kapcsolódik az eddig tanultakhoz. A 6. osztályos nyelvtani tananyagot a szófajok rendszere alkotja. A szófajok tanítását-tanulását az igékkel kezdjük. Az igékről a tanulók már sok mindent megtanultak alsóban, nem jelent számukra nehézséget a személyragok felismerése, s az igemódok és igeidők megkülönböztetése, ezért a helyesírásra és a nyelvhelyességre helyezhetjük a fő hangsúlyt.

A névszók, mint nyelvtani fogalom sem ismeretlenek a tanulók számára. A főnév, melléknév, számnév rendszerezése, ismertetése mellett, itt is a helyesírásra fektethetjük a fő hangsúlyt.

A névmások, mint nyelvtani fogalom nem új a gyerekeknek, viszont ren dsze rezésük és felismerésük, begyakoroltatásuk, helyesírásuk megerősítése a 6. osztályos nyelvtan tanterv része.

A főnévi igenével már alsóban találkoztak a gyerekek a főnévtanításakor. A melléknévi igenevekkel és határozói igenevekkel most egészítjük ki ismereteiket.

A határozószók megismertetése talán a legnehezebb feladat, azonban minél több határozószót tanítunk meg velük, hozzájárulunk a tanulók szókincsének gyarapításához.

A viszonzszók rendszerében feltétlen említsük rendszereteskör az igekötőt és a segédigét is, habár az igék tanításakor már gyakoroltathatjuk a tanulókkal, mert nem új ismereteket tartalmazó tananyagról van szó.

A mondatszók közül az indulatszókot tanítjuk, hiszen ezzel találkoznak leggyakrabban a mindennapi életben.

A helyesírás tanítására nincs külön tananyag előirányozva, de értelemszerűen minden szófaj tanításakor kitérünk a helyesírási szabályokra.

Az *irodalmi* tananyag törzs- és kiegészítő tananyagra tagolódik. A tanár tehát szabadon választhat, kiegészíthet, behelyettesíthet más szövegeket a kiegészítő irodalomjegyzékből. A kiválasztásnál figyelembe kell vennie az osztály fejlettségi szintjét, valamint ügyelnie kell, hogy a választott olvasmányok hatékonyan járuljon hozzá a tantervben megjelölt cél és feladatrendszer eléréséhez. Az is fontos, hogy a tanuló szabadon is választhasson a felkínált ajánlott és házi olvasmányok köréből.

Nem minden olvasmány szorítkozik teljes elemzésre, ragadjunk meg egy-egy lehetséges megközelítési szempontot, s csak néhány mű részletes elemzésébe bocsátkozunk. Tegyük lehetővé a tanulók számára, hogy kifejtsék saját véleményüket az adott olvasmánnyal kapcsolatban, ily módon fejlesszék érvelésmódjukat. A tanuló inkább legyen képes összefüggések rendszerében gondolkodni, párhuzamokat vonni a hősök/ művek között, tudja a mű lényegét kiemelni. Mindezek elsajátítása mellett meg kell tanítanunk a diákokat, hogy hogyan tudják ezen készségeiket más tantárgyak keretén belül kamatoztatni.

РУМУНСКИ ЈЕЗИК (4 часа недељно, 144 часа годишње)

LIMBA ROMÂNĂ

Scopul activității instructive în clasa a VI-a este:

Însușirea limbii române literare, dezvoltarea nivelului de cunoștințe și capacități, crearea și menținerea interesului pentru lectură cu identificarea informațiilor esențiale dintr-un mesaj oral și scris, însușirea exprimării orale și scrise, îmbogățirea vocabularului cu cuvinte și expresii noi și sesizarea sensului unităților lexicale noi în funcție de context, dezvoltarea interesului față de creațiile literare în limba română, dezvoltarea capacității de exprimare, orală și scrisă, receptarea, inițierea și participarea la un act de comunicare oral și în scris în limba română literară.

Sarcini operative

La sfârșitul clasei a VI-a elevii trebuie:

- să-și îmbogățească vocabularul cu expresii și cuvinte noi
- să identifice sensul unui cuvânt necunoscut
- să aplice regulile de ortografie în scris
- să sesizeze abaterile de la normele gramaticale într-un mesaj oral și scris
- să cunoască părțile de vorbire flexibile și neflexibile
- să identifice informațiile esențiale și detaliile dintr-un mesaj oral
- să manifeste interes pentru creațiile literare în limba română
- să sesizeze valorile stilistice ale unor cuvinte dintr-un text literar
- să alcătuiască rezumatul unui text literar
- să alcătuiască lucrări scurte pe o temă dată
- să respecte metodologia lucrărilor scrise
- să utilizeze corect și eficient limba română în diferite situații de comunicare
- să înțeleagă semnificația limbii române în conturarea identității naționale
- formarea deprinderilor de muncă independentă și dezvoltarea creativității elevilor

CONȚINUTURI DE PROGRAM

LITERATURA

Lectură școlară

SUBIECTE PROPUSE PENTRU CLASAA ȘASEA

1. Ion Agârbiceanu, **Întâiul drum**
2. Vasile Alecsandri, **Iarna**
3. Ion Creangă, **Amintiri din copilărie**, (fragment)
4. Balada populară **Corbea**
5. Marin Sorescu, **La ce latră Grivei?**
6. **Doina**
7. Mihai Eminescu, **La mijloc de codru**
8. Mark Twain, **Print și cerșetor**, (fragment)
9. Grigore Vieru, **În limba ta**
10. Grigore Alexandrescu **Toporul și pădurea**
11. **Localitatea Marcovăț, satul lui Marcu ciobanul**
12. Frank Baum, **Vrăjitorul din Oz**, (fragment)
13. Otilia Cazimir, **A murit Luchi**
14. George Coșbuc, **Noapte de vară**
15. Barbu Ștefănescu Delavrancea, **Domnul Vucea**
16. Ștefan O. Iosif, **Furtuna**
17. Ljubivoje Ršumović - **Motanul Michelangelo și frumoasele Veronici**
18. A. Bassarabescu, **Duman**
19. I. L. Caragiale, **Bubico**
20. **Din creațiile populare** (cântece, proverbe, ghicitori, zicători, poezii ocazionale)
21. Dumitru Almaș, **Povestea frumoasei Dochia**

22. Alexandru Odobescu, **Pe plaiurile Bisocei**
23. Petre Dulfu, **Isprăvile lui Păcală** (fragment)
24. Mihail Sadoveanu, **Țara de dincolo de negură** (fragment)
25. Petar Kočić, **Jablan**
26. **Rebus**
27. Mihai Condali, **Florin și Florica**

Lectură școlară

Rudyard Kipling, **Cartea junglei**

Ferenc Molnar, **Băieții din strada Păl**

Johanna Spyri, **Haydi, fetița munților**

Selectie din literatura română

Selectie din literatura popoarelor și naționalităților conlocuitoare

ANALIZA TEXTULUI

Stabilirea contactului direct cu operele literare și descoperirea mijloacelor de limbă și stil cu ajutorul cărora sunt realizate imaginile artistice.

Delimitarea subiectului și motivului într-o operă literară.

Observarea și explicarea ideilor literar-artistice, funcția lor în compoziția operei literare și identificarea elementelor componente ale narațiunii.

Identificarea elementelor de bază ale acțiunii, ordinea lor (intriga, desfășurarea), personajele și trăsăturile lor (fizice, de caracter și morale), procedeele artistice de construire a personajelor (autocaracterizare, propriile mărturisiri, caracterizarea de către alte personaje).

Aprecierea expresiilor idiomatice, sensului propriu și figurat al cuvântului.

Formarea unor opinii personale despre opera analizată / identificarea noțiunilor de teorie literară.

Noțiuni literare

Narațiunea, descrierea, dialogul, monologul, metafora, alegoria, pastelul, personificarea, comparația, rima (tipurile), ritmul, doina, balada, romanul, oda, fabula, legenda, dramatizarea, nuvela, stilul.

LIMBA (gramatică, ortografie)

Repetarea și consolidarea materiei din clasa a V-a.

Noțiuni de fonetică, diftongii, triftongii (actualizare). Accentul. Despărțirea în silabe a cuvintelor derivate și a cuvintelor compuse.

Vocabularul limbii române. Familia lexicală - actualizare. Omonimele. Paronimele.

Sinonimele și antonimele (actualizare).

Arhaisme și regionalisme.

Procedeele inteme de îmbogățire a vocabularului. Derivarea (actualizare),

Substantivul. Substantivele simple și compuse. Substantivele comune și proprii. Genul. Numărul. Cazurile substantivului și funcția sintactică.

Articolul. Articolul hotărât și articolul nehotărât.

Nominativul. Genitivul. Articolul posesiv-genitival. Dativul. Acuzativul. Prepoziția și rolul ei în exprimarea acuzativului. Vocativul.

Declinarea substantivelor comune și proprii cu articol hotărât și nehotărât.

Articolul demonstrativ-adjectival. Acordul cu substantivul.

Adjectivul. Adjectivele variabile și invariabile. Acordul cu substantivul în gen, număr și caz.

Gradele de comparație.

Pronumele. Pronumele personal și categoriile lui gramaticale (persoană, gen, număr, caz)

Formele accentuate și neaccentuate ale pronumelui personal. Pronumele personal de politețe.

Pronumele de întărire. Pronumele reflexiv.

Pronumele și adjectivele pronominale: pronumele și adjectivul posesiv, pronumele și adjectivul demonstrativ.

Numeralul cardinal și ordinal. Numeralul colectiv, distributiv, multiplicativ și adverbial.

Scrierea corectă a numeralului.

Verbul. Categoriile gramaticale ale verbului: timpul, persoana, numărul, modul.

Conjugarea. Modurile personale și modurile nepersonale ale verbului.

Tempurile modului indicativ: prezent, imperfect, perfect simplu, perfect compus, mai mult ca perfectul, viitor, viitor anterior.

Modurile: imperativ, conjunctiv, condițional-optativ.

Infinitiv. Gerunziu. Participiu. Supin.

Părțile de vorbire neflexibile. **Adverbul** - de loc, timp, mod. Gradele de comparație ale adverbului.

Conjunția coordonatoare și subordonatoare. **Prepoziția**. **Interjecția**. Tipuri de interjecții.

Sintaxa propoziției.

Propoziția simplă și dezvoltată. **Subiectul**. Subiectul exprimat prin substantive și pronume. Subiectul multiplu. Subiectul neexprimat.

Predicatul. Predicatul verbal și predicatul nominal

Atributul. Atributul adjectival și substantival. Atributul substantival genitival și prepozițional. Atributul pronominal.

Complementul. Complementul direct și indirect. Complementele circumstanțiale de loc, de timp, de mod.

Sintaxa frazei. Fraza - noțiuni generale (actualizare). Propoziția principală și propoziția secundară. Delimitarea propozițiilor dintr-o frază.

Noțiuni de ortografie. Despărțirea cuvintelor în silabe (actualizare). Scrierea corectă a substantivelor proprii și a substantivelor în genitiv.

Scrierea corectă a numeralelor și a pronumelui personal sau reflexiv din cadrul paradigmelor verbale compuse. Folosirea corectă a ortogramelor: *într-o, într-un, dintr-o, dintr-un*. Folosirea corectă a adverbului de negație *nu (n-)*. Semnele de punctuație (actualizare).

CULTURA EXPRIMĂRII

Exprimarea orală

Activarea cunoștințelor de limbă pentru a percepe și realiza fapte de comunicare, orală și scrisă.

Exprimarea în mod original, într-o formă accesibilă, a propriilor idei și opinii

Stabilirea principalelor modalități de înțelegere și interpretare a unor texte scrise în diverse situații de comunicare.

Înțelegerea textului literar și comentarea lui ca mijloc de dezvoltare a exprimării orale

Determinarea sensului unor cuvinte și explicarea orală a semnificației acestora în diferite contexte.

Exerciții de însușire și definire a noțiunilor și cuvintelor - prin activități în ateliere.

Observarea mijloacelor de limbă și stil în fragmentele din textele cu caracter descriptiv (în versuri și proză).

Discuții pe marginea textelor literare și a subiectelor libere prin menționarea indicilor spațiali și temporali într-o narațiune.

Stabilirea legăturilor corecte dintre elementele unei unități gramaticale (propoziție sau frază), și folosirea corectă a categoriilor gramaticale specifice părților de vorbire.

Exerciții de rostire corectă a cuvintelor cu probleme de accentuare.

Transformarea vorbirii directe în vorbire indirectă, a monologului în dialog, a textului narativ în text dramatic.

Exprimarea în scris

Dictări libere și de control.

Compunerea (narațiunea, descrierea, portretul, rezumatul)

Interpretarea liberă ale unor aspecte structurale ale unei opere literare.

Scrierea argumentată a impresiilor provocate de textele literare și interpretarea unor aspecte din operă.

Îmbinarea diferitelor forme de expunere (povestire, descriere și dialog) în compunerile elevilor pe teme libere și teme date.
Narațiunea (narațiunea la persoana a III-a, la persoana I, subiectul operei literare, momentele subiectului, timpul și spațiul în narațiune)
Exerciții de înțelegere și explicare a noțiunilor de teorie literară.
Exerciții pentru dezvoltarea creativității elevilor.
Scrierea corectă a frazelor în text folosind corect regulile ortografice și semnele de punctuație.
Afîșul, anunțul, corespondența, invitația.
ase teme pentru acasă și analiza lor la oră.
Patru lucrări scrise (o oră pentru scriere și o oră pentru corectare).

MODUL DE REALIZARE A PROGRAMEI

Programa pentru **Limba română ca limbă maternă** pentru clasa a VI-a se realizează prin metode tradiționale prezentate în forma unei succesiuni de etape clar delimitate.

În domeniul literaturii se propun următoarele activități: însușirea limbii române literare, dezvoltarea nivelului de cunoștințe și capacități, crearea și menținerea interesului pentru lectură cu identificarea informațiilor esențiale dintr-un mesaj oral și scris, însușirea exprimării orale și scrise, dezvoltarea interesului față de creațiile literare în limba română, dezvoltarea capacității de exprimare, orală și scrisă, receptarea, inițierea și participarea la un act de comunicare oral și în scris în limba română literară.

În domeniul limbii se pune accent pe evaluarea posibilităților de exprimare prin expresii și cuvinte noi în vocabularul activ al elevilor și sesizarea sensului unităților lexicale noi în funcție de context. Trebuie să identifice sensul unui cuvânt necunoscut, să aplice regulile de ortografie în scris, să sesizeze abaterile de la normele gramaticale într-un mesaj oral și scris, să cunoască părțile de vorbire flexibile și neflexibile. Mesajul pe care elevul îl va comunica în limba română trebuie să fie bazat pe structurile lingvistice în spiritul limbii române, determinate de gândirea în această limbă.

Cultura exprimării orale și în scris are o importanță deosebită deoarece reprezintă baza unei comunicări calitative. Din acest motiv în cursul activității trebuie insistat asupra îmbogățirii fondului lexical, să identifice informațiile esențiale și detaliile dintr-un mesaj oral, să manifeste interes pentru creațiile literare în limba română, să sesizeze valorile stilistice ale unor cuvinte dintr-un text literar, să utilizeze corect și eficient limba română în diferite situații de comunicare și formarea deprinderilor de muncă independentă și dezvoltarea creativității elevilor.

РУСИНСКИ ЈЕЗИК (4 часа недељно, 144 часа годишње)

РУСКИ ЈАЗИК

Циљ

Циљ воспитно-образовнеј работи то овладовање з руским литературним јазиком; преучовање књижносноци на тим јазу; оспособљовање шкољарох за усне и писмене висловљовање, комуникацију и творење, а тиж так до живљовање, спознавање обачовање вредносних књижовних, уметничких и других витворењох култури; здобување основних поняцох о јазикох књижовносцох и културох народох и народносцох; упознавање репрезентативних ділох шветовой књижовноци примераних возросту шкољарох; будовање свидомосци о улоги јазика и књижовноци у повязовану народох и їх културох; розвивање и пестовање позитивног становишка шкољарох гу јазиком, културному скарбу, шлєбодљубивим традицијом својого и других народох, розвивање свидомосци о повязаносци, сотрудніцтву и заедніцким животу рижних народох и народносцох; розвивање свидомосци о јазу и јазичней толеранцији; ширење духовних горизонтох и розвивање критичког думаня и творчих способносцох; розвивање тирвацрго интересованя за јазик и књижовноц; воспитовање шкољарох за живот, роботу и медзильюдски одношеня у духу гуманизма, солидарносци и толеранцији.

Задатки:

- поступне и снстематичне упознавање руског литературног јазика у розличних видох його усног и писаног хаснованя;
- пестовање култури усног и писаног висловљовања;
- оспособљовање шкољарох же би ше, успишно служели з руским јазиком у рижних комуникацијних ситуацијох (у улоги приповедача, слухача, собеседніка и читателя);
- уводзєне шкољарох до самостойног читаня и анализовања текста,
- розвивање интересованя и тирвацх навикнуцох на читанє књижовних ділох; пестовање уметничког сензибилитету и любви гу уметносци; оспособљовање шкољарох за самостойне хасновање библиотекох и жридлох информацијох;
- усвојовање основних теорійних поняцох зоз подруча јазика и књижовноци, уводзєне до розумєня књижовног діла, порушовање шкољарох на самостойне творєне.

Јазик

Морфологија

Файти словох. Премєнлїви и непремєнлїви слова.

Мєновніки. Обци, збирни и власни мєновніки; конкретни и абстрактни мєновніки; мєновніки хтори знача живе и неживе, материялни мєновніки. Природни и граматични род; число; поняцє припадку.

Деклинация мєновнікох; основа и припадково закончєне; деклинация мєновнікох хлопского, женского и штреднього роду.

Творєне мєновнікох: невивєдзєни, вивєдзєни и зложєни мєновніки; творєне зоз суфиксами.

Прикметніки. Описни и односни (присвойни, материялни и други) прикметніки. Компарация описних прикметнікох. Деклинация прикметнікох; сєрбски углїв у деклинацији. Творєне прикметнікох.

Заменовніки. Особово, повратни, присвойни, указуюци, опитно-односни, одредзєни, неопредзєни, одрекаюци заменовніки; мєновніцки и прикметніцки заменовніки. Заменовніки хтори хаснуєме под сєрбским углївом.

Числовніки. Основни, збирни, порядково, неопредзєни заменовніки, ламани числа.

Дїєслова. Вид дїєсловах: дїєслова законченог и незаконченог виду. Преходни и непреходни дїєслова; повратни дїєслова. Творєне дїєсловних формох: инфинитив, презент, футур прости и зложєни, перфєкт, плусквамперфєкт, императив, потенциал, потенциал прєшли; дїєприсловнік прєзента, дїєприкметнік пасивни перфєкта. Сєрбски углїв у хасновану даєдних дїєсловних формох. Творєне дїєсловах.

Присловніки. Подзелєне: присловніки за место, час, причину, циљ, способ, миру.

Творєне и компарация присловнікох.

Примєновніки, злучніки, словка, викричніки.

Правопис

Писанє обцих и окремих назвох подпримєствох.

Писанє словох у хторих ше окончую гласово прєменки. Писанє обцих мєновнікох на -зєм, -зєм, -зєм, -зєм. Прєменки консонантох и углїв тих прєменкох на способ их записовања. Правописни правила котри чуваю етимологию словох.

Етимологійно-фонетични принцип руског правопису.

Писанє дїєсловних формох.

Писанє з/зоз и под.

КЊИЖВНОСЦ

Школска лектира

И. Андрич *Аска и вовк*

М. Винай *При машини*
И. Г. Ковачевич *Любиме любени*
Ш. Гудак *Перши крочай*
М. Канюх *Еден окати облак*
М. Ковач *Бишалма*
Б. Нушич *Автобиография*
М. Колошнія *Вербово пруце*
М. Колошнія *Як цо и я*
Г. Костельник *Писня бачваня*
М. Рамач *Салаши*
С. Саламон *Кед зарно дахто найдзе*
М. Селимович *Дерегляр*
Р. Тагоре *Заградар*
Я. Фейса *Задуи витре*
Ш. Чакан *Сова и млади птички*
Ш. Чакан *Поуки курчатом*
Л. Хоз *Чарни*
Т. Шевченко *Сон*
Албанска нар. приповедка *Старик и легињ*
Сербска нар. писня *Шмерц мацери Југовичох*
Руска нар. писня *Венок*
Руска нар. писня *Треба у младосци робиц*

Домашня лектира

Д. Папгаргаї *Конєц швета*
Вибор поезиї на руским язiku
Вибор прози на руским язiku

Обробок лектири

Розвиванє фабули. Мирни и динамични цек дії.
Улога пейзажу у композициї діла.
Замерковийованє, розуменє и толкованє суцних мотивох у епских ділох.
Вирне и имагинарне описованє.
Морална (етична) характеристика подобох.

Замерковийованє технїки формования подобох: поступки подоби, диалог и нукашні монолог, контекст у котрим ше зявює якация и реакция подоби. Множество прикметох подоби. Преплетанє позитивних и неґативних прикметох.

Поетична слика и ей толкованє: виволана зоз чулами (конкретни мотиви), з роздумованьом и чувствованьом (абстрактни мотиви).

Одкриванє основного чувства и других емоцийох у лирской писні.

Обачованє структури мотивох у писні: розвиванє поєдиних мотивох до поетичних сликох и їх єдинство.

Дальше розвиванє способносцох розликованя и хаснованя пренєшеного значеня словох, виразох, сликох.

Замерковийованє поетичних сликох витворених зоз гиперболу и контрастом.

Уводзене школярох до анализи драмского текста: поняце драмской дії, подоби, основни елементи композициї.

Читанє

Ускладзованє читаня наглас зоз природу текста (уметнїцкого и иншакого). Дальше преучованє текста як подлоги за виразне читанє (условеносц ритма, темпа, павзи, фарби и интензитету гласа, логична наглашка и под.).

Вежбанє читаня у себе зоз прецизним и напредок заданим циљом (одкриванє композицийних целосцох, диалогу у характеристикци подоби, опи у и подобних елементох; находзене словох, поєдиносцох, доказаох за даяке твердзене у самим таксту (функционална писменосц), правописних правилох и под.).

Вежбанє швидкого читаня, диягональне читанє.

Поняца

Усвою ше шлїдуюци поняца: пременлїви и непременлїви слова (подзелєне на файти, препознаване файти на тексту), пременка (деклинация, конюґация, компарация). Диалог, нукашні монолог, монолог, драма, комедия, автобиография, гипербола, контраст, социялна писня.

КУЛТУРА ВИСЛОВИОВАНЯ

Усне висловйованє

Приповеданє спрам заданей композицийней форми (увод, цек, ступньованє порядку главних и бочних мотивох, место и обсяг кулминациї у викладаню, законченє).

Замерковийованє характеристикох хронологийного и ретроспективного приповеданя.

Описованє: динамичних и статичних зявеньох у природи; обачованє способу преплетаня статичних и динамичних сликох и переход єдних до других, сценаох при описованю и приповеданю; вонкашнього и нукашнього простору, пейзаж у розличних рочних часцох и часцох дня, функция пейзажу у стваряню атмосфери за описованє подїї, пейзаж и опис атмосфери як подлога за контекст приповеданя и описованя.

Портретованє на основни анализи вибраних кнїжовних портретох и портретох познатих особох зоз науково-популярней литературы; портретованє особох зоз непоштредней блїзкосци.

Идентитет: Виразованє подобносци и розлики. Обачованє детальох и ниянсох у менованю и виразованє свойого и цудзого становиска зоз інтонацию.

Комуникация: Виразованє припадносци (мойо, твойо, нашо, вашо, дачийо, нічийо).

Звит - кратки звит о школской або иншей акциї, шветочносци и других активносцох школярох.

Преприповедованє тексту и замерковийованє структури приповедки. Ретроспективне приповеданє. Приповеданє з наглашованьом єдного з можлївих приступох подїї о котрей ше приповеда, приповеданє зоз напредок задатого угла патреня на даяке зявене.

Виборне приповеданє: динамични и статични зявеня у природи.

Обачованє язично-стильских средствох похаснованих при описованю и портретованю.

Писанє висловйованє

Приповеданє (у писаней форми) о збуваньох и дожицох з хаснованьом напредок заданих елементох композициї - спрам самостойного плану у форми тезох.

Описованє нукашнього и вонкашнього простору як и динамичних и статичних зявеньох у природи - по плану и шлєбодно.

Кратки писани звит, информация, призначка, здогаднїк.

Вежбанє технїки виробку писаного составу (вибор теми, компонованє, менши целосци, обєдиньованє приповеданя и описованя).

Синтаксично-стилистични вежби рижного змисту, а окреме: розлични розпорядок субектовой, предикатовей и обектовой синтаґми и їх зависних членох; замеркованє ниянсованих розликох у значеню, контекст и значене, буквалне и пренєшене значене висловеного.

Писанє дньовника. Урядово и приватне дописованє.

Осем писани домашні задатки и їх анализа на годзинох.

Шtiri писмени задатки (єдна година за писанє и два за виправок).

СЛОВАЧКИ ЈЕЗИК (4 часа недељно, 144 часа годишње)

SLOVENSKÝ JAZYK

Predmet slovenský jazyk ako materinský jazyk sa v základnej škole vo Vojvodine vyučuje v zhode s demografickým rozmiestnením príslušníkov slovenskej menšiny. Je to buď v školách so slovenským vyučovacím jazykom, alebo iba ako učebný predmet v školách so srbským vyučovacím jazykom. Pokiaľ ide o školy so slovenským vyučovacím jazykom, môže to byť úplná základná škola, alebo iba 1. stupeň základnej školy. Slovenský jazyk ako učebný predmet sa vyučuje v školách so srbským jazykom buď iba na 1. stupni a v ďalšom školení nepokračuje, alebo je možnosť vyučovania slovenského jazyka aj na 2. stupni.

Celkove vyučovanie slovenského jazyka ako materinského jazyka prebieha vo vojvodinskom prostredí za iných okolností než v materskom národnom spoločenstve. Skutočnosť, že v našom prostredí je slovenský jazyk materinským jazykom etnickej menšiny, určuje aj špecifické východiská a ciele a obsah vyučovania tohto učebného predmetu. Základnými špecifickými východiskami, podľa ktorých sa koncipuje vyučovanie slovenského jazyka sú: 1. slovenský jazyk sa v podmienkach etnickej menšiny enklávneho typu vyvíja v odlúčenosti od materského jazykového spoločenstva; 2. slovenská menšina vo Vojvodine neobýva kompaktné územie, ale je rozmiestnená v podobe etnických, a teda i jazykových ostrovov v prostredí, kde má dominantné postavenie srbský jazyk; 3. mladé generácie príslušníkov slovenskej menšiny sa od začiatku formujú ako bilingvisti, pričom od funkcie slovenského i srbského jazyka v ich živote závisí, ktorý jazyk má prevahu; 4. vyučovanie slovenského jazyka ako materinského jazyka príslušníkov slovenskej menšiny je pevne včlenené do celkového štátneho systému školstva, čo znamená, že vedľa slovenčiny sa povinne vyučuje tiež srbský jazyk a že na tej istej škole môžu vedľa slovenských tried byť aj srbské triedy; 5. v podmienkach bilingvizmu a bez prirodzeného kontaktu so živým slovenským jazykom jazyková kompetencia v slovenčineje u našich žiakov v rozličnej miere oslabená; 6. učители slovenského jazyka a ostatných učebných predmetov ako členovia menšinového jazykového spoločenstva sú práve tak bilingvistami, takže aj ich jazykové vedomie je spravidla v rozličnej miere oslabené.

Ciele a obsah vyučovania predmetu slovenský jazyk sú vo všetkých prípadoch v zásade identické, ibaže v praxi sa maximálne prihliada na konkrétnu situáciu v konkrétnom slovenskom prostredí. Konkrétnej situácii sa prispôbuje aj sám proces vyučovania.

Vyučovanie slovenského jazyka v menšinovom slovenskom jazykovom spoločenstve nemá také pevné rámce, a teda ani také pevné ciele, ako je to v národnom spoločenstve. Má byť prispôbené podmienkam konkrétnej školy a v tom istom ročníku má byť diferencované so zreteľom na individuálne jazykové a intelektové predpoklady žiakov. Celkove platí didaktická požiadavka viesť žiakov k tomu, aby poznanie slovenského jazyka chápali ako súčasť svojej etnickej príslušnosti a nie ako osobitnú záťaž.

Aj napriek špecifickej jazykovej situácii vyučovanie slovenčiny ako materinského jazyka má za cieľ pestovať u žiakov pozitívny vzťah k slovenskému jazyku, posilňovať vedomie o našej príslušnosti k slovenskému národnému spoločenstvu a v tom kontexte aj o príslušnosti k slovenskej menšine vo Vojvodine. Pri oboznamovaní sa so slovenským jazykom, pri rozširovaní schopnosti komunikovať po slovensky ústne i písomne žiaci získavajú vedomosti o slovenskom jazyku a prostredníctvom týchto vedomostí nadobúdajú aj schopnosť uplatňovať ich vo vlastnej myšlienkovvej činnosti. Na školách so slovenským vyučovacím jazykom sa takto vytvárajú predpoklady aj na spoľahlivé jazykové zvládnutie ostatných učebných predmetov.

V podmienkach dvojazykovosti vyučovanie slovenského jazyka má za cieľ pestovať u žiakov úctu k obom jazykom: k slovenskému jazyku, ktorý nás spája so slovenským národom a s celkovou slovenskou kultúrou a k srbskému jazyku, ktorý nám umožňuje prirodzený kontakt s prostredím, v ktorom existujeme ako etnická menšina, ako aj s celkovou kultúrou, ktorú nám sprostredkúva srbský jazyk. Vyučovanie slovenského jazyka má okrem toho za cieľ i výchovu žiakov v duchu tolerancie k materinskému jazyku aj ostatných menšinových spoločenstiev v našom prostredí. Celkove žiakov vedieme k tomu, aby svoju schopnosť používať na dorozumievanie striedavo dva jazyky považovali za osobitnú výhodu a nie za prameň jazykovej neistoty.

V našich bilingvistických podmienkach vyučovanie slovenského jazyka má za cieľ nielen učiť o slovenskom jazyku, ale aj sám jazyk. Má tiež posilniť slovenské jazykové povedomie žiakov a vytvoriť u nich základné predpoklady na odlišenie prvkov slovenského a srbského jazyka. Z týchto základných cieľov vyučovania slovenského jazyka vyplývajú potom i čiastkové ciele, ktoré majú žiaci dosiahnuť.

Slovenský jazyk pre 2. stupeň základnej školy

Učebný predmet slovenský jazyk má v školách s vyučovacím jazykom slovenským vo Vojvodine ústredné miesto, lebo vytvára predpoklady na zvládnutie ostatných predmetov. Toto tvrdenie je univerzálne - pedagógovia počnúc Komenským poukazovali na skutočnosť, že sa vo vzdelávaní najlepšie výsledky dosahujú vtedy, keď dieťa získava poznatky v materčine.

Slovenčina je vyspelý jazyk a možno v nej vyjadriť city a zložité myšlienky. Vo Vojvodine sa vyvíja za iných podmienok ako na Slovensku, ale jazyková norma platí pre všetkých Slovákov.

CIELE

Vo vyšších ročníkoch základnej školy vo Vojvodine je celkové vyučovanie v slovenskom jazyku zamerané na kvalitné poznanie a praktické zvládnutie zákonitostí slovenského jazyka ako podmienky na získanie zručnosti pohotovo, funkčne a kultívovane komunikovať v spisovnej slovenčine.

Cieľom vyučovania slovenského jazyka a literatúry je, aby žiaci zvládli a poznali materinský jazyk jednak kvôli posilneniu svojho jazykového vedomia, jednak aby sa prostredníctvom jazyka dostali aj k prameňom slovenskej literatúry a celkovej slovenskej kultúry a vedy.

Pri vyučovaní slovenského jazyka sa v našich podmienkach musí prihliadať nielen na vzťah spisovnej podoby slovenského jazyka a našich nárečí, ale tiež na vzťah slovenského a srbského jazyka, ktorý používame na mimoetnické dorozumievanie.

Aj vo vyšších ročníkoch základnej školy vyučovanie slovenského jazyka zahnuje tri zložky: jazykovú, slohovú a literárnu. V učebných osnovách sa tieto zložky podávajú v osobitných kapitolách, ale v praxi sú pospätané. Sloh a kultúra vyjadrovania rovnako sa pertraktujú aj na hodinách jazyka, aj na hodinách literatúry.

Ciele vyučovania slovenského jazyka na 2. stupni základnej školy sa tak pre učiteľa, ako aj pre žiakov náročnejšie než na 1. stupni: poznatky o slovenskom jazyku získané na 1. stupni sa tu prehľbujú a rozširujú. Základným cieľom vyučovania slovenského jazyka na 2. stupni základnej školy je:

- viesť žiakov k poznávaniu jazyka ako štruktúrovaného a uceleného systému;
- rozvíjať komunikačné schopnosti žiakov, aby získali kvalitnú jazykovú kompetenciu;
- pestovať u žiakov lásku k materinskému jazyku a vedomie jazykovej príslušnosti k istému etniku, pocit jazykovej príbuznosti a spolupatričnosti s inými etnikami;
- prostredníctvom jazyka viesť žiakov k poznávaniu histórie a kultúry vlastného národa a k získavaniu iných poznatkov;
- prehľbovať estetické čítanie žiakov;
- rozvíjať etické čítanie žiakov;
- naučiť žiakov uplatňovať získane vedomosti v praxi.

Vyučovanie slovenského jazyka prispieva k odhaľovaniu základných funkcií jazyka: komunikatívnej, kognitívnej, reprezentatívnej a estetickéj. V snahe dosiahnuť plánované výsledky učiteľ má v plnej miere rešpektovať:

- ročný povinný počet hodín,
- ciele vytýčené vo vyučovaní,
- obsah (jazykové javy a javy v slohovej výchove zamerané na komunikatívnosť).

Učiteľovi sa odporúča používať na hodinách: učebnice, pracovné zošity, cvičebnice, prístupné jazykové príručky, jazykovedné časopisy, encyklopédie, ďalšie učebné pomôcky.

JAZYK

Zhmutie poznatkov z piateho ročníka.

Jazyk a jazykoveda

Základné informácie o slovenskom a srbskom jazyku. Spisovná slovenčina; slovenské nárečia.

Jazykoveda a jej členenie. Slovakistika na Slovensku a vo Vojvodine.

Jazyky národností vo Vojvodine.

Lexikológia

Formálna a významová stránka slova.

Slová podľa zloženia (neodvodené, odvodené a zložené).

Morfológia

Ohybné slovné druhy - opakovanie. (Zhmútenie poznamok o skloňovaní.)

Slovesá. Slovesný vid - dokonavé a nedokonavé slovesá. Slovesá bezpredmetové a predmetové.

Neohybné slovné druhy. Základné charakteristiky prísloviek, predložiek, spojok, častíc a citoslovieč.

Syntax

Klasifikácia viet (podľa zloženia, podľa obsahu, podľa členitosti).

Veta jednoduchá (holá) a rozvitá. Vetné sklady (syntagmy) ako významové a gramatické celky (všetko na rovine evidenčnej a rozpoznávacej).

Vetné členy a členenie vetných členov na holé, rozvité a viacnásobné.

Hlavné vetné členy. Podmet a prísudok ako hlavné vetné členy.

Rozvíjacie vetné členy. Prívlastok (zhodný a nezodný; holý, rozvitý a viacnásobný). Prístavok. Predmet (holý, rozvitý a viacnásobný).

Príslovkové určenie času, miesta, spôsobu a príčiny (otázky: kedy?, kde?, ako?, prečo?).

Priradovacie a podradovacie súvetie. Čiarky v súvetí.

Pravopis

Nacvičovanie v písaní odvodených vybraných slov patriacich do aktívnej slovnice žiakov.

Písanie čiarky, bodkočiarky, dvojbodky a úvodzoviek.

Práca s *Pravidlami slovenského pravopisu* (najmä v písaní veľkých začiatkových písmen), s *Krátkym slovníkom slovenského jazyka* a so slovníkom E. Horáka *Srbochovársko - slovenským a slovensko -srbochovárskym slovníkom*.

KULTÚRA VYJADROVANIA - SLOH

Ústne vyjadrovanie

Rozprávanie a jeho kompozícia: úvod k téme, jadro, gradácia, kulminácia v rozprávaní a záver. Chronologické a retrospektívne podanie príbehu. Priliehavý výber slov.

Rozprávanie s využitím priamej reči.

Spracovanie príbehu podľa danej osnovy.

Dramatizácia prozaického útvaru (napr. poviedky) s doslovnou reprodukciami replík.

Vypracúvanie osnovy (napr. práve spracúvané učivo z dejepisu, biológie a pod.)

Opisný slohový postup a jeho hlavné znaky. Opis dynamických a statických javov v prírode. Vnútomá a vonkajšia charakteristika literárnej postavy (povahokresba) na základe rozboru literárnych postáv. Portrét (opis) osoby z bezprostredného okolia žiaka (sused, starec, herec a pod.).

Správa o udalosti v škole, o oslavách, o programe, o divadelnom predstavení a pod.

Súkromný list (členenie textu, formálna úprava, vypisovanie obálky). Využitie kontaktných prostriedkov v súkromnej korešpondencii (s vekovo rovnakou, mladšou a staršou osobou), ako aj so známou a neznámou osobou.

Poukazovanie na časté štýlistické chyby v jazykových prejavoch: neadekvátne členenie, neprehľadnosť, nelogickosť, rozvláčnosť a pod. a na možnosť vyhnúť sa im.

Formy spoločenského styku

Oznámenie, pozvanie (na nejaké podujatie), inzerát, potvrdenie.

Písomné vyjadrovanie

Rozprávanie o udalosti alebo o zážitku s použitím prvkov kompozície (vypracovaná osnova v bodoch, konspekt).

Opis prírody, miestnosti alebo literárnej postavy podľa danej osnovy.

Písomná správa o akcii v škole (úprava nádvorja, športový program, divadelné predstavenie a pod.)

Nácvičné a kontrolné diktáty.

Osem domácich slohových prác a ich rozbor na hodine.

Štyri školské slohové práce (v každom štvrtroku jedna) - písanie na jednej hodine a rozbor s opravou na dvoch hodinách.

LITERATÚRA:

Lyrika:

P. O. Hviezdoslav: Zuzanka Hraškovie

Ľudmila Podjavorinská: Čakanka

Vladimír Reisel: Leto

Paľo Bohuš: Sedliak

Ján Labáth: Na Dolnej zemi

Juraj Tušiak: Jednoduché slová

Milan Lasica: Vybrané slová

Daniel Hevier: Náušnica v uchu

Kamil Petraj: Školská lavica

Miroslav Antić: Raz v stredu, Láska

S. H. Vajanský: Malý drotár

Zo slovenských ľudových piesní

Z vojvodinských slovenských ľudových balád

Epika:

Sol' nad zlato - slovenská ľudová rozprávka

Príbeh o Európe (starogrécky mýtus spracovala M. Hlušiková)

Milan Ferko: Strieborná volavka Kinnari

Vincent Šikula: Heligon

Klára Jarunková: Strážo a Boj

Jela Mičochová: Adrianin prvý prípad

Jaroslava Blažková: Zázrak života

Martin Kukučín: Z teplého hniezda

J. Rowlinsová: Harry Potter (úryvok)

Ján Čajak (výber)

Anna Papugová: Texasky a tenisky a Lena v nich

Miroslav Demák: Vranka Hanka a havran Ján

Tomáš Čelovský: Jablňo

Zoroslav Jesenský: Kúšťik Števa

G. M. Petrovský: Baronica

Slovenská povesť

Malé formy ľudovej slovesnosti (porekadlá, príslovia, hádanky, pranostiky...)

Žarty, rébusy, detské hry.

Zo svetovej detskej literatúry (výber).

Výber zo srbskej literatúry.

Výber zo slovenskej súčasnej prózy.

Časopisy pre deti a mládež.

Náučná literatúra - encyklopédie, niektoré heslá z Encyklopédie zvierat, Dejín sveta.

Dráma:

Kratší dramatický text alebo úryvok

Viera Benková: Pustíte basu do rozhlasu, rozhlasová hra podľa motívov rozprávky

Norberta Frýda

Komiks (výber).

Literárne diela: 4 knihy podľa výberu

Klára Jarunková: Brat mlčanlivého vlka

Vincent Šíkula: Prázdniny so strýcom Rafaelom

Antoine de Saint - Exupéry: Malý princ

Zo slovenských ľudových balád

Knihy podľa voľného výberu žiakov

Literárno-teoretické pojmy

Poézia

-motív a idea (pozorovanie),

- city, ktoré básnik v básni prejavuje,

- prenesený význam slova, prirovnanie a básnický prívlastok (pozorovanie), personifikácia,

- verš, rým, rytmus,

- balada (identifikácia a rozdiely),

- krátke formy ľudovej tvorby - porekadlo, príslovie, hádanka, pranostika,

- ľudová a umelá báseň,

- detská lyrika.

Próza

- téma a idea,

- dej: časová postupnosť deja, identifikácia miesta konania deja, elementy fabuly: úvod, zápleť, rozuzlenie,

- členenie textu (kolektívne a jednotlivé),

- identifikácia najnapínavejšieho miesta,

- zovňajšok postáv a základné povahové vlastnosti, pohnútky a konania postáv,

- dialóg a monológ (pozorovanie a rozlišovanie),

- opis a rozprávanie - rozprávač (pozorovanie a identifikácia),

- detský román, komiks (základné vlastnosti),

- ľudová rozprávka- charakteristiky (túžba po pravde a spravodlivosti),

- druhy rozprávok: fantastické i zvieracie rozprávky (pozorovanie a identifikácia), ľudové a autorské rozprávky (identifikácia),

- nové slová a slovné spojenia- základný význam slova, použitie slovníka,

- povesť, balada, poviedka (základné vlastnosti),

- staré grécke báje,

- práca s knihou- písanie záznamov a analýza- názov diela a autor.

Náučná literatúra:

- encyklopédie pre deti.

Dráma:

- divadelná hra pre deti,

- filmová a rozhlasová hra pre deti.

Dramatizácia

- Dramatizácia spracovaného textu, intonácia so zreteľom na citovú zložku prejavu, využívanie pohybu v priestore, mimiky a gestikulácie.

- Vypracovanie kostýmov a scény.

- Osvojovanie pojmov: scéna, scénograf, kostýmograf, režisér.

- Zvukové a svetelné prostriedky v divadle.

- Podľa možnosti pozrieť aspoň jedno detské alebo bábkové divadelné predstavenie; slovenskú ľudovú rozprávku na kazete a pod.

FILMOVÁ A SCÉNIKÁ KULTÚRA

- Poznanie hlavných a vedľajších postáv.

- Pohyb vo filme a komikse.

- Základné poznatky o filme a scénickom umení: režisér, herec, scéna, scénograf, kostýmograf, šepkár).

- Samostatné vypracovanie scény a divadelné predvedenie alebo bábkové divadlo.

- Rozprávky v obrazoch - obraz v komikse; káder vo filme a scéna a výstup v divadelnej hre.

- Podľa možnosti pozrieť aspoň jedno detské alebo bábkové divadelné predstavenie; detský hraný film alebo sfilmovanú slovenskú rozprávku. Využitie súčasných technických premietacích prostriedkov.

PROCES

Takto koncipovaný obsah vyučovania slovenského jazyka v základnej škole predpokladá zmenu práce učiteľa na vyučovacích hodinách, ale aj zmenu učebníc a učebných pomôcok.

Vo vyučovacom procese učiteľ má v každom ročníku povinne a v plnej miere dodržiavať: ročnú časovú dotáciu - povinný počet hodín, ciele, ktoré treba vo vyučovaní dosiahnuť, obsah vyučovania, t.j. upevniť zručnosť v čítaní a písaní, sprostredkovať základné vedomosti o slovenskom jazyku, z kultúry vyjadrovania a z literatúry.

Učiteľ si podľa vlastného uváženia a s ohľadom na podmienky v danej triede volí: formy práce a metódy na dosahovanie stanovených cieľov, štruktúru vyučovacej jednotky a spôsob plánovania (voľnosť rozvrhovania učebnej látky a celkovej aktivity v rámci vyučovania materinského jazyka ako celku), má tiež voľnosť vo využívaní textov z literatúry, vo výbere spoločnej mimočítankovej literatúry a kníh domáceho čítania (po dohode so žiakmi).

Vo vyučovacom procese učiteľ má používať: učebnice a pracovné zošity, pracovné listy z rôznych cvičebníc, prístupné jazykové príručky, slovníky, encyklopédie, literárne časopisy, ako aj ďalšie učebné pomôcky: zvukové nahrávky, videokazety, obrazové súbory, internet, atď.

Novokoncipovaný obsah vyučovania slovenského jazyka zvyšuje nároky na samostatnosť, tvorivosť a organizáciu práce učiteľa.

POKYNY PRE REALIZÁCIU PROGRAMU

JAZYK

Gramatika

Vyučovanie gramatiky a pravopisu v 6. ročníku má za cieľ umožniť žiakom komunikáciu v ústnej alebo písomnej podobe používajúc spisovný slovenský jazyk. Žiak má poznať základné pravidlá z oblasti gramatiky ako sú: pravopisné pravidlá písania *i, í, y, ý* po mäkkých,

tvrdých a obojakých spoluhláskach, vo vybraných slovách, rozlišovanie základu slova, predpony a prípony; tvorenie slov predponami a príponami; predpony s-, z-, zo-, nad-, od-, ob-, roz- a ich spisovná výslovnosť a pravopis. Má správne vymenovať slovenskú abecedu s cieľom vyhľadávania sa v slovníku. Pri vyučovaní slovných druhov, treba správne líšiť jednotlivé slovné druhy, rozdiel medzi časovaním a skloňovaním. Vedomosti o slovesách treba prešíriť o vedomosti o zvrätných a nezvrätných slovesách, prehlbovať vedomosti o neurčitku, slovesných časoch, určovanie osoby, čísla a času sloviem. Správne používať a písať tvary prítomného času slovesa *byť*. Nacvičovať rozkazovací spôsob a funkciu slovesa vo vete (prísudok). Pravopis slovesných koncoviek. Odporúča sa klasifikácia viet (podľa zloženia, podľa obsahu, podľa členitosti). Nacvičovať treba vetné sklady (syntagmy) ako významové a gramatické celky (všetko na rovine evidencnej a rozpoznávacej), vetné členy a členenie vetných členov na holé, rozvité a viacnásobné. Osobitne treba venovať pozornosť podmetu a prísudku ako hlavným vetným členom, potom nacvičovať rozvíjacie vetné členy, prívlastok (zhodný a nezodný; holý, rozvítý a viacnásobný), prístavok, predmet (holý, rozvítý a viacnásobný), príslovkové určenie času, miesta, spôsobu a príčiny (otázky: kedy?, kde?, ako?, prečo?).

Osobitne treba nacvičiť priraďovacie a podradovacie súvetie a čiarky v súvetí.

Odporúča sa nacvičovanie identifikácie priamej reči, ako aj jej pozmenenia z priamej reči na nepriamu a opačne. Učivo o vete treba zdolať do miery líšenia holej, rozvitej vety a súvetia; jednoduché vety a súvetia; nacvičovať základné vetné členy (holý a rozvítý podmet a holý a rozvítý prísudok).

Pravopis

Pravopis treba vždy nacvičovať s odôvodneným paralelne so spracovaním učiva z jazyka používajúc literárne texty z učebníc, ako východiskové texty pre analýzu pravopisných javov. Treba prihliadať na písanie *i, í, y, ý* po tvrdých, mäkkých a obojakých spoluhláskach, na písanie koncoviek pri slovesných časoch, pri jednotlivých pádoch podstatných mien, pri množnom nominatíve prídavných mien a čísloviek. Žiakov treba nacvičovať písať správne interpunkčné znamienka. Dbáť na pravopis zámen: *vy, Vy, ty, Ty* a tvary *my, mi*. Venovať sa nacvičovaniu čiarky v súvetí. Správne vyslovovať a písať slová s predponami a príponami, ako aj správna výslovnosť a písanie predložky s podstatným menom.

Odporúča sa so žiakmi diktáty nacvičovať s odôvodňovaním pravopisných javov a len potom písať kontrolné diktáty a autodiktáty.

LITERATÚRA

Odporúča sa na druhej hodine spracovania textu ponúknuť žiakom diferencované úlohy (podľa stupňov zložitosti). Okrem uvedených textov, môžeme ponúkať žiakom texty podľa vlastného výberu z čítanky, detských a mládežníckych časopisov, novin, encyklopédií a iných tvarov literatúry, ktorá im je vekovo primeraná. V tomto veku sa odporúča odporovať najmenej dve divadelné predstavenia pre deti a film pre deti, ako aj televízne vysielanie pre deti. Podľa možnosti, žiakom treba dať počúvať aj detské rozhlasové hry a umelecké prednesy básní. S cieľom podnecovania kreativity u detí, treba vypracovať spoločne s deťmi aspoň jedno divadelné predstavenie na úrovni triedy (odporúča sa samostatné vypracovanie scény a kostýmov). U žiakov treba pestovať záujem o čítanie kníh, odporúčať im literatúru vhodnú pre ich vek a formovať čitateľskú kultúru u detí.

Literárne diela: 4 knihy podľa výberu učiteľa a žiakov. Žiakov treba naučiť analyzovať literárne dielo: názov, autora, miesto a čas konania, hlavná postava a jej vlastnosti, vedľajšie postavy, odkaz, téma, idea diela. Treba ich zvykať podávať stručnú reprodukciu.

Literárno-teoretické pojmy (poézia a próza): Plánované literárno-teoretické pojmy v tomto veku deťom treba podávať informatívne a nacvičovať do tej miery, aby ich v danom texte líšili.

KULTÚRA VYJADROVANIA

Ústne vyjadrovanie

U žiakov v tomto veku treba pestovať spisovnú podobu slovenského jazyka ako v ústnom tak aj v písomnom prejave s dôrazom na plynulosť prejavu, jasnosť, správnu dikciu a melódiu viet. Žiakov treba naučiť výstižne rozprávať na základe osnovy, obrázku alebo série obrázkov, viesť úspešne sled udalostí, vedieť vyrozprávať svoj zážitok alebo vymyslieť ho podľa svojej fantázie; pri opise predmetu, javu, osoby, zvieratá, prírody, mať na zreteli výrazné charakteristiky na základe pozorovania. Od žiakov sa očakáva výrazný prednes básne ako aj krátka reprodukcia jednoduchých textov z čítanky, detskej tlačne, reprodukcia obsahu filmu, divadelnej hry, rozhlasových alebo televíznych vysielaní pre deti tohoto veku - podľa osnovy. Jazykové didaktické hry treba používať vo funkcii zveľaďovania slovej zásoby a skvalitňovania ústnej a písomnej komunikácie žiakov. Treba dbať na spisovnú výslovnosť, slovnú zásobu prehlbovať vysvetlením významu nových slov a slovných spojení, ako aj s významom slov v srbskom jazyku. Líšiť monológ od dialógu.

Dramatizácia

V oblasti dramatizácie textu je predvídané striedavé reprodukovanie textu so zreteľom na intonáciu vety, uvádzanie pohybu v priestore. Uviest' mimiku a správnu dikciu a gestá. Ako vzor sledovať detské divadelné predstavenie.

Formy spoločenského styku

S cieľom pestovať výchovný aspekt vzdelávania v škole, treba dať dôraz na základné etické normy, ktoré sú zažívané v našom spoločenskom systéme. Žiakom treba pravidelne tlmočiť zažívané frázy a slovné spojenia a pestovať u nich spoločensky prijateľnú formu komunikácie a kódex správania.

Čítanie

V prvom rade treba v tomto veku žiakov naučiť správne, s porozumením čítať; prihliadať na rýchlosť pri čítaní, správnu výslovnosť, tempo, dôraz, správne dýchanie. Pestovať tiché čítanie s osobitnými úlohami, ako podmienku pre samostatné učenie, viesť žiakov k individuálnemu čítaniu, ako aj čítanie značiek a skratiek, poznanie jednotlivých symbolov.

Písomné vyjadrovanie

Aj v tomto veku sa dbá na dodržiavanie všetkých znakov písania s čiastočným formovaním vlastného čitateľného rukopisu u žiakov s prihliadnutím na pravopis. Zvyšuje sa požiadavka plynulého písania a automatizácie písacieho pohybu. Aj naďalej môžeme dať žiakom odpísať nejaký text s danou úlohou, napísať vety alebo súvislý text s danou úlohou; opis osoby, predmetu, javu, prírody, zážitku, ilustrácie so zreteľom na výrazné charakteristiky na základe predchádzajúceho rozboru. Od žiakov treba žiadať dodržiavanie formy pri písaní (úvod, hlavná časť, záver). Školské slohové práce sa môžu robiť podľa danej osnovy, ale aj po rozbere a spoločnej analýze, ako má práca vyzerať a čo má obsahovať. Písomné odpovede na otázky podľa obrázkov, vlastných skúseností a čítankového čítania a tvorenie otázok na dané odpovede. Odporúča sa analýza 8 domácich slohových prác na hodine a 4 školské slohové práce - písanie na jednej hodine a oprava a rozbor na dvoch hodinách (so zreteľom na pravopis). Také práce si vyžadujú jednu alebo dve hodiny prípravy: ústnu a písomnú. Diktáty odporúčame: nácvičné: s dopĺňaním, s upozomením, zrakový, sluchový; kontrolný diktát a autodiktát.

ХРВАТСКИ ЈЕЗИК

(4 часа недељно, 144 часа годишње)

HRVATSKI JEZIK

Svrha je nastave hrvatskoga jezika u osnovnoj školi višestruka:

a) stjecati svijest o potrebi upoznavanja, učenja i njegovanja hrvatskoga jezika; stjecati ljubav za hrvatski jezik i književnost te spoznaje o biti i posebnim značajkama hrvatskoga jezika kao sredstva priopćavanja i umjetničkog izražavanja;

b) razvijati jezične i književne sposobnosti; razvijati kulturu čitanja književnih i neknjiževnih tekstova, kultura gledanja scenskih i filmiskih ostvarenja, kulturu slušanja i gledanja;

c) na razini: osnovnoškolskog općeg obrazovanja osposobiti učenike za uprabu hrvatskoga standardnoga jezika u svim tekstovnim vrstama, funkcionalnim stilovima i sredstvima priopćavanja.

Cilj

Cilj nastave hrvatskoga jezika u osnovnoj školi jest ovladavanje hrvatskim standardnim jezikom na razini 6. razreda, razvijanje jezičnih sposobnosti u govornoj i pisanoj uporabi jezika u svim funkcionalnim stilovima. Osvještavanje važnosti znanja hrvatskoga jezika kao općeg

kulturnog dobra. Razvijanje ljubav prema jeziku, književnosti i kulturi, razvijanje literarnih sposobnosti, čitateljskih interesa i čitateljske kulture, razvijanje interesa i potreba za sadržajima filma i kazališta.

Zadaće

Zadaće su nastave hrvatskoga jezika mnogobrojne, ostvaruju se u trima nastavnim područjima: hrvatski jezik, jezično izražavanje, književnost. Prema načelu unutarpredmetnoga povezivanja sadržaja i zadaće tih triju nastavnih područja međusobno se prožimaju i dopunjuju, a prema načelu međupredmetnoga povezivanja funkcionalno se povezuju i s ostalim nastavnim predmetima.

Nastava hrvatskoga jezika također treba:

- osposobljavati učenike za odgovornost u životu u sadašnjosti i budućnosti, prema sebi svojim bližnjima i okolišu,
- upućivati učenike na traganje za smislom vrijednostima i važnostima ljudske egzistencije te na otkrivanje i pronalaženje vlastite osobnosti i smisla življenja,
- razvijati s učenicima osjećaje poštovanja osnovnih ljudskih i životnih vrijednosti, vrijednosti rada i svjesnoga djelovanja na svim razinama (u obitelji, školi, društvu), samostalnosti i spremnosti na pomaganje i suradnju, na zajedništvo, u skladu s tim na demokraciju i toleranciju,
- razvijati u učenicima svijest o vlastitim korijenima i identitetu, kulturi, običajima i tradiciji da bi na taj način mogli razvijati druge narode i njihove kulture, u skladu s potrebama višejezičnoga i višekulturalnoga društva,
- osposobljavati učenike za istraživački i stvaralački način učenja koji će razvijati u skladu s potrebama za trajnim obrazovanjem.
- osposobljavanje za slušanje, govorenje, čitanje i pisanje;
- upoznavanje, bogaćenje i usvajanje rječnika; usvajanje temeljnih pravogovornih i pravopisnih normi hrvatskoga jezika;
- upoznavanje i usvajanje glasovnoga/fonološkog, pisanoga/grafemskog, slovničkoga/gramatičkoga, morfološkoga, tvorbenoga, sintaktičkog sustava hrvatskoga jezika;
- spoznaja funkcije riječi u različitim priopćajnim sredstvima i funkcionalnim stilovima (pjesničkom, razgovornom, poslovnom, znanstvenom...);
- upoznavanje književnih djela hrvatske i svjetske književnosti;
- upoznavanje, čuvanje, poštivanje i razvijanje vlastitoga nacionalnog i kulturnog identiteta na djelima hrvatske književnosti, kazališta, filma i drugih priopćajnih sredstava;
- razvijanje književne osjetljivosti i učeničkih interesa potrebnih za spoznaju i prihvaćanje trajnih ljudskih, jezičnih i književnih vrijednosti;
- osposobljavanje učenika za govornu i pisanu komunikaciju;
- razvijanje usmenog i pismenog izražavanja vlastitog odnosa prema životu;
- osposobljavanje za vrijednosnu raščlambu/analizu, posudbu/refleksiju, vrednovanje/valorizaciju poruka (umjetničkih i znanstvenih);
- upoznavanje i prosudba neknjiževnih tekstova koji obogaćuju raznolikoću gledišta i situacija nužnih za shvaćanje sveukupne zbilje koja učenike okružuje, za promišljanje odnosa: ja i drugi.

SADRŽAJI PROGRAMA

Rječnik:

- riječ (značenje, oblik i uloga riječi);
- riječ u standardnom i nestandardnom jeziku (narječjima);
- pisana i usmena riječ;
- jednoznačnost i višeznačnost riječi;
- riječi za imenovanje pripadnosti mjestu, kraju, zemlji, narodu;
- riječi za oponašanje zvukova (onomatopeje).

Gramatika:

- obnavljanje gradiva o jeziku od prvog do četvrtog razreda;
- rečenica kao komunikacija jedinica;
- jednostavna rečenica; neproširena i proširena;
- glagolski i imenski predikat;
- rečenica s izrečenim subjektom;
- rečenica s više subjekata;
- rečenica bez subjekta;
- rečenični dodaci (pojam);
- promjenljive riječi: imenice, zamjenice, pridjevi, brojevi, glagoli;
- nepromjenljive riječi: prilozima, prijedlozi, veznici; čestice; uskllici;
- promjenljive riječi: osnova i nastavak;
- deklinacija: funkcija i značenje padeža; padežna pitanja, osnovna značenja padeža;
- imenice: opće, vlastite, zbirne, deklinacije imenica;
- zamjenice: lične, povratne, posvojne, povratno-posvojna, upitne, odnosne, pokazne, neodređene; deklinacija zamjenica;
- pridjevi - značenje i vrste, rod i broj, određeni i neodređeni oblik;
- deklinacija pridjeva;
- komparacija pridjeva;
- brojevi: osnovni, redni i zbirni; brojevna imenica;
- deklinacija brojeva;
- prilozima (pojam);
- prijedlozi (pojam);
- veznici i uskllici (pojam);
- samoglasnici i suglasnici;
- slog, dužina sloga;
- akcent: razlikovanje dugih i kratkih slogova;
- glasovne promjene u deklinaciji imenica i komparaciji pridjeva (palatalizacija, sibilizacija, jotacija, prijeglas, nepostojano a).

Pravogovor i pravopis:

- rečenični i pravopisni znakovi;
- veliko početno slovo u imenima mjesta, krajeva, zemalja i naroda;
- veliko početno slovo u imenima građevina, vozila, administrativnih jedinica;
- usustavljanje pisanja velikog slova u višeslanim imenima
- sastavljeno i rastavljeno pisanje imenica, zamjenica, pridjeva i brojeva (uvježbavanje);
- pisanje *ne* uz imenice, pridjeve i glagole;
- izgovor i pisanje izgovornih cjelina uz zamjeničke enklitike;
- pisanje superlativa;
- pisanje brojeva.

Povijest jezika:

- hrvatski standardni jezik;
- hr. narj. štokavko, čakav. i kajkavsko.

KNJIŽEVNOST

Školska lektira:

Hans Christian Andersen, *Majka*
Italo Calvino, *Košulja sretnog čovjeka*
Dobriša Cesarić, *Slavonija*
Jack London, *Zov divljine* (ulomak)
Pere Ljubić, *Podne*
Ivana Brić Mažuranić, *Šuma Striborova* (ulomak)
Ivan Goran Kovačić, *Pada snijeg, pada snijeg*
Krilov, *Pčele i muve*
Gustav Krklec, *Val*
Ivan Kušan, *Uzbuna na zelenom vrhu*
Dositej Obradović, *Basne*
Luko Paljetak, *Stonoga u trgovini*
Veljko Petrović, *Jabuka na drumu*
Dušan Radović, *Kapetan Džo Pipfoks* (odlomak)
Dinko Šimunović, *Sma*
Dragutin Tadijanović, *Nosim sve torbe a nisam magarac*
Grigor Vitez, *Ptičja pjevanka*
Krešimir Zmonić, *Šuma Striborova* (strip)
Usmena književnost: *Ero s onoga svijeta; Ive vara duždeva sina.*

Domaća lektira

Ivan Kušan, *Koko u Parizu*
Mark Twain, *Tom Sojer*
Grigor Vitez, *Pjesme*
Balint Vujkov, *Zlatni prag*
Književnoteorijski pojmovi:

Poezija

- kompozicija: suodnos dijelova - stihova i kitica;
- motiv;
- akustički i vizulani elementi pjesničke slike;
- ritmičko ustrojstvo pjesme;
- vrste stihova: peterac, šesterac, sedmerac, osmerac, deseterac, dvanaesterac;
- vrste strofa: dvostih, trostih, četverostih;
- vezani i slobodni stih;
- epitet (pojam, određenje);
- usporedba (pojam, određenje);
- onomatopeja (pojam, određenje);
- epska pjesma (osnovna obilježja);
- lirska pjesma (osnovna obilježja);
- pejzažna i rodboljubna lirska pjesma;
- himna (osnovna obilježja);
- usmeno i pisano pjesništvo.

Proza

- pripovjedač u prvom i trećem licu;
- dijelovi fabule: uvod, zaplet; vrhuna, rasplet;
- opis vanjskog i unutarnjeg prostora;
- glavni i sporedni likovi;
- etička karakterizacija lica; odnos prema drugima;
- portret kao sredstvo karakterizacije;
- crtica - mali epski oblik
- roman za mladež (osnovna obilježja)

Drama

- igrokaz (osnovna obilježja)
- vrste igrokaza (kazališni, televizijski, radijski)
- likovi u dramskom djelu

JEZIČNO IZRAŽAVANJE

Govorenje:

- prepričavanje;
- stvaralačko prepričavanje;
- razgovor (spontani, humoristični, telefonski);
- izvješćivanje prema planu;
- usmeni dijalog i monolog;
- objašnjavanje;
- raspravljanje.

Slušanje:

- razvijanje kulture slušanja različitih vrsta tekstova.

Čitanje:

- govorne vrednote pri čitanju lirskog, proznog i dramskog teksta;
- pravilna intonacija izjavne, upitne i usklikne rečenice;
- glasno čitanje;
- čitanje po ulogama;
- usmjereno čitanje;
- čitanje u sebi sa određenom zadaćom.

Pisanje:

- pismeno prepričavanje,
- stvaralačko prepričavanje,
- opisivanje (prema planu);
- pisanje pisma (intimno, poslovno);
- objašnjavanje;
- dokazivanje;

- četiri školske pismene zadaće sa ispravicima tijekom školske godine.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Jezik je najopsežniji predmet osnovnoškolskoga obrazovanja, a ujedno i osnovno sredstvo sporazumijevanja pa je stoga vrlo bitno ovladavanje ovim predmetom kako bi se što uspješnije ovladalo svim nastavnim predmetima.

Predmet se tijekom osam godina ostvaruje u nastavnim područjima: hrvatskom jeziku, književnosti i jezičnom izražavanju.

Prema načelu unutarpredmetnog povezivanja, sadržaji i zadaće svih nastavnih područja međusobno se prožimaju i dopunjuju, a prema načelu međupredmetnog povezivanja povezuju se s ostalim nastavnim predmetima.

HRVATSKI JEZIK

U nastavnom području *hrvatski jezik* poučavaju se sadržaji rječnika, gramatike, pravopisa i pravogovora. Učenici se osposobljavaju za samostalnu uporabu glasovnog i pisanoga sustava hrvatskoga jezika. Učeći gramatiku učenici razvijaju sposobnost apstraktnog mišljenja i logičkog zaključivanja. Uježbavajući pravilno pisanje, razvijaju osjećaj za točnost i urednost. Gradivo petoga razreda obuhvaća vrste riječi, deklinaciju promjenjivih vrsta, glasovne promjene (palatalizaciju, sibilizaciju, jotaciju, prijelaz, nepostojano a...) Pravogovor i pravopis obuhvaća pravopisna pravila o uporabi velikog i malog slova, sastavljenog i rastavljenog pisanja riječi, izgovor i pisanje izgovornih cjelina.

U izvedbi nastavnik rabi različite metode i oblike rada.

KNJIŽEVNOST

U nastavnome području *književnost* razvijaju se literarne i jezične sposobnosti. Učenici sudjeluju u školskim interpretacijama književnih tekstova različitih vrsta i tema. Razvijaju osjetljivost za književnu riječ, za njezine vrijednosti u životu čovjeka i za trajne ljudske vrijednosti. Za samostalan rad kod kuće preporučuje se razvijanje učenikova stvaralaštva u jezičnome izražavanju.

Učenici se osposobljavaju za samostalno čitanje književne lektire, za prosudbu i vrjednovanje pročitanih djela. Učenici se susreću s umjetničkim vrijednim djelima iz hrvatske, srpske, europske i svjetske književnosti. Učenici trebaju naučiti osnovne književnoteorijske pojmove predviđene za peti razred (npr. vrsta stihova, ritam pjesme, stilski sredstva: usporedba, onomatopeja, epitet, i dr.)

U nastavi se treba koristiti različitim metodama rada:

- metodom čitanja (na glas, u sebi, logičkog čitanja, usmjernog čitanja, kritičkog čitanja)
- metodom razgovora (usmjereni, slobodni, motivacijski, heuristički, raspravljajući...)
- metodom igre (razgovorne igre npr. pokvareni telefon i sl., usmena dramatizacija, asocijacije i sl.)
- metodom pisanja (sastavljanje, opisivanje, preoblikovanje, istraživačko pisanje i dr.)

JEZIČNO IZRAŽAVANJE

Temeljna je zadaća *jezičnog izražavanja* razvijati učenikovu komunikacijsku sposobnost u svim funkcionalnim stilovima, učenikove jezične sposobnosti u govorenju i pisanju te njegovo jezično stvaralaštvo. Nastava jezičnog izražavanja upućuje učenika na kvalitetnu komunikaciju, u kojoj će poštivati pravila kulturnog razgovora, te mu omogućuje spoznaju da je sloboda govora osnovno ljudsko pravo svake osobe. Vrlo je važno razvijati kulturu pisanja i usmenog izražavanja osobnih doživljaja i osjećaja te objektivnog i subjektivnog pripovijedanja o sebi i svijetu oko sebe. Učenike treba osposobiti u područjima govorenja, slušanja, čitanja i pisanja.

BOSANSKI JEZIK

(4 sata sedmično, 144 sata godišnje)

Cilj i zadaci:

Cilj nastave maternjeg jezika jeste dalji razvoj lingvističkih i komunikativnih kompetencija proširivanjem znanja iz oblasti jezika, književnosti i kulture, kao i podsticaj na individualnu afirmaciju i razvijanje ličnih i socijalnih sposobnosti.

Zadaci nastave bosanskoga jezika:

Operativni zadaci:

- upoznavanje učenika sa tvorbom riječi;
- upoznavanje sa glasovnim sistemom bosanskoga jezika;
- upoznavanje glasovnih alternacija;
- stjecanje znanja o pridjevskim zamjenicama;
- stjecanje znanja o građenju i značenjima ličnih i neličnih, prostih i složenih glagolskih oblika;
- proširivanje znanja o složenoj rečenici;
- uočavanje razlike i primjena dugih akcenata;
- čitanje i razumijevanje tekstova iz nacionalne i opće književnosti i kulture baštine;
- prepoznavanje vrijednosti književnih djela i razvijanje sopstvenog čitalačkog ukusa;
- tumačenje uzročno-posljedičnih relacija u umjetničkom tekstu, interpretacija književnog djela i donošenje ličnog suda prilikom interpretiranja;
- uočavanje motiva, emocija i pjesničkih slika u lirskom tekstu;
- upoznavanje osnovnih pojmova iz medijske kulture;
- upoznavanje osnovnih oblika usmenog i pismenog izražavanja.

JEZIK I GRAMATIKA 47 + 13 sati

Obnavljanje i utvrđivanje gradiva koje se u ovom razredu proširuje i produbljuje. Obrada novog gradiva:

Riječi i njihovo značenje

- Podjela riječi prema nastanku
- Porodica riječi
- Korijen riječi
- Načini tvorbe riječi: izvođenje; slaganje

Glasovi

- Samoglasnici, suglasnici i slogotvorno r
- Postanak glasova
- Podjela glasova bosanskoga jezika
- Podjela suglasnika prema mjestu izgovora
- Podjela suglasnika po zvučnosti
- Podjela riječi na slogove

Glasovne promjene

- Palatalizacija
- Sibilizacija
- Nepostojano A
- Jednačenje suglasnika po zvučnosti
- Jotacija
- Jednačenje suglasnika po mjestu izgovora
- Gubljenje suglasnika
- Promjena L u O
- Asimilacija i sažimanje samoglasnika

Pridjevske zamjenice sa obilježjem lica (prisvojne, pokazne, opisne, količinske) i pridjevske zamjenice bez obilježja lica (upitne, odnosne, neodređene, odrične i opće)

Glagoli

- Osnovne karakteristike glagola (glagolski vid i glagolski rod)
- Glagolski oblici: glagolski pridjev trpni, glagolski prilozi, futur II, aorist, zapovjedni način (imperativ), potencijal I, potencijal II, imperfekat, pluskvamperfekat. Prosti i složeni; lični i nelični glagolski oblici.

Rečenica (osnovni pojmovi)

- Rečenice po sastavu
- Predikatska rečenica
- Komunikativna rečenica
- Granice prostih rečenica u složenoj; zavisan i nezavisan odnos; funkcija veznika
- Iskazivanje rečeničnih članova (riječu, skupom riječi, zavisnom rečenicom)
- Atributska i predikatska služba (funkcija) imenica i pridjeva

Ortoepija

- Pravičan izgovor glasova
- Razlikovanje dugih i kratkih akcenata
- Izgovaranje dugosilaznog i dugouzlaznog akcenta
- Intonacija rečenice

Pravopis

- Upotreba velikog slova (pisanje imena vasionkih tijela, pisanje višečlanih geografskih imena)
- Pisanje zamjenica Vi, Vaš
- Pisanje riječice NE uz glagole, imenice i pridjeve
- Pisanje riječice LI uz glagole

KULTURA USMENOG I PISMENOG IZRAŽAVANJA 12+12 sati

- Pisanje službenog pisma
- Pisanje izvještaja
- Hronološko i retrospektivno pričanje
- Opisivanje spoljašnjeg i unutrašnjeg prostora (eksterijer, enterijer)
- Opisivanje portreta
- Sinonimi, homonimi i antonimi

Pismena i usmena vježbanja:

- Leksičke vježbe
- Kreativno pisanje
- Neknjževne riječi
- Četiri školska pismena zadatka
- Osam domaćih pismenih zadataka
- Pismene vježbe

KNJIŽEVNOST 60 sati

Lirika:

Narodne lirske pjesme (Izbor iz antologije: Bašić, Husein: Usmena lirika Bošnjaka iz Crne Gore i Srbije, Almanah, Podgorica 2002); Prijedlozi:

- Romansa: Telal vika nasred seljanika
- Djevojka je oblak bratimila
- Po Sjenici povaljana trava
- Djevojke su pod ružicom vezle
- Djevojka je svoje oči klela

Sevdalinke:

- Ne čudim se šipu i planini
- Moćevčiću, mali Carigrade
- Sejdefu majka buđaše
- Ja prošetah šefteli sokakom
- Narodna balada: Smrt Omera i Mejreme
- Sergej Jesenjin: Breza
- Rabidrant Tagore: Gradinar (pjesma po izboru)
- Ismet Rebronja : Kazivar
- Alija Džogović: Bihor
- Musa Čazim Čatić: Bosna žubori
- Mak Dizdar: Dažd
- Hamza Humo: Zvuci u srcu
- Muhamed Abdagić: Tetrijeb
- Šukrija Pandžo: Dvije pahulje
- Aleksa Šantić: Emina

Epika:

Narodne epske pjesme:

- Đerzelez Alija i Kraljević Marko
- Halil oslobađa sestru Ajku

Narodna proza:

- Iskušavanje pameti, narodna priča
- Nevidljiva kapa, narodna bajka
- Kako je Avdo Međedović načerao trgovce da mu vjeruju, anegdota
- Legenda o postanku Plavskog jezera, legenda
- Šaljive priče o Nasrudin hodži
- Ostali oblici usmene proze
- Petar Kočić: Jablan
- Vilijem Saroijan: Leto lepog belca
- Anton Pavlović Čehov: Vanjka
- Skender Kulenović: Gromovo đule
- Meša Selimović: Skeledžija
- Safet Sijarić: Rod i dom (odlomak)
- Husein Dervišević: Prodavac osmijeha (odlomak)
- Husein Bašić: Tuđe gnijezdo (odlomak)

- Mula Mustafa Bašeskija: Ljetopis (odlomak)
- Hiljadu i jedna noć: Ali-baba i četrdeset razbojnika; Okvima priča o Šeherzadi
- Kemal Mahmutefendić: Sve moje cipele
- Irfan Horozović: Inspektor vrtnih patuljaka
- Ahmet Hromadžić: Zlatorun
- Mevluda Melajac: Jorgovani - Šarka
- Ivo Andrić: Knjiga (odlomak)
- Zija Dizdarević: Prosanjane jeseni
- Alija Dubočanin: Kuća u čamcu
- Slavko Kolar: Breza (odlomak)

Drama:

- Muhamed Abdagić: Ramiza (odlomak)
- Branislav Nušić: Analfabeta (odlomak)

Dopunski izbor i domaća lektira:

- Anđela Naneti: Moj deka je bio trešnja
- Ferenc Molnar: Junaci Pavlove ulice
- Džek London: Zov divjine
- Henrik Sjenjević: Kroz pustinju i prašumu
- Isak Samokovlija: Mirjamina kosa
- Nafija Sarajlić: Autobiografske priče (Jedan čas, Šumareva Zorka)
- Prežihov Voranc: Đurđevak

Književnoteorijski pojmovi:

- Književni rodovi i književne vrste

Lirika

- Upoznavanje sa strukturom lirске pjesme. Uočavanje tema, motiva ideja i osjećanja.
- Vrste strofa: monostih, distih, tercina i katren.
- Određivanje ritma i ritmičkih elemenata stiha, intonacija i pauza, naglasak riječi; vrste rime i uloga rime u oblikovanju stiha.
- Upoznavanje osobina pjesničkog jezika (slikovitost, emocionalnost, refleksivnost).
- Upoznavanje jezičko-stilskih izražajnih sredstava: kontrast, hiperbola, gradacija, metafora i alegorija.
- Upoznavanje vrsta lirskih pjesama: ljubavna, rodoljubiva, socijalna i opisna pjesma.
- Osnovne odlike sevdalinke.

Epika

- Uočavanje tema i motiva u epskim djelima. Određivanje fabule i razlikovanje glavnih i sporednih trenutaka radnje, pokretača radnje i pojma zaustavljene fabule. Hronološki i retrospektivni red kazivanja i oblici kazivanja (pripovijedanje, dijalog, monolog i deskripcija).
- Analiziranje portreta (spoljšnjeg i unutrašnjeg), karakteriziranje likova (sociološko i psihološko), kao i uloga unutrašnjeg monologa u karakteriziranju likova.
- Pojam graničnih književnih žanrova. Upoznavanje i analiziranje vrsta epskih djela: pripovijetka, novela, pustolovni, historijski i naučno-fantastični roman.
- Predanja, legende i anegdote.

Drama

- Upoznavanje glavnih faza u razvoju i kompoziciji dramske radnje; monolog i dijalog u drami.
- Komedija - osnovne karakteristike. Razlikovanje komičnog, ironičnog i satiričnog u dramskom tekstu.
- Tragedija - karakteristike. Uočavanje elemenata tragike u dramskom tekstu.

NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA

Nastava bosanskoga jezika može se uspješno realizirati upotrebom (primjenom) više nastavnih metoda u procesu obrazovanja. Radna praksa je pokazala da su dobri rezultati i dostignuća postizani primjenom različitih nastavnih metoda, gdje svaka ima svoju specifičnu funkciju i kreativnu vrijednost.

Tokom nastavnog procesa učenicima treba prezentirati one sadržajne jezičko literarne vrijednosti koje će im biti potrebne za dalje nivoe školovanja, za stjecanje opće kulture i znanja u životu.

Kao posebna metodološka aktivnost nastavnika je da učenike motivira da sami rasuđuju i donose zaključke pri obradi nastavnih jedinica u kontekstu širih programskih sadržaja.

Nastavnik treba da upozna i uvažava pedagoško-psihološke sposobnosti učenika i da u radnom procesu upotrebljava odgovarajuće didaktičko-metodičke principe. Osobito je značajna didaktička formula da je učenik uvijek u centru obrazovno-radne kreacije, koju nastavnici i ostali pedagoški radnici uspostavljaju primjenjujući afirmisane metodološke standarde. Tok jezičko-literarne didaktičke komunikacije treba da ima metodički smjer: nastavnik - tekst - učenik ili učenik - tekst - nastavnik.

U metodičko-kreativnom kontekstu je i individualna komunikacija: učenik - tekst. Također je produktivna i posredna i neposredna komunikacija: izvor, prenosilac, kanal, primalac - cilj.

Resurs nastavnih metoda u savremenim pedagoško-obrazovnim standardima pruža mogućnosti za širi izbor i primjenu novijih i savremenijih metodoloških varijanata. U realizaciji operativnih sadržaja nastavnik će primjenjivati najproduktivnije metode kojima se stvaraju uslovi za postizanje dostignuća najvišeg stepena.

Svaka didaktička inovacija i inicijativa u nastavnom procesu su korisne, osvježavajuće i privlačne za učenike, koje nastavnik treba da upućuje na kontinuitet i aktivnosti u učionici, školi i van škole - da čitaju, zapisuju, prikupljaju i sistematizuju leksiku, da opažaju i upoznaju sredinu u kojoj žive, da misle na nezavisan način i da argumentovano afirmišu svoja mišljenja.

Poznati didaktički principi moraju biti cilj svakog oblika nastavne prakse i postizanja dostignuća predviđenih ovim planom i programom.

Književnost

U okviru predmeta Bosanski jezik učenici stvaraju (govore, pišu), percipiraju (slušaju, čitaju) i analiziraju svojem uzrastu odgovarajuće umjetničke i neumjetničke tekstove. Radeći na tekstu, učenici razvijaju svoje saznanje i stvaralačke sposobnosti i sposobnosti sporazumijevanja, te upoznaju osnovne razlike u prihvatanju i stvaranju neumjetničkih i umjetničkih tekstova.

Učenici se osposobljavaju za percipiranje i stvaranje usmenih i pisanih neumjetničkih tekstova. Prilikom slušanja čitanja usmjeravaju se na razmišljanje o onome što percipiraju, tj. na kritičko prihvatanje teksta. Također je važno da prilikom govora/pisanja utemelje svoje mišljenje o tekstu. Učenici treba da shvate da je stvaranje teksta planirana aktivnost, tokom koje treba uzimati u obzir onoga/onu kome/kojoj je tekst namijenjen, mogućnosti i zakonitosti jezika koji se koristi, i dobro poznavati temu u kojoj se govori/piše.

Kod obrade neumjetničkih tekstova jednako su važne, pa stoga i jednako zastupljene, sve četiri aktivnosti sporazumijevanja - kod rada u školi, posebno slušanje i govor (jer prevladava saradničko učenje), a zatim i čitanje kao polazna tačka za pragmatičnu, vrijednosnu i gramatičku analizu tekstova. Kada učenici savladaju tehniku čitanja, čitanje u školi se procentualno smanjuje, a povećava se broj aktivnosti u okviru kojih učenici saraduju kroz rad, stvaraju nove proizvode, upoređuju mišljenja, o njima razgovaraju, otkrivaju razlike, traže uzroke... Kod domaćih zadataka prevladava čitanje, a posebno pisanje (aktivnosti prije i za vrijeme pisanja teza, a poslije toga prepisivanje ispravljenog teksta i priprema za govorni nastup).

Rad na umjetničkim tekstovima i u šestom razredu osnovne škole zasniava se na komunikacijskom modelu književnoga vaspitanja. Osnovni cilj jeste očuvati učenikovo/učenično interesovanje za čitanje i slušanje umjetničkih tekstova i razvijati sposobnosti stvaralačkoga dijaloga s umjetničkim tekstom.

Pošto u čitalačkom razvoju učenika u uzrastu između osme i dvanaeste godine veoma često dolazi do usmjeravanja literarnog interesovanja na proznu literaturu s napetom (često kriminalističkom, avanturističkom) pričom, dobro je birati takve tekstove i u školskoj nastavi književnosti. Uz to u drugom trogodištu sistematski se njeguje i razvija učenikovo/učenično interesovanje za fantastičnu literaturu: narodnu bajku, autorsku bajku i fantastičnu priču. Istovremeno, učenike podstičemo na kreativno stvaranje umjetničkih tekstova i oblikovanje sopstvenih svjetova iz mašte.

Pismeni zadaci

Teme pismenih zadataka treba birati iz oblasti književnosti.

- PLANIRANI SADRŽAJI:

Kategorija	Broj sati	%
Jezik	60	41,67
Književnost	60	41,67
Kultura izražavanja	24	16,67
Ukupno	144	100

СРПСКИ КАО НЕМАТЕРЊИ ЈЕЗИК (3 часа недељно, 108 часова годишње)

Циљ и задаци

Циљ nastave српског језика јесте да ученици продуктивно овладају српским језиком у оквиру предвиђене језичке и лексичке грађе, да упознају елементе културе народа који говоре тим језиком и оспособе се за споразумевање, дружење и зближавање са припадницима већинског народа и других националности.

Задаци nastave српског језика јесу да ученици:

- продуктивно овладају говорним језиком у оквиру основних језичких структура и речника од око 2000/3000¹ фреквентних речи и израза;

- разумеју саговорника и усмена излагања о темама из свакодневног живота;
- усвајају правилан изговор и интонацију при усменом изражавању и читању;
- оспособљавају се за разговор о темама из свакодневног живота;
- савладају два српска писма и основе правописа ради коректног писменог изражавања у границама усвојених језичких структура и лексике;

- упознају елементарне законитости српског језика;
- разумеју текстове различитог жанра у оквиру предвиђене тематике;
- упознају се са основним карактеристикама културе народа чији језик уче;
- стичу навике самосталног коришћења речника и језичких приручника и оспособе се за информисање, образовање и самообразовање на српском језику;

- развију интересовања и мотивацију за учење српског језика и тако стекну већу комуникативну компетенцију и способност размишљања на њему.

Оперативни задаци

Ученици треба да:

- усвоје нове језичке структуре и око 250/400 нових речи и израза ради даљег развијања говорних способности;
- разумеју на слух нови текст у оквиру усвојене лексике;
- коригују грешке које чине на свим нивоима српског језика;
- оспособе се за самостално читање у себи дужих текстова, у односу на претходни разред, различитог жанра са упознавањем елемената културе које текстови садрже;

- оспособе се за анализу текстова;
- оспособе се за писмено изражавање у оквиру обрађених тема уз даље савладавање основних правописних правила; писање писма, краћих извештаја и др.;

- наставом граматике усвајају нова звања о српском језику која ће продуктивно примењивати;
- оспособе се за коришћење језичких приручника и двојезичних речника.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

ТЕМАТИКА

Школа: суседне школе (у месту или блиској околини); међусобни сусрети ученика (сарадња, такмичење, дописивање); врсте спортова; доживљаји ученика из свакодневног живота, са летовања и зимовања.

Свакодневни живот: актуелни догађаји уже заједнице; посета спортске приредбе (резултати, понашање, навијање); радио, телевизија, дечја штампа; посета позоришту; посебна интересовања.

Друштво и природа: из живота значајних личности, научно-популарне теме; излети у природу, природне лепоте наше земље.

Актуелне теме: људска солидарност, заштита природне средине, друштвене организације.

Комуникативне функције: обраћање непознатом, молба, прихватање и неприхватање молбе и извињења, исказивање жаљења, утехе, саосећања; изражавање и преношење заповести, забране.

ЈЕЗИЧКА МАТЕРИЈА

Именовање предмета и бића

Даље увежбавање образаца из претходних разреда. У функцији субјекта увежбавати именице са основним бројевима.

Обрасци:

Два дечака су били кошаркаши.

Две девојчице су биле балерине.

/Уз именице у функцији именског дела предиката треба увежбавати атрибут који се са именицама не слаже формално у роду, броју и падежу.

Образац:

То су књиге моје сестре.

Ово је књига са лепим илустрацијама.

Ово је девојка са дугом косом./

Исказивање радње

Увежбавање образаца из претходних разреда.

Увежбавати слагање предиката са бројном конструкцијом у служби субјекта.

Обрасци:

Ти и они сте путовали.

Два ученика су стигли.

Две девојчице су причале.

Пет младића су певали.

Седам ученица су путовале.

Десет дечака су се такмичили.

/Увежбавати и друге могућности слагања предиката са бројном конструкцијом у функцији субјекта.

Разликовање глаголског вида који се реализује прозодијским и гласовним алтернацијама.

Обрасци:

Два ученика су стигла.

Њих петорица су путовала.

Њих петоро је радило.

Два пливача и четири пливачице су тренирали.

Он је купио патике.

Павле је купио шљиве са земље.

Он је бацрио лопту.

Драган је често бацао лопту у кош./

Исказивање особине предмета и бића

Увежбавање образаца из претходних разреда.

Обрасци:

Ти си мирнија од моје сестре.

/У функцији именског дела предиката треба увежбавати компаратив у значењу суперлатива.

Обрасци:

Иванка је била вреднија од свих девојчица.

Драган је бржи од свих ученика./

Исказивање објекта

Увежбавање образаца из претходних разреда.

Уз именице у функцији објекта (акузатив, локатив) треба увежбавати атрибут који се са њима слаже у роду, броју и падежу.

Обрасци:

Ви сте читали о њему (о њима);

Ви сте говорили о њој (о њима);

Послали смо јој га.

Ја сам читао о храбром војнику (о храбрим војницима).

Ми смо организовали лепу свечаност (лепе свечаности).

Треба увежбавати казивање објекта уз бројеве од пет па надаље; /уз прилоге и именице за количину. Именице одређивати атрибутом.

Коришћење именица на - **лац**, - **ац**.

Обрасци:

Драгана је донела десет жутих крушака.

Скупио је много старих марака.

Набрао је корпу зрелих вишања.

Видео је читаоца (читаоце).

Поздравио је новог руководиоца (нове руководиоце)/

Исказивање просторних односа

Увежбавање образаца из претходних разреда.

За исказивање места треба увежбавати акузатив с предлогом **кроз**. Уз именицу у функцији одредбе за место (локатив, акузатив, генитив) употребљавати и атрибуте који се са њима слажу у роду, броју и падежу.

Обрасци:

Иде кроз шуму.

Воз пролази кроз мрачне тунеле.

Деца се играју на зеленој ливади.

Отишао је у суседно велико двориште.

Он станује поред нашег првог суседа.

/За исказивање места вршења радње користи се инструментал без предлога и са предлозима **под**, **пред**, **над** и акузатив са предлозима **уз**, **низ**. Именице одређивати атрибутом.

Обрасци:

Милан иде путем.

Мачка је под столом.

Дечак стоји пред кућом.

Планинари су се пењали стрмом стазом.

Сачекали су наставника пред школским двориштем.

Над високим димњаком кружиле су роде.

Он иде уз (низ) стрме степенице./

Исказивање молбе, заповести

Употреба негираног императива и конструкције **немој** + инфинитив, односно презент с везником **да**.

Образац:

Не говори тако гласно!

Не улазите у учионице пре звона!

Немој обрисати (да обришеш) таблу.

Немојте путовати (да отпутујете) данас.

Исказивање временских односа

Даље коришћење образаца из претходних разреда.

За исказивање времена треба користити конструкције које одговарају на питање: Колико дуго?, генитив с предлозима **од** и **до** и конструкције за приближно одређивање времена.

Обрасци:

Они иду сваке недеље на излет.

Снег је падао неколико дана.

Киша није падала више месеци.

Ја сам остао до краја приредбе.

Јелена је слушала од почетка до краја часа.

Петар одлази (долази) око 8 часова.

/За исказивање времена треба увежбавати инструментал без предлога и временске реченице с везником **док**.

Образац:

Док сам ја читао, Саша се играо.

Данима (сатима, недељама) тренира./

Исказивање начина услова радње

Увежбавање образаца из претходних разреда.

Обрасци:

Јасна добро плива.

Петар боље плива.

Гордана веома добро пише.

/Увежбавати условне реченице са везником **да** и **кад**.

Обрасци:

Да је научио, не би добио јединицу.

Да зна, рекао би.

Рекао би кад би знао./

Исказивање узајамне и заједничке радње

Даље увежбавање образаца из претходних разреда.

Обрасци:

Отац није дуго радио због тешке болести.

Он није дуго радио, јер (зато што) је био веома болестан.

/За исказивање узрока треба увежбавати и облике генитива с предлозима **од** и **из**.

Образац:

Није могао да учи од галаме.

Уморио се од учења.

Не види од дима.

Не може да приђе обали од деце.

Јелена је то урадила из љубави.

Петар је то учинио из незнања./

ГРАМАТИКА

Структура просте и проширене реченице. Глаголска синтагма, ближи и даљи објекат (указивати и на употребу наглашених и ненаглашених облика личних заменица), исказивање места, времена, начина, средства, друштва, узрока, приложима и падежима, односно падешким конструкцијама. Именичка синтагма: атрибут уз именицу у наведеним синтаксичким функцијама.

Ред речи.

ТВОРБА РЕЧИ

Творба етника: Србин - Српкиња, Хрват - Хрватица, Мађар - Мађарица, Словак - Словакиња, Румун - Румунка, Русин - Русинка, Словенац - Словенка. Македонац - Македонка, Чех - Чехиња, Грк - Гркиња, Рус - Русиња, Канађанин - Канађанка,

Творба деминутива: **-ић** (нож - ножић, прст - прстић, нос - носић, комад - комадић, зуб - зубић); **-чић** (прозор - прозорчић, камен - каменчић, стан - станчић); **-ица** (глава - главица, звезда - звездица, река - речица, мајка - мајчица, књига - књижица); **-чица** (грана - граница, цев - цевчица); **-це** (језеро - језерце, звоно - звонце, село - сеоце, - селце). /Указати на образовање помоћу префикса: на-наглов, накисео, натруо); **о-** (омален, онизак); **про-** (просед).

Творба аугментатива: **-ина** (комад - комадина, реп - репина, нос - носина, трбух - трбушина, јунак - јуначина, брег - брежина, цреп - црепина); **-чина** (лажов - лажовчина, шамар - шамарчина, прозор - прозорчина); **-етина** (баба - бабетина, јама - јаметина, торба - торбетина, рука - ручетина, нога - ножетина); **-урина** (коса - косурина, трава - травурина, књига - књижурина, глава - главурина).

Творба присвојних придева: **-ски** (град - градски, школа - школски, зима - зимски, клуб - клубски, Босна - босански, младић - младићки, Србин - српски, Југославија - југословенски (југославенски), Београд - београдски); **-чки** (социјализам - социјалистички, турист, туризам - туристички); **-ачки** (Дубровник, - дубровачки, Срем - сремачки); **-ји** (-и) (коза - козји, пас - пасји, бог - божји, вук - вуцји, лисица - лисичји) **-ињи** (пчела - пчелињи, звер - зверињи) **-аћи** (купати - купаћи, писати - писаћи, шивати (шити - шиваћи)./

ПРАВОПИС

Писање великог слова у називима покрајина, земаља, држава, континентата; велико слово у називима књига, листова, часописа.

Скраћенице типа: ТВ, Тањуг, ОУН, САН, Нолит и сл.

Писање запете у набрајању речи и уз вокатив.

Писање придева и прилога у компарацији.

Писање проклитике и енклитике.

Указивање на принципе фонолошког правописа у оквирима усвојене језичке грађе.

ГОВОРНЕ ВЕЖБЕ

Препричавање обрађеног текста на основу плана и слободно са изменом завршетка.

Сажимање и проширивање текста.

Препричавање одслушаног одломка, радио и ТВ - емисија по плану и слободно.

Састављање плана (у виду поднасловa, теза).

Причање на основу датог почетка, о доживљајима ученика и догађајима из непосредне и шире околине.

Описивање пејзажа.

Разговор о самостално прочитаном тексту.

Анализа обрађеног текста.

Даље оспособљавање ученика за анализу ученичких излагања.

Обавештавање и извештавање.

ПИСМЕНЕ ВЕЖБЕ

Писмене вежбе везују се за садржаје и облике обрађене на часовима говорних вежби.

Препричавање обрађеног текста: на основу плана и слободно, са променом становишта (лице, број, род, време).

Скраћивање и проширивање текста.

Заједничко препричавање колективног доживљаја.

Писање краћих извештаја, телеграма, бележења телефонских порука.

Четири писмена задатка у току школске године.

ЧИТАЊЕ

Питање текстова на оба српска писма у складу са тематиком. Даље оспособљавање ученика за самостално читање текстова различитог жанра и тежих текстова у односу на претходни разред. Упознавање културног контекста који текстови садрже.

Даље навикавање и увежбавање ученика за ефикасно служење језичким приручницима и двојезичним речницима.

Народна песма: *Највећа је жалост за братом*
 Мирослав Антић: *Плава звезда*
 Вељко Петровић: *Ратар*
 Добрица Ерић: *Чудесни свитац*
 Стеван Раичковић: *Хвала сунцу, земљи, трави*
 Народна песма: *Смрт мајке Југовића*
 Народна приповетка: *Мала вила*
 Иво Андрић: *Аска и вук*
 Бранко Ћопић: *Чудесна справа*
 Стеван Раичковић: *Бајка о дечаку и месецу*
 Гроздана Олујић: *Златопрста*
 Коста Трифковић: *Избирачица*
 Вук Стефановић Караџић: *Живот и обичаји народа српског* (избор)
 Избор из књига, енциклопедија и часописа за децу.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Програм садржи: циљ, васпитно-образовне задатке, оперативне задатке, тематику са основним облицима комуникације, језичку материју, говорне вежбе, читање (од II разреда). Сви елементи програма су међусобно повезани и тако их треба реализовати.

Задаци наставе садрже: опште захтеве који се односе на квалитет знања, посебне захтеве за развијање и стицање језичких умења и васпитне задатке. Сви делови програма су у складу са задацима наставе и треба да допринесу њиховој реализацији.

Оперативним задацима формулисани су захтеви у погледу обима програмске грађе коју ученици треба да савладају у сваком разреду.

Тематика је дата по разредима са темама и ситуацијама у којима се усваја језик. Она садржи неколико тематских области: **школа, породица и дом, ближе и шире окружење, природа и друштво, актуелне теме, слободно време ученика, из живота младих** и др. Тематика је дата оквирно да би у извесној мери усмеравала наставнике и писце уџбеника приликом избора најфреквентније лексике у оквиру датих подручја.

Уз тематику су дате форме опхођења (поздрављање, обраћање, представљање, молба, захваљивање) почев од најједноставнијих до сложенијих које су потребне за учење аутентичног језика, односно остваривање природне комуникације.

Језичка материја дата је у виду реченичних модела који су конкретизовани. У њима је издвојена она језичка материја која покрива већи део говорног језика. Она је кумулативна јер се нова грађа увек наслања на претходну. Језички модели се из разреда у разред исказују другим језичким и лексичким средствима. Једноставни искази постепено се шире и међусобно комбинују.

У одељку **Граматика** издвојена је језичка грађа која је у функцији бржег савладавања језика на продуктивном нивоу. У граматички се пошло од синтаксе, затим морфологије да би у завршним разредима (VII и VIII) дошло до систематизације знања о језичком систему.

Правопис садржи оне правописне норме које се, мање или више, разликују од оних у правопису матерњег језика ученика.

У програму је дат и **проширени део** који се преваходно тиче садржаја у одељку *Језичка материја*, а у зависности од карактеристика појединих категорија. За његову реализацију у целини или фрагментарно, опредељују се школе на предлог предметног наставника. Обим реализације овог дела програма може да варира од школе до школе, од генерације до генерације, од одељења у истој школи, у зависности од нивоа предзнања ученика на који утиче:

- национални састав средине у којој ученици живе,
- сродност нематерњег језика и језика ученика,
- услови рада у школи и др.

Организација васпитно-образовног рада

У настави српског као нематерњег језика тежиште рада преноси се на ученика: он активно учествује у раду, постаје субјект наставе, а својим залагањем и радом треба да стиче и развија језичка умења, да усваја језик и усвојено знање примењује у комуникацији.

Наставник планира, води и организује наставни процес (одабира садржину рада, лексику, наставне методе, облике рада, типове и број вежби итд.), координира радом ученика да би се што успешније остваривали постављени задаци.

Настава мора бити постављена тако да се сваком ученику омогући што чешће вербалне активности јер се само говорњем може продуктивно овладати језиком. Необично је важно да се поштује принцип индивидуализације у раду, с обзиром на то да је знање језика веома хетерогено и међу ученицима једног одељења.

Програм је јединствен за све националности. То, међутим, не значи да при његовом остваривању наставник не треба да води рачуна о односу српског језика и језика ученика. Мада не увек, тешкоће ће бити веће уколико су и структурне разлике између два језика веће. Пожељно је да наставник познаје структуру језика ученика, како би тежиште рада (интензивнијим вежбама) усмерио на оне елементе који не постоје у језику ученика, а при чијем усвајању ученици највише греше. Наиме, при учењу српског језика јавља се интерференција матерњег језика јер формирани механизми матерњег језика ученика "тежи да готово неприметно натура шаблоне акцента, изговора и реченичне структуре својствене матерњем језику укоренење још у најранијем детињству". Да би се утицај матерњег језика искључио, настава српског језика организује се без учешћа матерњег језика, **директном методом**, што значи да је језик комуникације на часовима српски.

У реализацији свих задатака наставник треба максимално да мотивише ученике користећи одговарајућа АВ - наставна средства, компакт-диск, магнетофонске траке и касете, апликације за фланелограф, илустрације у уџбенику, слајдове, дија-филм, филм, слике, фотографије, графофолије, слојевите фолије, ТВ - емисије и др. Наставник мора подстицати ученике да се и они ангажују на прикупљању наставних средстава везаних за тему која се обрађује (разгледнице, кеширане слике, чланци из дневне и недељне штампе и сл.).

Наставу нематерњег језика треба повезивати са наставом језика ученика, познавањем природе и друштва, историје, географије, музике и ликовне културе, техничког образовања и других наставних предмета. Успостављање корелације међу овим предметима неопходно је јер омогућује остваривање обострано ефикаснијих резултата. Наставник, наравно, мора водити рачуна о томе да нове појмове ученик најпре треба да усвоји у настави предмета на свом матерњем језику.

Наставни програм од I до VIII разреда чини целину, али се у њему могу издвојити три етапе: II, III-VI, VII-VIII разред. Свака етапа има своје специфичности.

У **I етапи** (I и II разред) приступ у настави овог предмета је у основи оралан. Ученици усвајају основне фонетско-фонолошке одлике језика, артикулацију нових гласова, акценат - место, квалитет и квантитет акцента, ритам и интонацију, изјавне, упитне и одричне реченице, основне реченичне структуре и основни реченични фонд од око 500 до 600 (у зависности од реализације и проширеног дела програма) лексичких јединица у оквиру предвиђене тематике; оспособљавају се да разумеју на слух једноставне исказе, да коректно и осмишљено реагују на императивне исказе и питања, оспособљавају се за коришћење и варирање усвојених структура и лексике у крајим дијалозима везаним за познату ситуацију, за самостално описивање слика и ситуација на основу усвојених елемената и да усвоје и правилно употребљавају најосновније облике комуникације предвиђене програмом. Наставник мора подстицати ученике да се спонтано стварају што природније ситуације у учионици које се тематски уклапају у предвиђене садржаје, а које ће бити подстицајне за њихово вербално укључивање.

У **II етапи** (III-VI разред) наставља се рад на развијању говорних способности ученика: савладавају се елементи изговора, језички модели, који се проширују новим елементима, комбинују се и варирају и нова лексика (900/1600) лексичких јединица; коригују се

грешке на свим језичким нивоима; **развијају се још два језичка умења** - читање и писање (прво писмо, чији се графема мање разликују од графема матерњег језика ученика, усваја се у III разреду, а друго се усваја у IV разреду); стичу се језичка знања (граматика од IV разреда) која су у функцији бржег савладавања језика, односно у функцији стицања језичке компетенције; ученици се оспособљавају да користе усвојене језичке моделе и лексичку у дужој дијалогској и монолошкој форми у односу на претходну етапу; оспособљавају се за писмено изражавање, да разумеју на слух компликованије језичке исказе у складу са захтевима програма, да усвоје и правилно користе комуникативне функције, оспособљавају се за самостално читање лектуре (од V разреда), упознају се са елементима културе народа који говоре српски, упознају се са најфреквентнијим суфиксима и правописним нормама српског језика (од V разреда).

Трећа етапа (VII и VIII разред) је завршна за ученике који не продужују школовање, али је истовремено и основа за успешно изучавање језика у оквиру средње школе. У овој етапи треба да се формирају комуникативне способности ученика. У том циљу наставља се рад на стицању језичке и комуникативне компетенције ученика, усвајају се компликованији језички модели (VII разред), систематизује се језичка грађа и упоређује са матерњим језиком ученика, интензивније се коригују грешке интралингвалног (у оквиру истог језичког система) и интерлингвалног карактера (под утицајем језика ученика) на свим језичким нивоима, усваја се нова лексика и фразеолошки изрази карактеристични за српски језик; развија се писмено изражавање ученика, оспособљава се за анализу текста и систематизује се правописна грађа (VIII).

Увежбавање језичких модела. Да би се ученици оспособили за правилну комуникацију потребно је да савладају предвиђене језичке моделе. Ученик треба да препозна звучну слику предоченог исказа који илуструје језички модел, да га разуме, имитира, репродукује, да га дуготрајним разноврсним вежбама са различитим садржајем аутоматизује. Након аутоматизације језичког модела, ученик ће моћи самостално да састави сопствене исказе, односно у нормалном говорном темпу моћи ће да гради аналогне структуре са новим конкретним садржајем, стећи ће комуникативну компетенцију, што је и циљ учења језика.

Процес увежбавања језичких модела треба спроводити плански уз доследно поштовање принципа доступности. Језички модели се најпре увежбавају у чистом облику јер ученици треба да усвоје основне моделе у оквиру ограниченог вокабулара.

Модели се усвајају на познатој лексички. У одређени језички модел уноси се само један нови елемент јер би истовремено уношење два непозната елемента (нпр. футур глагола и намену исказану дативом именице и заменице) стварало непотребне тешкоће и успорило би усвајање одређеног језичког модела. Касније се језички модели проширују, комбинују и уводе се у рад нови, сложенији.

Илустроваћемо то на језичком моделу **именовање предмета и бића**. На пример, у обрасцу **Петар је ученик**, који је један од конкретних реализација наведеног модела, може се предикатив **ученик** заменити другом именицом у номинативу - **дечак**, **младић**, **фудбалер**, **столар** и сл, већ према стварној ситуацији. У нормалном исказу те врсте акценат је на предикативу јер се њиме открива оно што је ново, њиме се именује лице, а то значи да субјект и глаголска копула морају бити познати ученицима од раније да би схватили ову констатацију, односно да би схватили информацију у целини. У практичном раду предикатив ће се веома често мењати јер се на почетном ступњу учења веома често врши именоване бића и предмета кад год је потребно савладати неку нову именицу (нпр. **Ово је столица, ово је књига, а то је оловка** и сл.).

Ако се у том језичком моделу жели савладати нова (лексички и морфолошки) копула, субјект и предикатив треба да су познати нпр.:

**је био,
ће бити,
...Петар жели постати ученик,
мора бити.**

Субјекат је такође променљив елемент у обрасцу. Место имена **Петар** може се употребити свако друго име или заменица у номинативу, већ према објективној ситуацији. Ако субјект у обрасцу промени род, по правилу мења род и предикатив и зато овај образац може послужити не само за увежбавање нових именица, заменица и помоћних глагола, него и за увежбавање слагања родова.

Непосредни циљ увежбавања овог обрасца јесте усвајање нових речи (именица, помоћни глагол) и нових облика (презент, перфект и футур помоћних глагола) и неких глаголских конструкција у служби глаголске копуле (**жели постати, мора бити, хоће да буде** и сл.).

Коначни циљ увежбавања овог обрасца јесте да ученици стекну способности да у новој говорној ситуацији од нових речи створе исказ аналоган увежаном обрасцу.

Кад год се појави потреба да се именује неко биће или предмет, ученици ће аутоматски активирати у свести језички модел именоване предмета и бића, који се може изразити формулом $C = П$, где је П глаголска копула + именица дакле условном формулом.

$C = П / = к + им.$

Субјект, копула и предикатив су обавезни елементи овог језичког модела. Они морају бити исказани да би исказ био потпун.

Али овакав исказ може имати и необавезне елементе, нпр. атрибут. Пошто се у обрасцу могу јавити две именице, обе могу имати атрибут или чак свака и по више атрибута. Тако се почетни образац попуњава новим елементима како би исказ био потпунији, прецизнији.

Атрибут уз именице у служби предикатива има ту особину да повлачи на себе логички акценат (нпр. **Петар је добар ученик** - у свести и говорног лица и саговорника има у првом реду квалитативну оцену коју даје придев **добар**) и зато не треба журити са додавањем атрибута предикативу ако није аутоматизовано исказивање почетног обрасца.

У томе и јесте предност оваког рада што се почетна структура која је синтаксичко-семантички и лексичко-морфолошки одређена, обележена, после аутоматизовања навике грађења основног обрасца "отвара" и прима "необавезне" елементе, то се на тај начин проширује, засићује се потребним семантичким квантитетом и улази у говорни процес, заузима место у механизму језика.

Реч је о најпростијој реченичкој структури која служи за именоване бића и предмета, али треба имати на уму да се њоме не савлађује само синтаксичка структура $C = П / = к + п /$, нити се њоме савлађује само нова лексика (именице, показне и личне заменице, помоћни глаголи са непотпуним значењем), него се савлађују и морфолошке категорије (номинатив именица и заменица, три основна глаголска времена и императив, бројна конструкција у служби субјекта и предиката, категорија рода и категорија броја и неки изузеци од општих морфолошких и синтаксичких правила).

Дакле, схематизовање, упрошћавање и укалупљивање израза само је привидно јер се образац у почетном облику јавља само на почетку вежбања, док се не постигне аутоматизација, а касније се попуњава другим елементима, док се не постигне богатство потпуног исказа. За усвајање језичке материје користе се разноврсни **типови вежби манипулативног карактера**. Функција тих вежби је увежбавање, учвршћавање и аутоматизација језичких модела да би се ученици оспособљавали да их самостално користе са различитим садржајем у свакодневној комуникацији.

Манипулативне вежбе су строго контролисане, што значи да при увежбавању појединих језичких елемената, наставник исправља ученика ако грешти и поново увежбава несавладану језичку материју док је ученик не усвоји.

У I етапи то су, на пример, вежбе разумевања на слух, орално понављање, одговори на питања, постављање питања, вежбе супституције, вежбе допуњавања, вежбе трансформације реченица (време, лице, број, род), вежбе састављања реченица од датих елемената и датих речи према моделу, вежбе повезивања реченица и др.

Вежбе одговора на питања и постављања питања заузимају централно место при увежбавању језичког модела и доприносе стицању комуникативне компетенције. Од ових вежби треба разликовати питања и одговоре који се користе за проверу разумевања текста, разумевања ситуације и лексичких јединица.

Код ових првих вежби свако питање и одговор садржи образац језичког модела који се увежбава. Због тога одговори ученика

морају бити потпуни, целовити, што се при провери разумевања текста не захтева увек.

У складу са обимнијим језичким градивом и предзнањем ученика у II етапи, поред наведених, користе се сложенији типови говорних вежби. На пример, варирање модела (додавање синтагматских веза) претварање у други модел, трансформација низа реченица (време, лице, род, број), интеграција реченица и њихово проширивање (скраћивање и др.).

С обзиром на то да ученици у III разреду усвајају прво писмо српског језика и у првом полугодишту IV разреда усвајају друго, у овој етапи користе се и **писмене вежбе манипулативног карактера** којима се, такође, усвајају поједини језички елементи.

Писмене вежбе се везују за претходно орално усвојену садржину. Поред вежби, краћих диктата, допуњавања, супституције, користе се и друге. Од IV разреда организују се вежбе увођења ученика у коришћење речника. Поступно се, у овој и следећој (III) етапи, уводе и сложеније писмене вежбе: састављање реченица од датих речи према моделу, диктати лакшег/тежег текста на основу усвојених језичких модела и лексичких јединица, али са новим садржајем, трансформације реченице, трансформације низа реченица, састављање реченица од датих речи према супституционој табели са новим садржајем, правописне вежбе, лексичке вежбе, коришћења речника и приручника и др.

Колико ће се времена посветити увежбавању једног језичког модела зависи, пре свега, од тога да ли постоји велика разлика у одређеној језичкој конструкцији у односу на матерњи језик. Оним језичким моделима који представљају проблем због интерференције матерњег језика, посвећује се више пажње и више времена да би и они прешли у аутоматизовану навику. Неоправдано је прећи на увежбавање новог језичког модела ако није усвојен претходни.

Тематика и лексика. Сви делови програма: тематика, језичка материја, говорне и писмене вежбе и др. не чине посебан део наставе, него су саставни делови целокупног рада коме је основни циљ формирање и развијање говорних способности ученика.

Јединство ових области, које су у програму издвојене само због прегледности, огледа се у томе што се одређена синтаксичка конструкција - језички модел увежбава на тематски најпогоднијој материји, а у раду се користе облици говорних и писмених вежби. Према томе, предвиђена тематика треба да обезбеди усвајање језичких модела, као и усвајање одређене лексике. Исте тематске области јављају се у више разреда, али се остварују другом садржином, која је примерена познавању језика и интересовању ученика. Тема о породици, на пример, у I разреду може се ограничити на пет основних језичких структура: именовање предмета и бића, исказивање особине, исказивање радње, исказивање објекта и исказивање просторних односа.

Задатак све три етапе јесте и савлађивање одређеног фонда речи. Међутим, број речи у почетној настави није тако битан. Минимални продуктивни фонд много ће успешније допринети савлађивању механизма на нематерњем језику, него лексичка резерва у којој се ученик (и учитељ) на крају изгуби, па у каснијим годинама зна само речи, а не зна да их употреби. У првој етапи је основни циљ користити лексички минимум који ће омогућити да се савлађују битни елементи језика, а када се они савладају, природно је и тако савладати потребан фонд речи јер богаћење речника иде упоредо са општим развојем, као и са развојем изражавања на матерњем језику. И речи свога језика уче се до краја живота, али је механизам језика савладан на почетку. У детињству су аутоматизоване навике склапања реченица ради постизања одређеног циља у процесу комуникације.

Усвајање лексичких јединица обухвата семантизацију и асимилацију речи. Семантизација се врши коришћењем предмета или предмета на слици, односно визуелних средстава. Асимилација речи врши се у контексту, у реченици и везује се за одређене говорне ситуације. Поред продуктивног лексичког фонда ученици треба да савладају и рецептивно извесне речи, реченице и изразе.

Говорне и писмене вежбе. Основни циљ у току целокупне наставе од I до VIII разреда јесте да се изађе изван оквира рецептивно-репродуктивне наставе и да се не остане на неразвијеном, стешњеном и сиромашном одговарању на питања, него да ученици стекну способност и развијају навику дужег излагања повезаних мисли, што је могуће само ако мисле на српском језику.

Говорне способности се стичу и развијају говорњем. Због тога треба одабрати методичке поступке који ће ученике ставити у ситуацију да **питају, одговарају**, изражавају неслагање или слагање са одређеном акцијом или појавом, казују могућност или немогућност извршења одређене радње, итд.

Треба створити ситуацију која стварно одговара реалној говорној комуникацији.

Да би се ученици оспособили да продуктивно усвоје предвиђене елементе говорног и писаног језика, поред наведених манипулативних вежби, користе се и комуникативне вежбе. **Комуникативне (говорне) вежбе** обухватају оне типове вежби у којима се језик користи самостално, функционално у одређеној говорној ситуацији. У ситуационим вежбама ученици треба да усвајају и правилно користе комуникативне функције које су дате уз тематiku. **Типови комуникативних писмених вежби** дати су по разредима у програму у одељку писмене вежбе.

У првој етапи преовладаваће питања и одговори, али треба настојати да ученици постепено исказују одговоре са више реченица. У II етапи одговори на питања не могу бити само препричавање, него и коментар или везивање својих искустава са обрађеном темом. Осим разних облика препричавања ученици треба да, у овој етапи све чешће самостално, причају личне или заједничке доживљаје, а у III етапи треба да преовладава слободно причање.

Са ученицима који реализују проширени део програма, наставник користи, осим наведених, и различите облике усменог и писменог изражавања који су претходно увежбани на часовима језика ученика.

У одељку **Правопис** издвојене су само оне категорије где постоје мање или веће разлике у односу на правописну норму матерњег језика. Стога се, на пример, не истичу као посебни захтеви: велико слово на почетку реченице, тачка на крају реченице, упитник, узвичник, писање управног и неуправног говора, писање двеју тачака, тачка и запета итд.

Паралелно са усвајањем језичке грађе, ученици морају стицати навике примене, принципа фонолошког правописа.

Издвојене су првенствено оне категорије у којима постоје друкчија решења у два правописна узуса (правопису језика ученика и правопису српског језика), што не искључује и понека идентична решења у њима. Међутим, и њих треба увежбавати јер ће се само тако уклонити многобројне грешке које су евидентирани у писменим задацима ученика.

За обраду правописне грађе потребно је издвојити 2-3 часа годишње, али се препоручује да се предвиђено време развије на 10-12 вежби које ће се уклапати у друге часове граматике и писмене вежбе.

Усвојеност сваког елемента правописних норми може се повремено проверавати кратким диктатима који су састављени од познате структуре и лексике. Када ученици савладају писма, могу се проверавати појединачни елементи. На пример, употреба великих слова може се проверавати на тај начин што се ученицима дају наставни листићи са кратким текстом који је написан малим словима. За писање негације глагола ученицима се дају наставни листићи са текстом у коме се изостављени глаголи. Наставник чита полако цео текст, укључујући и испуштене глаголе. Ученици прате текст и уписују глаголе.

Домаћи задаци представљају важну компоненту наставног процеса. Њима се не проверава само колико су ученици савладали одређено градиво и њихова оспособљеност да то знање примене, него су погодни за развијање језичких умења (информативно читање и писање) и за писмено увођење ученика у самостални рад и самообразовање. Они се дају ученицима редовно са осмишљеним циљем. Задаци треба да буду разноврсни, а по тежини треба да су одмерени, у складу са знањем и способностима ученика. Наставник на часу прегледа 2-3 домаћа задатка детаљније, а по одређеном плану прегледа и оцењује домаће задатке свих ученика.

Школски писмени задаци су облик провере усвојености програмске материје, тј. синтезе веће етапе (тримесечја, полугодишта или године). За сваки школски писмени задатак у годишњем плану наставник треба да одвоји три часа. На једном часу ученици пишу, на другом наставник образлаже сваком ученику оцене, анализира са ученицима најчешће грешке и заједно са ученицима их исправља, а на трећем часу ученици исправљају своје задатке.

Рад на тексту. У III разреду ученици развијају још једно језичко умење - читање које се реализује идентично као и у настави матерњег језика ученика. **Савладавање читања може започети у II полугодишту II разреда**, после савладаних лекција у сликовници, са ученицима који савладају проширени део програма **само ако по процени наставника** постоје реалне могућности и интересовања ученика. На пример, ако у одељењу има ученика који покушавају или могу да прочитају наслове из листова за децу и сл. ти ученици савладавају читање, групним или индивидуалним радом, глобалном методом. То значи да се читају целе речи и

кратке реченице које ученици усмено већ добро знају. Наставник треба да користи графоскоп, плакат, картице, апликације или слике са исписаним речима које се састављају у реченице познате ученицима и сл. Вежбе у читању реализују се прво на основу звучног модела (наставник или звучни снимак), а касније и без тога.

Употреба речника је саставни део читања. Увођење ученика да се служе речником (техника налажења речи) почиње IV разреду. Од V до VII разреда користе се двојезични и једнојезични речници те је потребно да ученици савладају технику налажења и бирања значења речи.

Текст у настави српског језика пружа основу за савладавање језика на нивоу система и на нивоу комуникације. Текст има најспецифичнији положај у III разреду јер се после двогодишње оралне наставе прелази на наставу која се темељи на уџбенику, односно полази се од текста.

Рад на тексту у III и IV разреду садржи следеће фазе:

а) **обрада текста** (уводни разговор са семантизацијом нових речи, читање текста, провера разумевања прочитаног);

б) **коришћење језичких и садржинских елемената текста за стицање језичке компетенције** (даље савлађивање језичког система);

ц) **вођење разговора о тексту и поводом текста укључујући и културни контекст који текстови садрже.**

Од V до VIII разреда, поред наведених елемената, рад на тексту обухвата:

а) анализу текста са ученицима који савладавају проширен програм; са осталим ученицима, у складу са њиховим могућностима и према процени наставника, анализа текста врши се у VII и VIII разреду и

б) рад на богаћењу лексике.

Грамматика. Искуства су показала да увежбавање одређене језичке материје без граматичких објашњења и упутстава, без функционалне систематизације, не обезбеђује продуктивно знање одређеног језика. Стога граматика мора наћи своје место у наставном процесу и у складу са психофизичким могућностима ученика датог узраста. Имајући у виду овај моменат оправдано је да се са наставом граматике отпочне у IV разреду да би њен удео из разреда у разред бивао све већи. Други моменат који оправдава увођење граматике од IV разреда јесте и то што је језички систем у одређеном обиму глобално савладан.

У учењу другог језика немогуће је ослонити се искључиво на интуитивно усвајање његове граматике. Када је у питању ова настава, мора се говорити о дидактичкој граматичкој којом се изграђују способности које се уопштено могу назвати језичким способностима. Оваква настава граматике подразумева нужно поједностављивање правила, дефиниције (дефиниције је могуће дати ученицима који су боље савладали језик). Крајњи циљ дидактичке граматике јесте да изгради поимање о функционисању језичких појава у систем и развијање способности да ученик сам исправља грешке.

Настава граматике је средство да се учи језик, а не да се стичу знања о језику. Од ученика не треба захтевати да научи напамет различита граматичка правила и парадигме, да их илуструје одговарајућим примерима, већ да се оспособе за њихову употребу у комуникацији.

Настава граматике не представља изоловану наставну област овог предмета, већ њен чврсти интегрални део и претпоставља неколико фаза:

а) давање већег броја примера везаних за говорну ситуацију и обрађени текст који илуструје језичку појаву;

б) навођење ученика, индивидуалним путем, да схвате језичку појаву, да уоче њене карактеристике, да дођу до језичке законитости и правила по којима она функционише у систему, односно да дође до закључака властитом мисаоном делатношћу;

в) давање објашњења - кратких упутстава о томе чему служи одређена граматичка грађа, шта се њоме изражава, када и у којим околностима се употребљава, односно функционише и принцип по којем функционише у систему и

г) вежбање.

Редослед усвајања одређених језичких категорија одређује контрастивни однос између језика ученика и нематерњег језика. У настави, дакле, треба обезбедити контрастивни приступ.

За грађу која не постоји у језику ученика, него само у нематерњем језику, наставник прецизније објашњава особину и функцију тих појава примерено узрасту ученика.

Језичка грађа систематизује се фронтално, док се у увежбавању примењује и групни и индивидуални рад са ученицима.

За реализацију граматичке грађе, где год за то постоје услови користе се шеме и табеле да би се језичке појаве боље разумеле.

Избор, број, врста вежби зависи од језичке грађе и њеног односа према језику ученика. Где су разлике израженије, користи се већи број различитих вежби.

И у граматичкој предвиђен је проширени део за ученике који брже напредују у савладавању српског језика.

Лектира је, такође, домаћи рад. Она је предвиђена у наставном програму од V до VIII разреда. Функција лектире је да се ученици оспособљавају и навикавају за читање у себи, да самостално долазе до сазнања која их интересују, на српском језику.

У току школске године, за лектиру, за сваком разреду, ученици треба да прочитају одређени број текстова по сопственом избору или по избору наставника. Избор се врши из литерарних текстова и листова за децу, односно омладину (у VII и VIII разреду), из научно популарних текстова.

Наставник може да зада исти текст по свом избору свим ученицима: дужи текст може да подели на делове, исте или различите који чине целину; да зада групу ученика или се за различите текстове индивидуално опредељују ученици. Било да текстове бира наставник или ученик, наставник даје потребна упутства ученицима.

Приликом одређивања часа лектире потребно је мотивисати ученике. Читањем, на пример, одабраног одломка подстицаће се радозналост и мотивисаност ученика да прочитају лектиру. За боље разумевање текста ученицима се могу поделити припремљени наставни листићи са задацима који ће их усмеравати да боље разумеју текст и да се припреме за разговор.

Провера прочитане лектире врши се дијалогском методом. Ученици који не савладавају проширени део програма одговараће на питања наставника, самостално ће препричавати текст и сл; ученицима који боље знају језик и који савладавају проширени део програма постављају се већи захтеви: да прочитају цео текст, на пример, да дају више одговора на постављено питање, самостално препричају и коментаришу текст и др. Ови ученици се поступно, из разреда у разред, уводе у анализу текста лектире као и на часовима језика ученика.

СТРАНИ ЈЕЗИК **(2 часа недељно, 72 часа годишње)**

Заједнички део програма

Циљ

Циљ наставе страног језика у основном образовању заснива се на потребама ученика које се остварују овладавањем комуникативним вештинама и развијањем способности и метода учења страног језика.

Циљ наставе страног језика у основном образовању стога јесте: развијање сазнајних и интелектуалних способности ученика, његових хуманистичких, моралних и естетских ставова, стицање позитивног односа према другим језицима и културама, као и према сопственом језику и културном наслеђу, уз уважавање различитости и навикавање на отвореност у комуникацији, стицање свести и сазнања о функционисању страног и матерњег језика. Током основног образовања, ученик треба да усвоји основна знања из страног језика која ће му омогућити да се у једноставној усменој и писаној комуникацији споразумева са људима из других земаља, усвоји норме вербалне и невербалне комуникације у складу са специфичностима језика који учи, као и да настави, на вишем нивоу образовања и самостално, учење истог или другог страног језика.

Кроз наставу страних језика ученик богати себе упознајући другог, стиче свест о значају сопственог језика и културе у контакту са другим језицима и културама. Ученик развија радозналост, истраживачки дух и отвореност према комуникацији са говорницима других језика.

Стандарди

Разумевање говора

Ученик разуме и реагује на усмени текст у вези са темама, ¹ ситуацијама и комуникативним функцијама предвиђеним наставним програмом.

Разумевање писаног текста

Ученик чита са разумевањем писане и илустроване текстове у вези са темама, ситуацијама и комуникативним функцијама предвиђеним наставним програмом.

Усмено изражавање

Ученик самостално усмено изражава ситуације и комуникативне функције у вези са темама предвиђеним наставним програмом.

Писано изражавање

Ученик се у писаној форми изражава у вези са темама и ситуацијама и комуникативним функцијама предвиђеним наставним програмом, поштујући правила писаног кода.

Интеракција

Ученик остварује комуникацију и са саговорником размењује информације у вези са темама, ситуацијама и комуникативним функцијама предвиђеним наставним програмом, поштујући социокултурне норме интеракције.

Медијација

У комуникативним контекстима који укључују говорнике учениковог првог језика (Л1) и циљног језика (Л2) преноси и преводи кратке поруке (у усменој и писаној форми) у складу са потребама комуникације.

Знања о језику²

Ученик препознаје принципе граматичке и социолингвистичке компетенције уочавајући значај развијања личних стратегија учења страног језика.

¹ Теме предвиђене наставном програмом обухватају и оне теме које су обрађене током претходних година учења страног језика.

² Под знањем о језику подразумева се функционално знање, односно способност ученика да језичке структуре правилно употреби у датој комуникативној ситуацији.

Оперативни задаци по језичким вештинама

Оперативни задаци по језичким вештинама се постепено проширују и усложњавају. Истовремено се континуирано примењују и оперативни задаци из претходних разреда.

Разумевање говора

Ученик треба да:

- разуме дијалоге (до 10 реплика / питања и одговора), приче, друге врсте текстова и песме о темама садржајима и комуникативним функцијама предвиђеним наставним програмом, које чује уживо, или са аудио-визуелних записа;
- разуме општи садржај и издвоји кључне информације из прилагођених текстова после 2-3 слушања;
- разуме и реагује на одговарајући начин на усмене поруке у вези са личним искуством и са активностима на часу (позив на групну активност, заповест, упутство, догађај из непосредне прошлости, планови за блиску будућност, свакодневне активности, жеље и избори, итд.).

Разумевање писаног текста

Ученик треба да:

- разуме текстове (до 150 речи), који садрже претежно познате језичке елементе, а чији садржај је у складу са развојним и сазнајним карактеристикама, искуством и интересовањима ученика;
- разуме и адекватно интерпретира садржај илустрованих текстова (стрипови, ТВ програм, распоред часова, биоскопски програм, ред возње, специјализовани часописи, информације на јавним местима итд.) користећи језичке елементе предвиђене наставним програмом.
- проналази и издваја предвидљиве информације у текстовима из свакодневног окружења (писма, краћи новински чланци, упутства о употреби) и из краћих књижевних форми (приповетке, поезија, драмски текстови) примерених узрасту и интересовању ученика;
- може да изведе закључак о могућем значењу непознатих речи ослањајући се на општи смисао текста са темом из свакодневног живота.

Усмено изражавање

Ученик треба да:

- усклађује интонацију, ритам и висину гласа са сопственом комуникативном намером и са степеном формалности говорне ситуације;
- поред информација о себи и свом окружењу описује или извештава у неколико реченица о лицима, догађајима и активностима у садашњости, прошлости и будућности, користећи познате језичке елементе (лексику и морфосинтаксичке структуре);
- препричава, упоређује и интерпретира у неколико реченица садржај писаних, илустрованих и усмених текстова на теме, садржаје и комуникативне функције предвиђене наставним програмом, користећи познате језичке елементе (лексику и морфосинтаксичке структуре);
- у неколико реченица даје своје мишљење и изражава ставове у складу са предвиђеним комуникативним функцијама, користећи познате језичке елементе (лексику и морфосинтаксичке структуре).

Интеракција

Ученик треба да:

- у стварним и симулираним говорним ситуацијама са саговорницима размењује исказе у вези с контекстом учионице, као и о свим осталим темама, ситуацијама и комуникативним функцијама предвиђеним наставним програмом (укључујући и размену мишљења и ставова према стварима, појавама, користећи познате морфосинтаксичке структуре и лексику);
- учествује у комуникацији и поштује социокултурне норме комуникације (тражи реч, не прекида саговорника, пажљиво слуша друге, итд.).

- да одговори на директна питања која се надовезују уз могућност да му се понове и пружи помоћ при формулисању одговора.

Писмено изражавање

Ученик треба да:

- пише реченице и краће текстове (до 70 речи) чију кохерентност и кохезију постиже користећи познате језичке елементе у вези са познатим писаним текстом или визуелним подстицајем;
- издваја кључне информације и препричава оно што је видео, доживео, чуо или прочитао;
- користи писани код за изражавање сопствених потреба и интересовања (шаље личне поруке, честитке, користи електронску пошту, и сл.).

Медијација

У ситуацији када посредује између особа (вршњака и одраслих) које не могу да се споразумеју, ученик треба да:

- усмено преноси суштину поруке са матерњег на циљни језик и са циљног на матерњи;
- писмено преноси једноставне поруке и објашњења.

Дожиљај и разумевање књижевног текста

- Може да изрази утиске и осећања о кратком прилагођеном књижевном тексту (песма, скраћена верзија приче, музичка песма), користећи вербална и невербална средства изражавања (илустрације и израда наменских реквизита, глума).

Знања о језику и стратегије учења³

Ученик треба да:

- препознаје и користи граматичке садржаје предвиђене наставним програмом;
- поштује основна правила смисленог повезивања реченица у шире целине;
- користи језик у складу са нивоом формалности комуникативне ситуације (нпр. форме учтивости);
- разуме везу између сопственог залагања и постигнућа у језичким активностима;
- уочава сличности и разлике између матерњег и страног језика и страног језика који учи;
- разуме значај употребе интернационализма;
- примењује компензационе стратегије и то тако што:
  1. усмерава пажњу, пре свега, на оно што разуме;
  2. покушава да одгонетне значење на основу контекста и проверава питајући неког ко добро зна (друга, наставника, итд.);
  3. обраћа пажњу на речи / изразе који се више пута понављају, као и на наслове и поднаслове у писаним текстовима;
  4. обраћа пажњу на разне невербалне елементе (гестови, мимика, итд. у усменим текстовима; илустрације и други визуелни елементи у писменим текстовима);
  5. размисли да ли одређена реч коју не разуме личи на неку која постоји у матерњем језику;
  6. тражи значење у речнику;
  7. покушава да употреби познату реч приближног значења уместо непознате (нпр. **аутомобил** уместо **возило**);
  8. покушава да замени или допуни исказ или део исказа адекватним гестом / мимиком;
  9. уз помоћ наставника континуирано ради на усвајању и примени општих стратегија учења (генерализација, индукција, дедукција и позитивни трансфер).

Теме и ситуације по доменима употребе језика

Приватно	Јавно	Образовно
<ul style="list-style-type: none"> - заједничке активности и интересовања у школи и ван ње (изласци, договори, преузимање одговорности у договореној ситуацији) - договор и узајамно поштовање међу члановима породице - приватне прославе (рођендан, годишњице и др.) - припрема, планирање, организација, подела послова - обавезе у кући, уређење простора у којем се живи, промене у сопственом кутку (постери, нове боје...) - изражавање обавезе, забране, недостатака 	<ul style="list-style-type: none"> - развијање позитивног односа према животној средини и другим живим бићима (описивање времена, прогноза) - традиција и обичаји у културама земаља чији се језик учи (карневал...) - оброци (сличности и разлике са исхраном у земљама чији се језик учи), наручивање хране, савети о хигијени у кухињи - стамбена насеља - како станујемо (блок, насеље, кућа ...) - споменици и знаменитости у великим градовима (у земљама чији се језик учи) - куповина на једном месту (велике робне куће, олакшице) - развијање критичког става према негативним елементима вршњачке културе (нетолеранција, агресивно понашање итд.) 	<ul style="list-style-type: none"> - тематске целине и повезаност садржаја са другим предметима - сналажење у библиотеци/ медиотеци - употреба информација из медија образовни систем у другим земљама

Под знањем о језику подразумева се функционално знање, односно способност ученика да језичке структуре правилно употреби у датој комуникативној ситуацији.

КОМУНИКАТИВНЕ ФУНКЦИЈЕ

Програм за шести разред подразумева комуникативне функције као и у претходном разреду. Оне се усложњавају са лексичким и граматичким садржајима предвиђеним наставним програмом.

Садржај комуникативних функција може бити једноставан или сложен у зависности од циљне групе (узраст, ниво језичких компетенција, ниво образовања). У настави страних језика садржај комуникативних функција зависиће од наставног програма. Комуникативне функције су као и у претходном разреду, али су структурално и лексички у складу са програмом за стране језике за шести разред основне школе.

1. Представљање себе и других
2. Поздрављање
3. Идентификација и именовање особа, објеката, делова тела, животиња, боја, бројева, итд. (у вези са темама)
4. Разумевање и давање једноставних упутстава и команди
5. Постављање и одговарање на питања
6. Молбе и изрази захвалности
7. Примање и давање позива за учешће у игри / групној активности
8. Изражавање допадања / недопадања
9. Изражавање физичких сензација и потреба
10. Именовање активности (у вези са темама)
11. Исказивање просторних односа и величина (*Идем, долазим из..., Лево, десно, горе, доле...*)
12. Давање и тражење информација о себи и другима
13. Тражење и давање обавештења
14. Описивање лица и предмета
15. Изрицање забране и реаговање на забрану
16. Изражавање припадања и поседовања
17. Тражење и давање обавештења о времену на часовнику
18. Скретање пажње
19. Тражење мишљења и изражавање слагања / неслагања

20. Исказивање извињења и оправдања 21. Негодовање и исказивање протеста 22. Преношење трећој особи основног значења исказаног у оквиру набројаних комуникативних функција

ГРАМАТИЧКИ САДРЖАЈИ СА ПРИМЕРИМА

Сви граматички садржаји уводе се са што мање граматичких објашњења осим уколико ученици на њима не инсистирају, а њихово познавање се евалуира и оцењује на основу употребе у одговарајућем комуникативном контексту, без инсистирања на експлицитном познавању граматичких правила.

Енглески језик

Ученици треба да разумеју и користе:

1. Именице - рецептивно и продуктивно

а) Бројиве и небројиве именице: *rain, water, money, time, food,*

б) Сложенице: *make-up, track suit, sweatshirt*

в) Именице изведене од глагола, најчешћи суфикси: *-ation, -ment, -y*

- Бројиве и небројиве именице уз детерминаторе *some, any, no, a lot of*

- Именице уз постмодификаторе: *the man in /the woman with*

- Именице као директни и индиректни објекат: *He gave John the book. He gave the book to John.*

2. Члан

а) Разлика у употреби одређеног и неодређеног члана

у ширем контексту: *My brother is a football player and he is the captain of the school football team.*

првопоменути, други пут поменути *He lives in a big house. The house is new.*

- познат из контекста *This is a nice house - the garden is big.*

- у именичкој фрази са именицом коју прати постмодификатор *The man in a blue sweatshirt.*

б) Нулти члан:

- у изразима: *in hospital, in bed, at home, at school, by plane, by taxi, have breakfast, after lunch*

3. Придеви - рецептивно и продуктивно

а) Придеви са наставцима *-ed* и *-ing* (*interesting - interested*).

б) Описни придеви, придеви за исказивање става, мишљења и емоција

в) Суфикси за грађење придева од именица и глагола (*danger - dangerous, beauty - beautiful, west - western, comfort - comfortable, health - healthy, expense - expensive*)

г) Најчешћи негативни префикси (*known - unknown, happy - unhappy*)

д) Придеви као делови предиката, најчешће колокације: *good at, bad at, interested in*

4. Заменице - рецептивно и продуктивно

а) Неодређене заменице *somebody, something, somewhere, everybody, everything, everywhere, nobody, nothing, nowhere, anybody, anything, anywhere*

б) *one, ones, another, another one,*

5. Детерминатори *some, any, no, much, many, a lot of*

6. Предлози - рецептивно и продуктивно:

а) Различита значења најчешћих предлога у контрасту: *from, in, of, to at, on, in*

б) правац кретања: *into, off, on, through, along, past, over, left, right, around, down,*

в) позиција у простору: *between, inside, in the middle of, next to, outside, around*

7. Глаголи:

а) разлика између *The Present Simple Tense* и *The Present Continuous Tense*.

б) *The Simple Past Tense* правилних глагола и најчешћих неправилних глагола, потврдни, упитни и одрични облици, рецептивно и продуктивно.

в) *The Past Continuous Tense*, потврдни, упитни и одрични облици, рецептивно и продуктивно.

г) Употреба времена у прошлом наративу, *The Simple Past Tense* и *The Past Continuous Tense*

д) *The Present Perfect*, разлика између *The Present Perfect* и *The Simple Past Tense*

ђ) *The Future Simple*

- Предвиђање

- Први кондикционал

е) Исказивање намере и планова помоћу *BE GOING TO* и *The Present Continuous Tense*

ж) Модални глаголи

- *can, can't,*

- *have to, don't have to*

- *should, shouldn't*

- *will* - понуда - *I'll do that for you.*

з) Колокације са *have* (*have a shower, have dinner*) и *get* (*get nervous, get scared, get angry*)

и) Препозиционални глаголи *get together, get on, get into, get down;* фразални глаголи *put on, put off, dress up, take off*

ј) Употреба инфинитива после глагола *decide, start, want*

7. Прилози и прилошке одредбе (и рецептивно и продуктивно)

а) за време: *yesterday, last week/year, ago; tomorrow*

б) за место и правац кретања: *beside, by, upstairs/ downstairs; to.*

в) за начин (*well*).

г) за учесталост, са посебним нагласком на позицију ове врсте прилога у реченици: *every day, often, once, twice, three times, sometimes, often, usually.*

8. Бројеви

Прости бројеви преко 1000, редни бројеви до 30 и године.

9. Упитне реченице (и рецептивно и продуктивно):

а) *How + придев; How much -how many*

б) Грађење питања са препозиционим глаголима (*Who is she looking at? Who are you waiting for?*)

10. Везници

а) *because, so, too, for example, like*

б) Везници и везнички изрази у прошлом наративу: *one day, suddenly, in the end, then, after, before, during, later, when*

Италијански језик

Ученици треба да разумеју и користе:

1. Именице - властите и заједничке, одговарајући род, број, са детерминативом: *Signora/Signor Rossi, Maria, Anna, Federica, Giovanni, Riccardo, Belgrado, l'Italia, la Serbia, il Tirreno, l'Adriatico, le Alpi, gli Appennini; i miei genitori, mia madre, Il loro padre, il nostro paese, i vostri figli, questo studente, questa ragazza, quell'amico, quella casa.*

2. Одређени члан испред датума: *Oggi è il 31 gennaio;* испред имена дана: *La domenica non studio.*

3. Партитивни члан: *Ho comprato un'etto di prosciutto. Voglio delle mele. Non mangio pane.*

4. Заменице за директни и индиректни објекат: *Marco e Ana sono tuoi amici? Non, non li conosco. Il libro? Scusi, lo porto domani. E tu Marco, hai scritto a tua sorella? No, non le ho scritto, non ho avuto tempo.*

5. Придеве - одговарајући род, број, место, поређење: *un ragazzo grande, una ragazza grande, le persone simpatiche, un piore rosso, Giovanna è piu alta della sua sorella, noi siamo meno veloci di voi. Giorgio è il piu grande chiacchierone di noi tutti.*

6. Бројеве: основне преко 1000, редне до 20: *E'un libro di cento pagine! Abito al settimo piano. Faccio la quinta.*

7. Питања: *Puoi venire a casa mia domani? Conosci la mia cugina? Che cosa aspettate? Dove andate? A che ora tomate a casa? E quando torni? Abiti qui? C'è qui il tuo indirizzo? Perché? Chi toma domani?*

8. Негацију: *Io non mangio frutta. Tu non lo vedi domani.*

9. Заповедни начин: *Fa presto! Non tornare tardi! Non andate via senza di me.*

10. Кондиционал глагола *potere* и *volere*: *Vorrei un gelato alla frutta, per piacere. Potresti portarmi domani il tuo quaderno di matematica?*

11. Глаголска времена:

- Presente Indicativo фреквентних глагола, рачунајући и повратне (*alzarsi, lavarsi*) и безличних глагола (*piovvere, nevicare*);

- Passato prossimo и Imperfetto- грађење и контрастирање употребе: *Dormivo quando è tomato Marco. L'ho conosciuto al mare, tanti anni fa, quando avevo appena cinque anni!*

- Futuro: *Ragazzi, domani andremo tutti insieme a teatro. Giulia tornerà fra quattro mesi.*

12. Предлоге и сажете чланове: *Vivo a Kragujevac, in Serbia; in luglio andiamo in vacanza a Belgrado; ieri siamo andati allo Zoo; ritorni dalla scuola a quest'ora? E' in macchina, arriva a casa fra poco. Non faremo tardi al cinema, lo spettacolo inizia alle otto, ci aspetteranno a casa di Marco, ci andiamo tutti a piedi.*

13. Прилоге за време, место, начин, количину: *prima, dopo, oggi, domani, sempre, qui, lì, là, davanti, dietro, bene, male, poco, molto, tanto, troppo, piu, meno.*

14. Везнике *e, o, ma.*

Немачки језик

Ученици треба да разумеју и користе:

1. Именице - у номинативу, акузативу, дативу и генитиву (за изражавање посесивних односа: *das Haus meiner Eltern*).

Множина често коришћених именица на *-en, -e, -er, -s, -o* (са прегласом - умлаутом и без њера): *Freundinnen, Schuhe, Kinder, -Kinos, -Schüler.*

Суплетивну множину: *die Schneefälle, die Sportarten.*

а) властите именице, посебно имена људи и географски називи немачког говорног подручја

Martin, Klaus, Jürgen, Marika, Elke, Saskia etc.; Europa, Österreich, der Rhein, die Alpen.

б) заједничке именице мушког, женског и средњег рода: *der Schüler, die Lehrer, das Kind*

в) бројиве и небројиве именице: *die Rose, der Kakao*

2. Члан: одређени, неодређени и нулти

а) Одређени члан:

- разлика између неодређеног и одређеног члана у ширем контексту (неодређено и непознато: одређено и познато): *Klaus hat eine neue Jacke. Die Jacke ist gelb.*

- контраховани (сажети) члан:

- уз глаголе кретања: *ins Bett gehen, zur Schule gehen, ans Meer fahren, ins Gebirge fahren*

- уз годишња доба: *im Sommer*

- уз стране света: *im Norden*

- уз доба дана: *am Vormittag*

- уз датуме: *am 6. März*

б) Неодређени члан у изразима: *einen Spaziergang machen, eine Frage stellen*

в) Нулти члан:

- уз називе спортова: *Fußball spielen, Gymnastik treiben*

- уз називе музичких инструмената: *Klavier spielen*

- у изразима: *zu Fuß gehen, zu Hause sein, nach Hause gehen*

3. Показне, присвојне, упитне и најфреквентније неодређене детерминативе: *diese Stadt, mein Ball, welches Haus, einige Schüler, manche Lehrer.*

4. Придеве у слабој, јакој и мешовитој промени (*ein hübsches Kind, das hübsche Kind, hübsche Kinder*)

Придеве у компаративу и суперлативу:

- правилне поредбене облике: *billig, billiger, der (die, das) billigste*

- неправилне поредбене облике (*gut/besser/der (die, das) beste; lang/länger/der (die, das) längste*).

а) Изведене придеве са наставцима *-bar, -lich* и *-ig*: *lesbar, sommerlich, windig* (рецептивно).

б) Придеве који изражавају националну припадност и то најфреквентније (*Serbisch, Österreichisch*)

в) Придеве изведене од имена града (*Belgrader, Hamburger*).

3. Личне заменице у номинативу, акузативу и дативу: *ich, mir, mich.*

4. Присвојне заменице: *meiner, deiner*

5. Фреквентне предлоге:

а) за означавање положаја у простору: *auf dem Tisch, unter dem Stuhl, zwischen den Bänken, hinter der Schule, vor dem Theater, dem Kino gegenüber.*

б) за правац кретања: *zum Arzt, nach Deutschland, in die Stadt*

в) за време, за доба дана и године: *um 10.00 Uhr, am Abend, am 3. Oktober, im März, im Frühjahr.*

г) за порекло: *aus der Schweiz*

д) за средство: *mit dem Taxi*

ђ) за намену: *für Kinder*

6. Глаголе (потврдне, упитне и одричне облике) у следећим временима:

а) презент слабих и јаких глагола; презент најфреквентнијих глагола са наглашеним и ненаглашеним префиксима

б) претерит помоћних и модалних глагола

в) перфект слабих и најфреквентнијих јаких глагола; перфект најфреквентнијих глагола са наглашеним и ненаглашеним префиксима

г) футур

д) конјунктив претерита за постављање учтивих питања и изражавање жеље (без граматичких објашњења):

Möchtest du einen Apfel? Möchtest du heute mit mir ins Kino gehen?

Ich würde nach Japan fahren.

- глаголи са предложном допуном: *warten auf, hoffen auf, sich freuen über/auf.*

- повратни глаголи: *sich waschen*

7. Прилоге и прилошке одредбе (и рецептивно и продуктивно)

а) за време: *gestern, vor einer Woche, letztes Jahr, morgen.*

б) за место и правац кретања: *da hinten, geradeaus, nach links.*

в) за начин: *zufällig*.

г) за учесталост: *oft, einmal, jeden Tag, zweimal im Monat, üblich*.

8. Бројеве

Просте бројеве преко 1000. Редне бројеве до 30. Године.

9. Упитне реченице:

а) које захтевају одговоре *Ja/Nein*;

б) са упитним речима на *и-: wer, was, wann, wo, warum, womit, wie oft, wie viel*.

10. Везнике за напоредне реченице (рецептивно и продуктивно): *und, aber, oder, denn*.

Везнике за зависно-сложене реченице (рецептивно); релативне заменице и прилоге (рецептивно): *weil, ob, dass*.

11. Редослед елемената у потврђним, одричним, упитним и сложеним реченицама: *Ich fahre morgen nach Berlin. Ich fahre nicht nach Berlin. Fährst du auch nach Berlin? Wer fährt nach Berlin? Ich weiß nicht, ob ich nach Berlin fahre*.

Руски језик

Ученици треба да разумеју и користе:

1. Обележја сугласничког и самогласничког система руског језика: изговор гласова који се бележе словима *ж, ш, ч, щ, л*; писање самогласничких слова после сугласника *к, г, х, ж, ш, ч, щ*; изговор и бележење парних тврђих и меких, звучних и безвучних сугласника; изговор гласова у групама *чт, чн; сч, зч; сш, зш; тся, ться; стн, здн, вств*.

Начини бележења гласа *ј*.

Типови узвичних интонационих конструкција. - (Сва наведена обележја требало би усвојити рецептивно и продуктивно).

2. Слагање субјекта (именица, заменица) и сложеног глаголског предиката: *Олег начинает рисовать. Я умею играть на гитаре. Аня, иди спать!* (рецептивно и продуктивно)

3. Слагање субјекта и предикатива у адвербијаној реченици: *Сестре скучно. За окном светло*. (рецептивно)

4. Основни појмови о значењу и употреби глаголског вида: *Мальчик всю ночь читал книгу, и наконец ее прочитал*. (рецептивно)

Употреба облика простог и сложеног будућег времена и њихова повезаност са глаголским видом: *Я напишу тебе. Что ты сегодня будешь делать?* (рецептивно)

Употреба садашњег и прошлог времена глагола *жить, вста-вать, сидеть, пить, класть, ставить* у функцији предиката: *Я сижу за столом. Ты сидишь на скамейке. Он сидел дома...* (рецептивно и продуктивно)

6. Слагање броја и именице: *один дом, два (три, четыре) дома, пять домов; одна парта, две (три, четыре) парты, пять парт; один год, два (три, четыре) года, пять лет* (рецептивно и продуктивно).

7. Исказивање посесивности: *мой (твой, наш, ваш) дом, моя (твоя, наша, ваша) мама* (рецептивно и продуктивно); *тетрадь Ани, мамина блузка* (рецептивно и продуктивно); *его (ее, их) дом* (рецептивно).

8. Исказивање временских односа: *Который час? Ровно час; пять минут второго; половина второго; без пяти два*. (рецептивно и продуктивно)

Какое сегодня число? Первое февраля. (рецептивно и продуктивно)

9. Исказивање допадања и недопадања: *я люблю... я не люблю...; мне нравится... мне не нравится...* (рецептивно и продуктивно)

10. Исказивање просторних односа: *до стола, со стола, по столу, на стол, о стол, на столе; над столом, под столом, за столом; от дома, у дома, вокруг дома, за домом*. (рецептивно и продуктивно).

11. Конструкције са основним глаголима кретања: *Я иду домой. Вова каждый день ходит в школу. Мы едем на машине за город. Мы часто ездим на море*. (рецептивно и продуктивно)

Француски језик

Ученици треба да разумеју и користе:

1. Презентативе *c'est/ce sont/ce n'est pas/ce ne sont pas; voici/voilà; il y a/il n'y a pas (de/d)*: *C'est ma soeur. Ce sont mes parents. C'est la ferme de mes grands-parents. Ce sont leurs poules. Ce ne sont pas leurs vaches. Voici Miki, notre chien. Voilà nos chats. Il y a cinq chats, mais il n'y a pas de souris!*

2. Средства која указују на лице:

а) личне заменице у функцији субјекта (и испред глагола који почињу самогласником): *J'habite Novi Sad. Nous avons des amis en France. Ils ont des jeux de société. Le jeu qu'elles adorent, c'est...*

б) наглашене личне заменице (усамљене): *Qui veut effacer le tableau? - Moi! Qui a trouvé ce chaton? - Elles! Qui ira au supermarché? Pas nous!*

в) личне заменице у функцији директног и индиректног објекта (ненаглашене личне заменице за прво и друго лице): *Tu m'écoutes? Elles vous connaissent bien. Je te donnerai mon devoir.*

(за треће лице): *Tu l'aimes beaucoup? Vous pouvez le dire à Marta? Nous les voyons souvent. Il lui fait des misères, puis il lui donne des bonbons! Je leur écris tous les jours.*

3. Актуализаторе именице (члан - одређени/неодређени/нулти, демонстративе, посесиве, квантификаторе): *Le pays où nous avons passé nos vacances, c'est la Suisse. C'est un très beau pays. Il y a des lacs et des montagnes. Sur cette photo, c'est mon copain Pierre: il est guide. Ces deux filles sont ses sœurs: Marie est infirmière, elle a 23 ans; Sophie est étudiante, elle a 20 ans.*

Модалитете реченице: афирмацију, негацију, интерогацију (која садржи афирмацију и негацију, као и потврђни одговор *si*): *ne/n'... pas/personne/jamais/rien, губљење ne/n' у фамилијарном говору): On va au cinéma ce soir. Je t'invite Je ne veux pas venir avec toi/Je veux pas.... Je n'aime pas tes amis/ J'aime pas... Je ne vois personne... Ils ne font jamais ce que je propose .... Tu ne veux rien me dire? Vous êtes toujours à ...? Vous ne devez pas prendre le train de midi? Si! Est-ce que vous connaissez X? Savez-vous ou je peux trouver X, s'il vous plaît? Quand est-ce qu'il revient? Pourquoi partez-vous si tôt?*

- Тотално индиректно питање и индиректни говор (изјавне реченице), са глаголом главне реченице у презенту индикатива (*demander si, dire que, ajouter que, écrire que*): *Elle demande si on peut fermer la fenêtre. Elle dit qu'il fait froid.*

5. Средства за исказивање просторних односа: *ici/là/là-bas; en haut/en bas; à gauche/à droite/en face/tout droit.*

6. Квалификацију

- помоћу компаратива супериорности/инфериорности/једнакости и суперлатива: *Je suis plus fort que toi! Il est moins rapide que sa soeur. Ils sont aussi intelligents que leurs parents. C'est ma meilleure ami. C'est le plus grand musée du monde.*

- помоћу компаративног *comme*: *Je suis comme toi!*

Детерминацију помоћу релативних реченица (релативне заменице *qui, que, où*): *Le village que nous avons visité s'appelle ...; le village qui se trouve au bord du Danube s'appelle...; le village où est né mon père s'appelle...*

7. Средства за исказивање временских односа:

- временске индикаторе *hier, demain, en ce moment/à ce moment-là; aujourd'hui/ce jour-là,*

- везнике *quand, lorsque* и везички израз *pendant que*.

8. Глаголске начине и времена:

- презент, сложени перфект, имперфект, футур први индикатива, као и перифрастичне конструкције: блиски футур, прогресивни презент, блиска прошлост: *Je lis beaucoup: ce livre, je suis en train de le lire maintenant; ce roman, je viens de le finir; cette BD, je vais la lire pendant les vacances;*

- презент субјунктива глагола прве групе (после *il faut que*): *Il faut que tu racontes ça à ton frère, као и рецептивно: Il faut que tu fasses/ que tu ailles/ que tu sois/ que tu lises/ que tu saches/ que tu écrives;*

- презент кондиционала (у изражавању сугестије/савета): *On pourrait lui montrer ma bibliothèque!*

- императив *sois, soyez*.

9. Личне глаголске облике и безличне глаголске облике са инфинитивном допуном, директном и препозиционалном: *Il s veulent aller au cinéma. Il faut travailler plus. Je dois travailler. Je peux travailler. Il apprend à parler français.*

- Употребу глаголских израза *avoir la permission de, avoir le temps de: Nous avons la permission de rester jusqu'à minuit! Je n'ai pas le temps de ranger ma chambre, je suis en retard.*

10. Средства за исказивање логичких односа:

- узрок: *Pourquoi tu ne viens pas avec nous? Parce que je n'ai pas fini mon travail. Il part car il est fatigué. J'ai compris cette phrase grâce à ta mère!*

- последица: *Il ne fera pas beau, il faut donc organiser la fête dans un restaurant.*

- опозиција: *Je sais chanter, mais pas danser. Ma soeur, au contraire, adore la danse.*

Шпански језик

1. Именице - рецептивно и продуктивно

а. Властите именице, посебно имена људи и географски називи хиспанског говорног подручја

Miguel, María, Pedro, Elena, Juan, etc.; España, América Hispánica/Latina, etc.

б. Заједничке именице с променом у члану и другим детерминативима - (*el libro, este libro, mi libro, los libros, estos libros, mis libros*)

2. Придеви - рецептивно и продуктивно

а. Поређење придева: *comparativo y superlativo relativo: más bonito que, el más bonito*

б. Придеви са апокопом: *un gran actor, un buen amigo*

3. Личне заменице - рецептивно и продуктивно

а. у функцији субјекта: *yo, tú, él, ella, nosotros, vosotros, ellos, ellas, Usted, Ustedes*

б. у функцији објекта, ненаглашене: *me, te, le, la, lo, nos, os, les, las, los*

в. у функцији објекта, наглашене: *a mí, a ti, a él, a ella, a nosotros, a vosotros, a Usted, a Ustedes*

г. заменице: *se* (повратни глаголи и глаголи са "лексичким *se*"): *lavarse; tratarse de...*

4. Предлози (и рецептивно и продуктивно)

de, a, sin, con, conmigo, contigo, sobre/encima de, bajo/debajo de, cerca de, lejos de, etc.

5. Глаголи:

а. Садашње време правилних глагола *-ar, -er, -ir* и најфреквентнијих глагола са променом у основи: *decir, traer, poner, etc. Presente del indicativo* - и рецептивно и продуктивно у свим глаголским лицима

б. *Estar + gerundio* - и рецептивно и продуктивно у свим глаголским лицима (- ¿Qué estás haciendo? -Estoy leyendo el periódico.)

в. *Imperativo y presente del subjuntivo* горе наведених глагола (у негираним императивним конструкцијама и у формалном стилу обраћања: *habla/hable/hablado/hablen/no hables/no hablen/no habléis*) - и рецептивно и продуктивно

г. Прошла времена (само у индикативу): *Pretérito perfecto simple (pretérito indefinido); Pretérito imperfecto; Pretérito perfecto compuesto*: - фреквентни правилни глаголи и одређени број најфреквентнијих неправилних глагола у свим глаголским лицима (*hablar, comer, beber, pensar, trabajar, escribir, leer, vivir, jugar, viajar, estudiar/ ser, estar, tener, ir, traer, decir, venir, etc ...*) - и рецептивно и продуктивно као комплетне фразе

El fin de semana pasado visité a mis abuelos.

Lo siento, se me olvidó la tarea en casa.

Cuando era pequeña, me gustaba jugar con las muñecas.

¿Has terminado la tarea?

д. Модални глаголи (у горе наведеним глаголским временима) - и рецептивно и продуктивно као комплетне фразе, у конструкцијама са инфинитивом и са именским додацима: *poder, querer, saber, tener que, gustar*

Me gusta este libro.

¿Puedo salir?

Quiero viajar a México.

Tengo que estudiar mucho.

ђ. Безличне конструкције са субјунктивом (само рецептивно)

Es importante que estudies lenguas extranjeras.

Es necesario que duermas bien.

е. Личне конструкције са презентом субјунктива (само рецептивно)

Te recomiendo que viajes a España.

ж. Футур (и рецептивно и продуктивно) само правилних глагола

Este verano viajaré a España.

з. Основни глаголски изрази (и рецептивно и продуктивно)

tener que + infinitivo, deber + infinitivo, hay que + infinitivo, hay+iménica (hay mucha gente aquí)

и. Основни глаголски изрази за увођење зависних реченица у процесу медијације: *Pienso que, Dice que, ...*

Pienso que le gusta esta película.

Dice que te va a prestar el libro.

б. Прилози (и рецептивно и продуктивно)

а. Формирање прилога помоћу суфикса - *mente* (из основног речника).

б. Прилози за време: *ahora, siempre, a menudo, con frecuencia, nunca, a veces, de vez en cuando, etc...*

в. Прилози за количину: *mucho, poco, bastante, suficiente(mente).*

г. Прилози за начин: *bien, mal, así, de tal manera, rápido, despacio, voluntariamente.*

д. Прилози и предлошки изрази за место и правац кретања: *aquí, allí, en la calle, en casa, a casa, a clase, etc.*

7. Бројеви: основне преко 1000, редне до 5 (*primer(o)s/primera(s), etc.*)

8. Упитне реченице (и рецептивно и продуктивно):

а. са упитном речи (¿*Quién?, ¿Cuándo?, ¿Cómo?, ¿Dónde?, etc.*),

б. које захтевају одговора да/не (*sí/no*)

9. Негација (и рецептивно и продуктивно)

No trabaja hoy.

No quiero ir al cine esta tarde.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Комуникативна настава језик сматра средством комуникације. Примена овог приступа у настави страних језика заснива се на настојањима да се доследно спроводе и примењују следећи ставови:

- циљни језик употребљава се у учионици у добро осмишљеним контекстима од интереса за ученике, у пријатној и опуштеној атмосфери;

- говор наставника прилагођен је узрасту и знањима ученика;

- наставник мора бити сигуран да је схваћено значење поруке укључујући њене културолошке, васпитне и социјализирајуће елементе;

- битно је значење језичке поруке;
- и у шестом разреду очекује се да наставник ученицима скреће пажњу и упућује их на значај граматичке прецизности исказа;
- знања ученика мере се јасно одређеним **релативним** критеријумима тачности и зато узор није изворни говорник;
- са циљем да унапреди квалитет и обим језичког материјала, настава се заснива и на социјалној интеракцији; рад у учионици и ван ње спроводи се путем групног или индивидуалног решавања проблема, потрагом за информацијама из различитих извора (интернет, одговарајући часописи, проспекти и аудио материјал) као и решавањем мање или више сложених задатака у реалним и виртуелним условима са јасно одређеним контекстом, поступком и циљем;
- и у шестом разреду наставник упућује ученике у законитости усменог и писаног кода и њиховог међусобног односа;
- сви граматички садржаји уводе се без детаљних граматичких објашњења, осим, уколико ученици на њима не инсистирају, а њихово познавање се евалуира и оцењује на основу употребе у одговарајућем комуникативном контексту.

Комуникативно-интерактивни приступ у настави страних језика укључује и следеће:

- усвајање језичког садржаја кроз циљано и осмишљено учествовање у друштвеном чину;
- поимање наставног програма као динамичне, заједнички припремљене и прилагођене листе задатака и активности;
- наставник је ту да омогући приступ и прихватање нових идеја;
- ученици се третирају као одговорни, креативни, активни учесници у друштвеном чину;
- уџбеници постају извори активности и морају бити праћени употребом аутентичних материјала;
- учионица постаје простор који је могуће прилагођавати потребама наставе из дана у дан;
- рад на пројекту као задатку који остварује корелацију са другим предметима и подстиче ученике на студиозни и истраживачки рад;
- за увођење новог лексичког материјала користе се познате граматичке структуре и обрнуто.

Технике (активности)

Током часа се препоручује динамично смењивање техника / активности.

1. Слушање и реаговање на команде наставника или са траке
2. Рад у паровима, малим и великим групама (мини-дијалози, игра по улогама, симулације итд.)
3. Мануалне активности (израда панона, презентација, зидних новина, постера за учионицу или родитеље и сл.)
4. Вежбе слушања и повезивање звучног материјала са илустрацијом и текстом, повезивање наслова са текстом или именовање наслова (према упутствима наставника или са траке повезати појмове у вежбанки, додати делове слике, допунити информације, селектовати тачне и нетачне исказе, утврдити хронологију и сл.)
5. Игре примерене узрасту
6. Певање у групи
7. Класирање и упоређивање
8. Решавање "текућих проблема" у разреду, договори и мини-пројекти
9. Заједничко прављење илустрованих и писаних материјала (извештај / дневник са путовања, рекламни плакат, програм приредбе или неке друге манифестације)
10. Разумевање писаног језика:

- уочавање дистинктивних обележја која указују на граматичке специфичности (род, број, глаголско време, лице...)

- уочавање кључних речи и информација у тексту
- одговарање на питања у вези са текстом, тачно / нетачно, вишеструки избор
- повезивање исказа сличних значења
- давање и одабир наслова краћим текстовима

11. Писмено изражавање:

- проналажење недостајуће речи (употпуњавање низа, проналажење "уљеза", осмосмерке, укрштене речи, и слично) повезивање текста са сликама/илустрацијама

- попуњавање формулара
- писање честитки, разгледница и кратких порука (СМС)
- писање краћих текстова

12. Увођење књижевности за младе и транспоноване у друге медије: игру, песму, драмски израз, ликовни израз.

Медијација

Језичка медијација подразумева објективно преобликовање усменог или писаног текста за потребе трећег лица којем тај текст није доступан или које га не може разумети. Језичка медијација - усмена и писмена - подразумева (спонтано) преношење једноставних порука и информација, сажимање и парафразирање текстова и њихово превођење и тумачење (укључујући и професионално).

У шестом разреду ученици се веома поступно уводе у активности језичке медијације. Те активности морају се одвијати у оквиру јасно дефинисаних комуникативних ситуација (што искључује, на пример, превођење лекције из уџбеника).

Технике (активности)

- Сажимање текста ради усменог преношења најважнијих делова поруке / договора на матерњи или на циљни језик.

Пример преношења поруке са матерњег на циљни језик:

Интегрална порука на матерњем језику	Основни елементи поруке на циљном језику
<i>Професорка: Реци својој другарици да ће прослава бити данас после подне у шест. Ако жели, нека понесе своје дискове, па да слушамо музику коју воле млади и ...</i>	<i>Ученик/ца: Професорка је рекла у шест. Данас. Понеси дискове.</i>

Пример преношења поруке са циљног на матерњи језик:

Интегрална порука на циљном језику	Основни елементи поруке на матерњем језику
<i>Гост/Гошћа из иностранства: О, хвала на позиву. Доћи ћу, али можда мало касније. Понећу дискове.</i>	<i>Ученик/ца: Доћи ће. Мислим да не може баи у шест. Понеће дискове.</i>

- Сажимање текста ради писменог преношења најважнијих делова поруке/договора на матерњи или на циљни језик.

Пример преношења поруке са матерњег на циљни језик:

Интегрална порука на матерњем језику	Основни елементи поруке на циљном језику
<i>Редитељ: Напиши поруку госту/гошћи да путује сутра. На аеродром крећемо у 13.00 часова. Нека дође на време.</i>	<i>Зачис ученика/це: Аеродром: сутра, 13,00 часова. Дођи код нас.</i>

Пример преношења поруке са циљног на матерњи језик:

--	--

Интегрална порука на циљном језику	Основни елементи поруке на матерњем језику
<i>Гост/Гостиња из иностранства: Имам проблем за сутра. Х. ме води у ... Не могу да стигнем код вас до 13.00!</i>	<i>Ученик/ца: Мораћемо другачије да се договоримо. Не може да стигне код нас до 13.00.</i>

- Усмено проширивање поруке/објашњавање у различитим ситуацијама.

Пример преношења поруке са матерњег на циљни језик:

Интегрална порука на матерњем језику	Основни елементи поруке на циљном језику
<i>Конобар/ица: Од домаћих специјалитета имамо роштиљ, тите, проју, пребранац, кисели купус ... Могу да вам препоручим ћевапчиће ...</i>	<i>Ученик/ца: Има много тога. Хоћеш да пробаш ћевапчиће?</i>

Пример преношења поруке са циљног на матерњи језик:

Интегрална порука на циљном језику	Основни елементи поруке на матерњем језику
<i>Гост/Гостиња из иностранства: Шта је то "ћевапчићи"? Ја ли то има код нас?</i>	<i>Ученик/ца: Ћевапчићи су наш специјалитет. То је месо. Укусно је.</i>

СТРАТЕГИЈЕ ЗА УНАПРЕЂИВАЊЕ И УВЕЖБАВАЊЕ ЈЕЗИЧКИХ ВЕШТИНА

С обзиром на то да су оперативни задаци наставе страних језика конципирани према задацима по језичким вештинама, важно је и да се у настави страних језика перманентно и истовремено увежбавају све језичке вештине. Само тако ученици могу да стекну језичке компетенције које су у складу са задатим циљем.

Стога је важно развијати стратегије за унапређивање и увежбавање језичких вештина

ВРСТЕ ЧИТАЊА

1. Оријентационо читање. Учити главни ток текста да би се добио општи утисак, да би се одлучило за шта и како употребити текст.

Поступци:

- Брзо читање по поглављима.
- Пратити расподелу делова текста, пре него његов линеарни ток.
- Циљати на препознавање суштине: кључних речи, садржаја, почетака параграфа, конектора, елемената текстуалне кохезије.

2. Интензивно, односно фокусирано читање. Разумети тему и садржај текста. Открити шта аутор има намеру да саопшти.

Поступци:

- Начинити смисаону анализу текста.
- Поступати по упутствима (ако их текст садржи)
- Читати пажљиво и промишљено следећи линеарни ток текста, читати и по секвенцама.
- Учити различите елементе текста (укључујући: језичке; графичке; културолошке; итд.).

3. Претраживање текста. Пронаћи специфичну информацију у тексту. Поступци:

- Брзо претраживање текста се смењује са пажљивијим испитивањем делова текста.

- Није неопходно пратити линеарни ток текста.

- Тражити: специфичну реч, реченицу, датум, формулу, број.

4. Читање да би се научило прочитано. Усвојити садржај текста, односно схватити односе између идеја; запамтити информацију и бити у стању да је репродукујеш. Поступци:

- Читати полако, аналитички, на продубљен начин, са честим враћањем на претходне садржаје.
- Корисни су поступци разноврсног обележавања/екстраховања текста (подвлачење, вођење белешки и сл.).

5. Сажимајуће читање, односно читање са синтезом. Утврдити садржаје и појмове да би се информација разјаснила и запамтила.

Поступци:

- Поновљено брзо читање по пасусима, с пажњом усмереном више на поједине делове текста него на читав текст.
- Корисно је исписивање основног концепта, главних теза и сл.
- Посебну пажњу обратити на: битне информације, кључне речи, елементе који подвлаче кохерентност текста.

6. Читање из задовољства. Текст је подстицај за рефлексивно, релационо и креативно размишљање. Поступци:

- Текст се чита у целисти, пажљиво и усредсређено. Могуће је враћати се на прочитано.

Језичка продукција

А. ОПШТА СТРАТЕГИЈА ПРИПРЕМЕ ЗА ЈЕЗИЧКУ ПРОДУКЦИЈУ ГОВОР И ПИСАЊЕ⁴

1. Осмишљавање теме. - *О чему бих говорио / писао? Шта бирам за предмет свог говора / текста? О чему је реч?*

- избор теме, предмет говора / текста (у околностима када тема није задата, а познат је повод, циљ, аудиторјум),

- упознавање са темом говора (у околностима када је тема конкретизирана, задата).

2. Уочавање већ познатог. - *Шта о томе већ знам (ја и/или аудиторјум)?*

3. Трагање за грађом. - *Како да сазнам више о теми којом се бавим?*

- стицање нових сазнања о предмету - стратегије претраживања различитих извора информација

- бележење прикупљених информација

- анализа прикупљене грађе.

4. Заузимање става. - *Шта ја о томе мислим?*

- активно размишљање о теми, опредељење за приступ теми.

5. Постављање резолуције исказа. - *Чему тежим? Шта ми је најбитније?*

- одређење циља говора/текста

- селекција и структурирање прикупљене грађе у складу са циљем.

6. Израда скице (плана). - *Како да искажем оно што желим? Како да то аргументујем?*

- формулисање главне тезе - поенте говора/текста

- селекција и структурирање подтеза

- формулисање аргументације која поткрепљује изнето мишљење/став (аргументи за и против).

7. Структурирање говора/текста (у складу са темом, концепцијом и циљем). - *Којим редоследом да изложим своје исказе како би мој говор/текст био јасан, разложан и ефектан?*

- уводни део говора/текста,

- излагање теме; излагање чињеничног стања,

- исказивање поенте говора/текста,

- исказивање сопственог става и изношење аргументације за њега,

- закључак.

Б. СТРАТЕГИЈЕ СПЕЦИФИЧНЕ ЗА ГОВОРНУ ПРОДУКЦИЈУ⁵

1. Језичко уобличавање говора; стил говора. - *Како да што боље искажем оно што сам замислио?*

- адекватан избор речи
- јасно, изражајно, складно, примерено изражавање
- добро структурирање реченице

- сугестивност говора
- ритмичност говора
- сажетост излагања
- духовитост
- адекватне стилске интервенције (коришћење стилских фигура), и сл.

2. Меморисање говора. - *Како то да запамтим?*

- памћење скице говора
- меморисање упоришних тачака беседе (формулација поенте) и најлепше осмишљених исказа.

3. Припрема за чин излагања. - *Како да моје излагање буде течно и ефектно?*

- техника и ритам дисања при говору
  - модулација гласа (обим, боја, јачина)
  - правилна артикулација
  - дикција (правилно акцендовање, логички акценат, мелодија и ритам говора).
4. Израз лица, гестикулација, држање и став тела - *Где да гледам? Шта ћу са рукама?*
- усмереност погледа
  - прикладни пратећи гестови
  - одговарајуће држање.

Ц. ЈЕЗИЧКО УОБЛИЧАВАЊЕ ТЕКСТА

Језичко уобличавање текста обухвата: поштовање правописних конвенција, исправну употребу морфолошких облика речи, поштовање синтаксичких правила, успостављање кохерентности и кохезије у тексту, као и употребу одговарајућих лексичких и стилских средстава.

1. **Правопис.** Обратити пажњу на доследно поштовање правописних конвенција.

2. **Морфологија.** Обратити пажњу на исправну употребу различитих морфолошких облика

3. **Синтакса.** Обратити пажњу на:

- слагање речи (конгруенцију)
- правилну употребу глаголских времена
- правилно структурирање реченице
- јасност, недвосмисленост реченице
- адекватну употребу зависних реченица
- адекватан ред речи у реченици
- исправну употребу корелатива и везника унутар једне реченице, као и између реченица.

4. **Кохерентност.** Обратити пажњу да се различити делови текста добро "уклопе" једни са другима и да не стварају проблеме у разумевању:

- информације и аргументе износити постепено и у логичном следу
- текст обликовати тако да представља семантичку целину и да сви његови делови допринесу успостављању те целине.

5. **Кохезија.** Поштовати логичко-семантичке везе између различитих делова текста. Обратити пажњу на:

- адекватну употребу заменица и заменичких речи
- адекватну употребу везника и конектора
- исправну употребу речи и израза којима се упућује на неки други део текста.

6. **Лексичка прикладност.** Обратити пажњу на:

- одабир лексике која треба да буде у сагласности са регистром (формалним, нефформалним, итд.)
- примерну употребу устаљених метафора
- одговарајућу употребу колокација и фразеологизама
- семантичко-лексичко нијансирање
- сигурну и правилну употребу терминологије.

7. **Стилска прикладност.** Обратити пажњу на:

- избор регистра (треба да одговара намени текста)

- **складно коришћење различитих језичких средстава, како при обликовању неутралних исказа, тако и при обликовању исказа различитог степена експресивност.**

Типови и врсте текстова (говорних и писаних)

ТИП ТЕКСТА	ВРСТА ТЕКСТА:
- Дескриптивни текст (опис виђеног, доживљеног, замисљеног, сањаног). Представља детаље у вези са једним средишњим субјектом. Преовлађује просторна над временском перцепцијом.	кратка прича, приповетка; новински чланак, есеј; стручни/научни чланак; рекламни текст, летак; каталог; итд.
- Наративни текст (о стварном, историјском, имагинарном). Прати след чињеница, преовлађује временска перцепција.	бајка, басна, приповетка, новела, роман; новински чланак; извештај; дневник; хроника; приватно писмо; итд.
- Информативни текст Основна сврха му је пружање	телеграм, вест, изјава, коментар; обавештење, порука; позивница; записник; пословно писмо; оглас типа "тражи се"; рекламни текст, летак; карта (возна,

информација.	биоскопска, ...); ред вожње, летења; рецепт (лекарски, кулинарски); биографија (ЦВ); библиографија; итд.
- Аргументативни текст Пружа аргументе, са циљем да докаже или оповргне неку идеју/хипотезу/став.	дискусија, дебата; реферат, семинарски, матурски, дипломски рад; стручни/научни чланак; научна расправа; новински чланак; реклама; проповед; итд.
- Регулативни текст Планира и/или уређује активност или понашање; прописује редослед процеса	упутства и правила (за употребу апарата, играње игара, попуњавање образаца, и сл.); уговор; закони и прописи; упозорења, забране; здравица, похвала, покуда, захвалница; итд.

Медијација

Медијација је истовремено и рецептивна и продуктивна језичка активност. У оквиру медијације примењују се стратегије за унапређење и увежбавање разумевања говора, разумевања писаног текста, усменог изражавања и писменог изражавања - у складу са врстом задатка.

У шестом разреду ученику треба указати на специфичности ове језичке активности, то јест на потребу да уочи/издвоји:

- најбитније одлике ситуације у којој се медијација остварује;
- основне карактеристике текста и његове најбитније елементе;
- основне карактеристике примаоца поруке.

Када је циљни језик у питању, ученик може на објективан начин да пренесе најбитније елементе поруке уколико се ослони на:

- претходно стечена језичка знања;
- знања из области матерње и циљне културе;
- знања из других језика и култура;
- искуство стечено у сличним ситуацијама;
- значење невербалних елемената комуникације, и слично.

Корисно је, такође, упутити га да провери:

- да ли је он сам добро разумео поруку;
- да ли је његов саговорник/треће лице добро разумело њега.

У случају несигурности, ученик треба да на то скрене пажњу (*Нисам сигуран/сигурна, али мислим да је рекао/рекла...; Мислим да ме ниси добро разумео/разумела; покушају да објасним другачије: ...*). Може, такође, да замоли саговорника да понови, уколико је присутан (*Нисам разумео/разумела, можеш ли да поновиш?*).

У случају застоја у комуникацији, ученик треба да потражи помоћ или да консултује речнике и друге изворе знања. Препоручује се да наставник упуту ученике у начин коришћења речника и друге приручне литературе.

Граматички садржаји у шестом разреду

У првом и другом разреду основне школе ученици су *усвајали* страни језик. Учење је на том узрасту било претежно интуитивно: одговарајућим наставним активностима ученици су довођени у ситуацију да слушају страни језик у оквиру одређених, њима блиских и разумљивих ситуација, а затим да научене исказе комбинују да би се усмено изразили у сличним контекстима.

У трећем и четвртном разреду ученици су почели да уочавају прва језичка правила која су им олакшавала почетно описењавање.

Почев од петог разреда, паралелно са *усвајањем*, почиње и *учење* страног језика; реч је о свесном процесу који посматрањем релевантних језичких (и нејезичких) феномена и размишљањем о њима омогућује уочавање одређених законитости и њихову концептуализацију.

Граматички садржаји предвиђени у петом и шестом разреду дати су, дакле, са двоструким циљем: да би ученици могли да унапреде своју комуникативну компетенцију, али и да би стекли основна знања о језику као сложеном систему. Савладавање граматичких садржаја, стога, није само себи циљ, те се ауторима уџбеника и наставницима предлаже да:

- охрабрују ученике да посматрањем сами покушавају да открију језичке законитости и правила;
- откривене језичке законитости и правила прикажу на схематизован начин;
- у примерима и вежбањима користе што је могуће више познату лексику;
- примере и вежбања контекстуализују;
- додатна објашњења - само најнеопходнија - заснују на анализи најчешћих граматичких грешака својих ученика;
- указују ученицима на неразумевanje или неспоразум као могуће последице граматичке непрецизности / нетачности.

Будући да се на том узрасту стичу тек почетна граматичка знања која ће се даље утврђивати и проширивати (способност ученика да разумеју страни језик и да се изразе њиме умногоме превазилази њихова експлицитна граматичка знања), њихово вредновање требало би предвидети пре свега у оквиру формативне евалуације, то јест кроз кратке усмене/писмене вежбе којима се проверава способност ученика да примене одређено откривено граматичко правило; исправак је за ученике прилика да га боље разумеју и запамте. У сумативној евалуацији (на крају полугођа и школске године), то јест у писменим задацима и приликом провере способности усменог изражавања, не би требало давати граматичка вежбања, већ би граматичку тачност наставник требало да вреднује као један од више елемената којим се оцењују различите рецептивне и продуктивне језичке вештине. Елементи и скала вредновања, усаглашени на нивоу школе, требало би да буду познати и јасни ученицима.

Елементи који се оцењују не треба да се разликују од уобичајених активности на часу. Исто тако оцењивање треба схватити као саставни део процеса наставе и учења, а не као изоловану активност која подиже ниво стреса код ученика. Оцењивањем и евалуацијом треба да се обезбеди напредовање ученика у складу са оперативним задацима и квалитет и ефикасност наставе. Оцењивање се спроводи са акцентом на провери постигнућа и савладаности ради јачања мотивације, а не на учињеним грешкама.

Начини провере морају бити познати ученицима, односно у складу са техникама, типологијом вежби и врстама активности које се примењују на редовним часовима.

Елементи за проверу и оцењивање:

- разумевање говора
- разумевање краћег писаног текста
- усмено изражавање
- писмено изражавање
- усвојеност лексичких садржаја
- усвојеност граматичких структура
- правопис
- залагање на часу
- израда домаћих задатака и пројеката (појединачних, у пару и групи)
- у шестом разреду није предвиђено оцењивање способности медијације.

Предвиђена су два писмена задатка, по један у сваком полугодишту.

ЛИКОВНА КУЛТУРА

(1 час недељно, 36 часова годишње)

Циљ и задаци

Циљ васпитно-образовног рада у настави ликовне културе јесте да подстиче и развија учениково стваралачко мишљење и деловање у складу са демократским опредељењем друштва и карактером овог наставног предмета.

Задаци:

- развијање способности ученика за опажање квалитета свих ликовних елемената;
- стварање услова да ученици на часовима у процесу реализације садржаја користе различите технике и средства и да упознају њихова визуелна и ликовна својства;
- развијање способности ученика за визуелно памћење и повезивање опажених информација као основе за увођење у визуелно мишљење;
- развијање осетљивости за ликовне и визуелне вредности, које се стичу у настави, а примењују у раду и животу;
- развијање моторичких способности ученика и навике за лепо писање;
- подстицање интересовања и стварање потребе код ученика за посећивањем музеја, изложби, као и за чување културних добара и естетског изгледа средине у којој ученици живе и раде;
- стварање услова да се упознавањем ликовних уметности боље разумеју природне законитости и друштвене појаве;
- омогућавање разумевања и позитивног емоционалног става према вредностима израженим и у делима различитих подручја уметности;
- развијање способности за препознавање основних својстава традиционалне, модерне и савремене уметности.

Оперативни задаци

Ученици треба да:

- развијају ликовно-естетски сензибилитет (осетљивост) за спонтани ритам бојених мрља, линија, текстуру, светлину, боју и чулну осетљивост и осећајност за визуелно споразумевање и свет уобразиље у ликовним делима;
- покажу интересе и способности за самостално откривање визуелних појава и законитости света облика: светло-тамно, облик-боја, простор, композиција;
- посматрају и естетски доживљавају дела ликовних уметности;
- развијају љубав према ликовном наслеђу;
- оспособљавају се за стваралачко преносење визуелно-ликовних искустава у природно-друштвено научна подручја и тако развијају интересовање за оплемењивање и заштиту природе и смисао за унапређивање културе живљења;
- развијају способности за креативно и апстрактно мишљење;
- развијају способности сарадње и самопоуздања у тимском раду;
- развијају индивидуално истраживање односа ликовних елемената на примерима националног и светског ликовног уметничког наслеђа.

Структура: 1. Садржаји програма

2. Креативност

3. Медијуми

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

СЛОБОДНО РИТМИЧКО ИЗРАЖАВАЊЕ БОЈЕНИМ МРЉАМА, ЛИНИЈАМА СВЕТЛИНАМА, ОБЛИЦИМА И ВОЛУМЕНИМА (2+1+1)

Слободно ритмичко изражавање бојеним мрљама, линијама, светлинама, облицима и волуменима (2)

Перцепција и аперцепција

Цртање, сликање и вајање, одговарајућа средства и материјали

Слободно ритмичко изражавање бојеним мрљама, линијама, светлинама, облицима и волуменима

Вежбање (1)

Естетска анализа (1)

ВИЗУЕЛНО СПОРАЗУМЕВАЊЕ (2+1)

Визуелно споразумевање (2)

Перцепција и аперцепција

Цртање, сликање, одговарајућа средства

Материјали

Визуелно споразумевање вежбање (1)

ТЕКСТУРА (4+1+1)

Текстуралне и тактилне вредности површине и облика (1)

Перцепција и аперцепција

Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали

Материјали (традиционални и савремени) и врсте материјала (2)

Перцепција и аперцепција

Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали

Својства и врсте текстуре (1)

Перцепција и аперцепција

Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали

Текстура - вежбање (2)

СВЕТЛИНА (5+2+1)

Тонске разлике (1)

Перцепција и аперцепција

Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали

Светло-тамно (1)

Перцепција и аперцепција

Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали

Степен светлине и затамњеност (1)

Перцепција и аперцепција

Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали

Градација светлости у односу на одређеност извора (1)

Перцепција и аперцепција

Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали

Илузија заобљености и пластичности волумена (1)

Перцепција и аперцепција

Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали

Светлина (вежбање) у разним техникама и материјалима (2)

Естетска анализа (1)

БОЈА (8+3+1)

Хроматски (основне и изведене) и ахроматски скуп (2)

Перцепција и аперцепција

Сликање, темпера, боје и остала дидактичка средства

Топле и хладне боје (1)

Перцепција и аперцепција

Сликање, темпера, боје и остала дидактичка средства

Комплементарне боје (2)

Перцепција и аперцепција

Сликање, темпера, боје и остала дидактичка средства

Контраст тоналитета (1)

Перцепција и аперцепција

Сликање, одговарајућа средства и материјали.

Слојевито сликање (2)

Перцепција и аперцепција

Сликање, одговарајућа средства и материјали

Боја - вежбање (3)

Естетско процењивање

СВЕТ УОБРАЗИЉЕ У ДЕЛИМА ЛИКОВНЕ УМЕТНОСТИ (2+1)

Свет уобразиље у делима ликовне уметности (снови, бајке, митови) (2)

Перцепција и аперцепција

Цртање, сликање, вајање, одговарајућа средства и материјали

Свет уобразиље у делима ликовне уметности -вежбање (1)

ОРИЈЕНТАЦИОНИ ИЗБОР ЛИКОВНИХ ДЕЛА И СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ

I ЦЕЛИНА: СЛОБОДНО РИТМИЧКО ИЗРАЖАВАЊЕ БОЈЕНИМ МРЉАМА, ЛИНИЈАМА СВЕТЛИНАМА, ОБЛИЦИМА И ВОЛУМЕНИМА

- Фредерик Стеад, 1958, Грејс Хартиган (1922)
- Свуда Капетинзи, 1954, Жорж Матје (1921)
- Монтури Дискус I А, 1953, Вили Баумајстер (1898-1955)
- Игра Конкуран, Сенегал
- "Бесни Роналдо", Едуард Сангвинети

II ЦЕЛИНА: ВИЗУЕЛНО СПОРАЗУМЕВАЊЕ

- Реклама за рачунар
- Илустрација, Стјуарт Мек Кеј
- Компјутерска графика у боји

III ЦЕЛИНА: ТЕКСТУРА

- Бизон урезан на кости ирваса, Магдален
- Поклопац на ковчегу Тутанкамона, око 1360. година пре нове ере
- Идок из Кличевца, 100. година пре нове ере
- Сребрни новац из Никсона и Сиракузе, V век пре нове ере
- Таписерија, Јагода Бујић (1930)
- Радованов портал, Трогир, XIII век
- Плес мртваца, Хростовље
- Мозаик из Хераклеје Линкестис, детаљ, V век
- Породица, Хенри Мур (1898.)
- Интервју, 1955. Роберт Раушемберг (1925)
- Виолина и грожђе, 1912, Пабло Пикасо (1881-1973)
- Слика XXI, 1962, Јанез Берник (1933)
- Бр-цу-дни, Паул Кле (1879-1960)

IV ЦЕЛИНА: СВЕТЛИНА

- Трећи мај, Франциско Гоја (1746-1828)
- Мртва природа, Симеон Шарден (1699-1779)
- Ноћна стража, 1642, Рембрант ван Ријн (1606-1669)
- Планина Сент-Виктоар, 1904-1906, Пол Сезан (1839-1906)
- Девојка у плаву, 1855, Ђура Јакшић (1932-1878)
- Ентеријер, Љубомир Ивановић (1882-1945)
- Љубавна песма, 1956, Милгенко Станчић (1926)
- Мртва природа с боцом и јабукама, 1972, Љубица Сокић (1914)
- Дубровачке летње игре, 1965, Предраг Милосављевић (1908-1987)
- Рибе, Лазар Личеноски (1901-1964)
- Црвена кула, 1911, Роберт Делоне (1885-1941)
- Динамички хијероглиф Бал Табарина, 1912, Ђино Северини (1883-1966)
- мртва природа, 1960, Марко Челебоновић (1902-1986)

V ЦЕЛИНА: БОЈА

- Подне, 1960, Антони Каро (1925)
- Аутопортрет, 1907, Надежда Петровић (1873-1915)
- Аран, 1964, Виктор Вазарели (1908)
- Акт у црвеној фотељи, 1932-34, Сава Шумановић (1896-1942)
- Композиција, 1961, Петар Лубарда (1907-1974)
- Вино, 1935, Игњат Јоб (1895-1936)
- Виолинист, 1932, Јован Бијелић (1886-1964)
- Дум Андре, 1935, Петар Добровић (1890-1942)
- Песак и пепео, 1959, Ордан Петлевски (1930)
- Плес, 1910, Анри Матис (1869-1954)
- Мужјак и женка, 1942, Џексон Поллок (1912-1956)
- Број 8, 1952, Франц КLINE (1910-1962)
- Анђео на Христовом гробу, Милешева 1228. године

VI ЦЕЛИНА: СВЕТ УОБРАЗИЉЕ У ЛИКОВНИМ ДЕЛИМА

- Пластика портала и прозора, Дечани, 1328-1335. године
- Сликање, 1946, Францис Бекон (1910)

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Концепција програма посебну важност придаје наставнику који методске поступке и облике рада конципира усаглашавајући васпитно-образовне задатке (ликовне проблеме) са побуђеним интересовањем ученика да ове задатке прихвате на нивоу самоиницијативе, односно у складу са властитом израженом потребом. Различитим примереним методама у раду с ученицима треба тумачити садржаје програма како би ученици поступно и спонтано усвајали нова сазнања. У том смислу улога наставника наглашена је у фази избора и дидактичке припреме мотивационог садржаја, а избор теме зависи од суштине ликовног задатка, односно конкретног садржаја којим се ученик мотивише у правцу одређеног ликовног проблема. Проблемски захтеви овог програма имају карактер наставног садржаја, а теме су у служби реализације предвиђених задатака. У процесу припремања за рад, темама треба посветити посебну пажњу како не би преовладале над садржајима. Стога је наставнику дата могућност да у складу са индивидуалним способностима буде слободан у избору дидактичке припреме.

Осим садржаја и креативности, у структури програма предвиђени су и *медијуми*, резервисани за максималну слободу и коришћење свих могућности потенцијалне креативности наставника. У том контексту примерена је различита и непоновљива методичка припрема. Садржаји програма за шести разред базирају се на непосредном опажању ритма светлина, боја, текстуре и чулне осетљивости и осећајности за визуелно споразумевање и свет уобразиље у ликовним делима. Првом целином *Слободно ритмичко изражавање бојеним мрљама, линијама, светлинама, облицима и волуменима* наглашено је поимање правилности у ритмичком кретању елемената, али и могућност да се слободно, без геометријске строгости, тумачи ритам. У овој целини унет је недовољно заступљен појам *волумен* којим треба равноправно инсистирати на вежбању вајања.

Имајући у виду велики значај визуелних комуникација и потребе развијања критичке свести код деце, другом целином *Визуелно споразумевање* назначена је важност стварања и декодирања визуелне шифре. Треба предочавати деци да је визуелно споразумевање исход непосредног опажања свакодневног окружења и да има образовно-васпитни карактер.

Читав свет појавних вредности условљен визуелном перцепцијом манифестује се дејством светлости. Осим што видимо предмете услед осветљености, светлина постоји као ликовни проблем. Стога је неопходно систематично обрађивати специфичности сваке тематске јединице. Имајући у виду образовни карактер садржаја предмета, примерено је на сваком часу тематску јединицу илустровати адекватним ликовно-уметничким делом како би се вежбањем одговарајућим средствима квалитетно усвајала знања повезана са практичним радом.

Задатак *текстуре* је да се постигне материјализација облика, њоме се истиче особеност материјала и она учествује као и други елементи у композицији дела. Као чести носилац композиције, *текстура* је утисак визуелне и тактилне перцепције. Додиром, односно пипањем, може се утврдити да ли је предмет у непосредном окружењу гладак или храпав. Предмете који су сјајни или мат можемо визуелно опажати.

Свакако да је најсложенија целина *Боја*, коју треба тумачити у складу са узрастом деце. Учење по моделу из природе и путем уметничке рецепције као методе у коме нас природа и уметничко дело уводе у облик откривања (опажањем) у овој целини највише може доћи до изражаја. Подела на боје и небоје односно на хроматски скуп (основне и изведене боје) и ахроматски скуп, отвара могућност осталих подела. Сваку тематску јединицу треба систематски обрађивати методом разговора и вежбањем, а тумачењу комплементарних боја, као исходу разумевања овог ликовног елемента, треба посветити посебну пажњу. Имајући у виду образовни карактер садржаја, ову целину треба на сваком часу илустровати адекватним ликовно-уметничким делом да би ученици вежбањем одговарајућим средствима усвајали квалитетна знања повезана са практичним радом.

Целину *Свет уобразиље у ликовним делима* треба методом разговора тумачити уз неопходну илустрацију уметничких дела са фантастичним, религијским, митолошким ликовима. У том контексту, настава мора бити повезана са осталим предметима кроз трагање за заједничким мотивима, због чега треба инсистирати на повезаности са предметима како би се заједнички појмови јасније и спонтаније усвајали. Неопходно је успоставити корелацију са предметима: српски језик, музичка култура, историја. Препоручује се коришћење савремених технологија и трагање за савременим ликовно-техничким средствима.

Програмски садржаји подстичу визуелну радозналост, отвореност за нова сазнања на основама претходних. искустава. Истраживањем непосредне околине и уметничког дела, стваралачком прерадом информација, подстичу се сазнајни процеси. Садржаји дају могућност перманентне отворености за оригинално решавање проблема коришћењем савремених ликовно-техничких средстава и савремених медијума. Њима се подстиче развој свих нивоа дивергентног мишљења у области ликовне културе. У циљу процеса апстраховања, издавања битних и суштинских обележја објекта (феномена) важно је озбиљно појмовно и термилошко одређење. Имајући у виду образовни карактер садржаја предмета, неопходно је на сваком часу сваку тематску јединицу илустровати адекватним ликовно-уметничким делом. Уметничка дела ученике уводе у тајне различитости јер разумевање различитости култура, као и вечитих промена у природи, условљава адекватан однос према свом уметничком наслеђу.

Треба, међутим, имати у виду да уметничко дело није у функцији илустрације мотива, него је оно решење или пример илустрације решења проблема. Детету је ликовно-уметничко дело могућност сагледавања тековина и поимања постојећих остварења и могућност ослањања на светско и своје уметничко наслеђе. Поред тога, дело из уметничког наслеђа је могућност сагледавања вертикалне и хоризонталне корелације, којом ученици имају могућност интердисциплинарног приступа. Конкретна демонстрација уметничког дела подстиче визуелни доживљај, објашњава и разлаже ликовни проблем. Различитим приступом ученику се нуди разнолико виђење и доживљај. Поред тога, дело нуди референтан ниво ликовног мишљења омогућујући корелацију са садржајима других наставних предмета и утиче на мотивацију ученика. У том погледу, треба имати у виду да је пожељно да знање треба понављати, али не на исти начин, већ у различитим облицима, другачијим речима, у другачијем контексту, у другачијем жанру и у другачијем симболичком медијуму од почетне верзије (речју, сликом, графички, шематски). У природи предмета ликовна култура могуће је овај начин често примењивати јер се садржаји прожимају. Таква структурална веза образовно-васпитно условљава разумевање структуре природе и света.

Треба, такође, придавати велику важност селективности, којом се инсистира на смислу неке вредности. Методом разговора треба наводити ученика да разуме зашто нешто треба да зна. Код ученика треба инсистирати на питању зашто се учи и који је смисао наставе ликовне културе. Треба, такође, тежити откривању суштине путем селекције и апстраховања. Селекцијом садржаја на принципу егземпларности морају се узети они сегменти модела који најадекватније представљају проблем за потенцијални израз. Наставник наводи ученика да врши селекцију (одваја битно од небитног) како би остварио могућност претпоставке размишљања у правцу решавања задатка. Циљ је одвајање битног од небитног како би се рационално користило време школског часа, које углавном није довољно за велике захтеве. Стога, припрема наставника (писмена, визуелна) мора бити јасна и извесна како би се остварио постављени циљ.

У оквиру постојећих наставних садржаја, а у вези са савременом технологијом у контексту визуелних информација у ликовној култури, треба инсистирати код деце на стицању утисака блиског смисла са садржајима који се ослањају на њихова спонтана претходна знања, која се затим трансформишу у будућа знања. Од деце се не очекује да само буду конзументи, већ се ликовном културом и њеном образовно-васпитном функцијом развијају и моторичке способности, естетско мишљење, критичка свест. Перманентан задатак треба да буде афирмација детета као актера ствараоца у складу са његовим преференцијама.

Проблемски постављени наставни садржаји ликовне културе вертикално се развијају од првог до осмог разреда и произилазе један из другог. Полазећи од узрасних могућности ученика, водило се рачуна о прилагођености и спиралним круговима садржаја образовног карактера за сваки разред посебно, што је и одређено у оперативним задацима. Такви садржаји као основ имају теорију обликовања, а информативност се стиче у практичном, делимично и теоријском раду путем анализа уметничких дела и ученичких

радова. Ниво образованости је у складу са специфичношћу ове наставне области, што подразумева и одговарајуће инструменте за праћење знања ученика по разредима. Из тога произилази да ученицима треба пружити информације на нивоу програма, што подразумева и усвајање знања. Паралелно са тим треба их усмеравати у креативном практичном раду и процесима игара, где понуђене информације нису оквири деловања и дефинитивне вредности.

Садржаји наставе ликовне културе у основном васпитању и образовању могу да се подведу под следећу шему информативне структуре:

1. опазити
2. примити
3. разумети
4. поступити.

Ниво прве димензије (опажања) подразумева три основна фактора:

1. квалитет опажања у садржајном погледу;
2. брзину и тачност перцепције;
3. тачност опажања појединачних елемената у одређеној ситуацији.

Ниво друге димензије обухвата елементе разумевања опажених и примљених ликовно-визуелних квалитета.

Ниво треће димензије је разумевање опажене и примљене информације, тј. неопходно је вођење разговора о структурирању одређене информације.

Ниво четврте димензије подразумева примену (поступање) у практичном и теоријском раду.

Ова структура је оријентација наставницима за вредновање нивоа знања, а односи се на све методске целине у програму од четвртог до осмог разреда. Током реализације задатака у свим методским целинама по разредима, где се наставник појављује у улози преносиоца знања и аниматора дечјег стваралаштва, могуће је проверавати и пратити ниво и квалитет процеса и рада ученика по наведеним стандардима. Затим треба имати у виду чињеницу да се сваки од наведених нивоа (почев од опажања преко примања, разумевања па до поступања) може оцењивати оценом од два до пет. Из тога произилази напомена о комплексности оценом и сугестија за следећи приступ: довољан (2) - усвојеност садржаја на нивоу опажања; добар (3) - усвојеност садржаја на нивоу опажања и примања; врло добар (4) - усвојеност садржаја на нивоу опажања, примања и разумевања; одличан (5) усвојеност садржаја на нивоу опажања, примања, разумевања и поступања.

Приликом оцењивања треба имати у виду да нису сви ученици на истом нивоу опажања, примања, разумевања и поступања. То су чињенице које наставника упућују на будност и реалност полазећи од захтева програма и психофизичких могућности ученика и треба да буду заступљени сви нивои оцењивања са различитим степенима.

ДОДАТНИ РАД

За додатни рад од V до VIII разреда одређују се даровити ученици са посебним интересовањима за области из предмета ликовна култура, односно за продубљивање и проширивање знања и развијање стваралачког мишљења. То су ученици чија се даровитост изразитије испољава већ у I, II и III разреду. Такве ученике прате и подстичу наставници разредне наставе и педагошко-психолошка служба школе све до V разреда када се први пут организује додатни рад. Важно је да се додатни рад изводи током целе године, све док траје реализација утврђеног програма. Иако се повремено, из објективних разлога, не организује ова настава, важно је да се рад са даровитом децом не прекида. У том случају треба да се подстичу на самостални рад у другим формама (појачаном индивидуализацијом рада у редовној настави, давањем посебних задатака и ангажовањем у слободним активностима).

Додатни рад је заснован на интересовањима ученика за проширивање и продубљивање умења и вештина. Непосредније активира ученике и оспособљава их за самообразовање, развија њихову машту, подстиче их на стваралачки рад и упућује на самосталност у трагању различитих извора сазнања. Под руководством наставника, ученици у додатном раду самостално бирају одговарајуће медијуме, средства за рад и непосредније излажу свој критичан став према вредностима. Ангажоване ученике стога треба стимулисати (похвале, награде, стипендије за даље школовање) и постепено их уводити у области професионалне оријентације ка широком пољу ликовних делатности. Програмом рада обухваћени су сегменти оријентационих садржаја програма (зависно од могућих интересовања). Наставник у сарадњи са учеником (евентуално родитељима и школским педагогом-психологом) саставља програм додатног рада. У реализацији програма наставник води разговор, проналази и примењује најпогодније облике и методе рада, пре свега оне које мотивишу ученике. Ученици се самостално одређују за рад и неопходно је проценити мотиве који су утицали на њихову одлуку. Наставник треба да прати конкурсе, смотре, такмичења, обавештава и мотивише у правцу одређеног ликовног проблема и афирмише дечје стваралаштво. Подржава их у раду инсистирајући на формирању збирке радова (мапе) и у сарадњи са родитељима у време наставе води дневник и прати развој детета. Очувањем тежње даровитих ученика ка креативном изражавању, заједно са овладавањем материјалом (развој техничке спретности и сензибилитета), доприноси даљем ликовном образовању.

У том циљу предложене су области које ће се реализовати у додатној настави.

ЦРТАЊЕ

Постепено обогаћивање појединостима на основу опсервирања или претходним вежбама рада по природи.

СЛИКАЊЕ

Увођење у бојене вредности процесом рада по природи и илустровању.

ГРАФИКА

Обогаћивање линеарног израза графичких површина, са постепеним свеснијим композиционим решењима.

УМЕТНИЧКО НАСЛЕЂЕ

Старохришћанска уметност. Уметност у доба сеобе народа, романска и готска уметност. Византијска уметност, архитектура и сликарство. Српска уметност краја XII и XIII века. Поствизантијска уметност на тлу Србије XV-XVII век. Исламска уметност - карактеристике и споменици у Србији. Ренесанса у Италији и другим европским земљама.

ФИЛМ

Теорија филма

Специјалност филмског језика и начина филмског изражавања; начин снимања - кадар, гро-план, углови снимања, кретање камере; монтажа; технички проблеми филма; технологија развијања филма; идејна страна филма; кратка историја филма; практични задаци - лакши задаци у реализацији.

Практичан рад

Анимирање колаж-техником, анимирање помоћу цртежа, израда краћих документарних филмова.

АРХИТЕКТУРА

Теорија, потреба за обликовањем простора; намена зграда, материјали и технике градње, најосновнији облици у архитектури - стилови у архитектури; савремена архитектура и урбанизам у реализацији архитектонских идеја, упознавање са техничким цртањем - перспектива.

ОБЛИКОВАЊЕ И ЗАШТИТА СРЕДИНЕ

Човек радом мења природу ради задовољавања својих потреба. Користиће енергије и обликовање материјала доводи до отпадака гасовите, течне и чврсте природе које загађују човекову средину. Ергономија, као наука о прилагођавању човека који ради и његовог рада, има за циљ, путем пројектовања, инжењеринга и технологије, узајамно прилагођавање човека и његовог рада. Разумевање законитости у екологији, у погледу биолошке равнотеже перманентан је циљ образовања деце. У складу са овим поимањем односно разумевањем природе један је од циљева ликовне културе да се ученици оспособе за стваралачко преношење визуелно-ликовних искустава у природно-друштвена научна подручја и тако развију интересовање за заштиту природе и смисао за унапређивање културе живљења.

ВАЈАЊЕ

Теоријске поруке

Волумен и простор су општа оријентација у вајарским областима, односно функција пластике у архитектури, екстеријеру и ентеријеру.

Садржаји и идеје у вајарским делима су незаменљив дидактички материјал као пример решења ликовног проблема кога је могуће реализовати у различитим варијантама.

Меки материјал - глина, гипс, припрема и израда конструкција и моделовање пуне пластике глином или гипсаном кашом.

Наношење глине или гипса.

Гипсана каша са успореним везивањем.

Финална обрада и сушење радова.

Израда једноставних алата за рад.

Опремање и чување извајаних радова.

Печење глинених предмета.

Коришћење примерених тврдих материјала који се обрађују поступком одузимања.

Дрво и вајарски радови од дрвета, пуна пластика у дрвету, рељеф употреба разноврсних длета, ножева, струга и алата за глачање.

Избор дрвета и његова обрада.

Кување дрвета, сечење, стругање, глачање, лакирање и патинирање.

Опремање и конзервирање вајарских радова.

Вајање у металу, ковачка обрада метала, вајање метала, обрада металних листића и лима.

Сечење метала, спајање (закивањем, лепљењем и варењем), бушење, извлачење и полирање.

Заштита од корозије и патинирање. Опремање вајарских радова.

Вајање у везаном гипсу, тврдој глини или одговарајућем камену.

Израда свих облика пластике који дозвољава крт материјал (глина, гипс, камен). Коришћење длета, секача, ножа и чекића, брушење, глачање и патинирање. Опрема и чување вајарских радова.

ПЛАСТИЧНЕ МАСЕ

Одливци (гипс, пластика, метал) и умножавање вајарских радова. Припрема калупа, прављење масе за одливке и скидање калупа.

Обликовање у пешчаном калупу и обликовање у калупу за пластику. Финална обрада одливака, патинирање и опремање одливака.

КЕРАМИКА

Увод у керамику, својства керамичке глине. Историја керамике, керамички производи, технологија керамике.

Стицање првог искуства у раду са глином.

Мешање, гњечење, додавање и одузимање масе глине.

Пластичне форме.

Испупчење и удубљење форме, пуни и празни простор у разним функцијама (опека са шупљинама и слично).

Елементарно упознавање рељефа и разлика између рељефа и пуне пластике у простору.

Обрада површина, упознавање црта и утискивањем других облика или рељефним додацима.

Израда декоративних и функционалних предмета.

Процес сушења и контрола сушења, слагање - пуњење пећи предметима, надгледање печења, хлађење и пражњење пећи.

Сликање печених предмета. Печење и контролосање печења и сликање глазираних предмета.

Осликавање керамичких плочица емајлом и глазуrom.

Израда калупа и ливење керамичких предмета (брошеви, медаљони, пепељаре и вазе за икебану).

ПРИМЕЊЕНА ГРАФИКА

Основи примењене графике.

Коришћење репродуктивне графике у индустрији.

Графика у једној боји - нацрт за етикету.

Графика у две боје - нацрт за плакат.

Графика у више боја - нацрт за насловну страну књиге (скица у колажу).

Графика и графички слог (коришћење графике летрасет-слова).

Графика - скица за поштанску марку.

Графика и амбалажа (кутије - нацрт и финални рад).

Плакат - извођење високом штампом. Плакат - нацрт - скица колажом.

ТАПИСЕРИЈА

Историја таписерије: таписерија у средњем веку.

Таписерија у 18. и 19. веку.

Савремена таписерија.

Изражајна средства таписерије.

Техника таписерија.

Материјали за ткање; начин ткања.

Боје (билне и минералне) и начини бојења.

Практични рад. Израда неколико мањих таписерија у разним техникама.

СЛОБОДНЕ АКТИВНОСТИ

Цртање, сликање, вајање, примењена графика; сценографија; костим; керамика; таписерија; зидно сликарство; визуелне комуникације; пантомима; историја уметности и теоријско изучавање културног наслеђа; праћење савременог ликовног живота (изложбе и друге ликовне манифестације).

Формирање и чување збирки (индивидуалних или заједничких колекција): цртежа, слика, графика, фигура (оригинала или репродукција), вредних ствари (делови ношње, старе пегле, стари сатови итд), интересантних облика из природе (коренје, камен итд), уметничких фотографија (црно-белих и у боји).

У току школске године чланови ликовне секције учествују у естетском уређивању школе и њене околине и у припремању и опреми изложби и разних других манифестација у васпитно-образовној организацији у оквиру културне и јавне делатности. Улога наставника је веома значајна у подстицању, окупљању и ангажовању ученика.

МУЗИЧКА КУЛТУРА

(1 час недељно, 36 часова годишње)

Циљ и задаци

Циљ:

- развијање интересовања за музичку културу;
- развијање музикалности и креативности;
- неговање смисла за заједничко музицирање у свим облицима васпитно-образовног рада са ученицима;
- упознавање музичке традиције и културе свога и других народа.

Задаци:

- неговање способности извођења музике (певање/свирање);
- стицање навике слушања музике, подстицање доживљаја и оспособљавање за разумевање музике;
- подстицање креативности у свим музичким активностима (извођење, слушање, истраживање и стварање музике);
- упознавање основа музичке писмености и изражајних средстава музичке уметности;
- припремање програма за културну и јавну делатност школе;
- упознавање занимања музичке струке.

Оперативни задаци

Ученици треба да:

- певају по слуху и из нотног текста песме наших и других народа (народне, уметничке, дечје, староградске);
- упознају основне појмове из музичке писмености;
- упознају музичке дела уз основне информације о делу и композитору;
- развијају стваралачке способности.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА

Извођење музике

Певање, свирање и основе музичке писмености

Обрадити и певати народне, дечје, уметничке песме, каноне и песме наших и страних композитора.

На дечјим ритмичким и мелодијским инструментима изводити песме одговарајуће тежине (обнављање целе ноте, половине, четвртине, осмине, шеснаестине у групи и одговарајућих пауза; обрада осминске триоле и синкопе).

Кроз обраду песама упознати F-dur, D-dur и d-moll лествицу.

Слушање музике

Слушати вокалне, вокално-инструменталне и инструменталне композиције наших и страних композитора.

Посебну пажњу обратити на соло и хорску песму уз основне информације о делу и композитору.

Ученике оспособити да препознају и упознају звук инструмента у примерима које слушају, представљати им изглед и могућности инструмента.

Стварање музике

Подстицање музичке креативности кроз импровизацију на доступним инструментима.

Импровизовање дијалога на инструментима Орфовог инструментарија.

Стварање дечјих песама.

ЗАХТЕВИ ПРОГРАМА ПО АКТИВНОСТИМА

Извођење музике

Песма коју ученик учи по слуху или из нотног текста има највише удела у развоју његовог слуха и музичких способности уопште. Певањем песама ученик стиче нова сазнања и развија музички укусу. Кроз извођење музике ученик треба да савлада појмове из основа музичке писмености. Настава има задатак да код ученика развија љубав према музичкој уметности и смисао за лепо, да помогне у свестраном развоју личности ученика, да ученика оплемени и да му улепша живот.

При избору песама наставник треба да пође од психофизичког развоја ученика, од њима блиских садржаја, ширећи при том њихова интересовања и обогаћујући дотадашња знања новим садржајима. Потребно је, такође, да оцени гласовне могућности разреда пре одабира песама за певање.

Детаљном анализом потребно је обрадити текст и утврдити о чему песма говори, као и у којој је лествици написана. За упознавање народне песме важно је разумети њено етничко и географско порекло, улогу песме у народним обичајима или свакодневном животу. Једна од карактеристика народних песама је и завршетак који одудара од онога што је ученик сазнао кроз основе музичке писмености - завршетак на другом ступњу. На ову карактеристику треба скренути пажњу, а она ће уједно бити и оријентир за препознавање народне песме.

Наставник бира од предложених песама, али мора водити рачуна да у његовом раду буду заступљене уметничке, народне, пригодне песме савремених дечјих композитора, као и композиције са фестивала дечјег музичког стваралаштва које су стварала деца. Ради актуелизације програма, наставник, такође, може научити ученике да певају и понеку песму која се не налази међу предложеним композицијама ако то одговара циљу и задацима предмета и ако одговара критеријуму васпитне и уметничке вредности.

Посебну пажњу треба посветити изражајности интерпретације - динамици, фразирању, доброј дикцији.

Свирање

У сваком одељењу постоји један број ученика који има веће или мање потешкоће у певању. Таквим ученицима треба дати могућност афирмације кроз свирање на дечјим музичким инструментима да би учествовали у групном музицирању.

У раду користити ритмичке и мелодијске инструменте. Пошто су ученици описмењени, свирање на мелодијским инструментима биће олакшано јер се могу користити нотни примери појединих песама које су солмизационо обрађене.

Потребно је развијати дечје предиспозиције за музичко обликовање и омогућити им да доживе радост свирања, чиме се богати личност у осетљивом периоду емоционалног сазревања.

Слушање музике

Слушање музике је активни психички процес који обухвата емоционално доживљавање и мисаону активност. Улога наставника у организовању правилног приступа слушању музике је од пресудне важности за естетски однос према музици, за тумачење музичког дела и његов доживљај.

Композиције које се слушају морају својим трајањем, садржајем и музичким изразом да одговарају могућностима перцепције ученика и организације часа. Оне треба да буду кратке, а равноправно треба да буду заступљене вокалне, инструменталне и вокално-инструменталне. Код слушања дечјих песама потребно је да ученици: уочавају и објашњавају текст, разумеју функцију инструменталне пратње и начина на који музика дочарава текст.

Пре слушања треба обновити знања из области музичких изражајних средстава која се стављају у функцију изабраног примера. Треба избегавати утврђене методске поступке и трагати за новим приступом у складу са делом које се обрађује. Анализу слушаног примера треба радити кроз дијалог са ученицима подстичући слободно изражавање. Личност ствараоца се представља најоупштеније, са основним хронолошким подацима, с мером одабраним анегдотама и уз настојање да се ученикова знања из различитих области повежу и ставе у функцију разумевања слушаног дела.

У избору инструменталних композиција треба користити примере најпопуларнијих дела, оних која ће својом упечатљивошћу привући пажњу и лако бити прихваћена.

Елементи музичког облика не смеју се обрађивати на формалистички начин. Објашњења у вези са формом дела морају бити у функцији олакшавања праћења музичког тока.

Музичко стваралаштво

Дечје музичко стваралаштво представља виши степен активирања музичких способности, које се стичу у свим музичким активностима, а као резултат креативног односа према музици. Оно има велику васпитну и образовну вредност: подстиче музичку фантазију, обликује стваралачко мишљење, продубљује интересовања и доприноси трајнијем усвајању и памћењу музичких репродуктивних и стваралачких активности и знања.

Стваралаштво може бити заступљено кроз:

- музичка питања и одговоре;
- компоновање мелодије на задати текст;
- састављање мелодије од понуђених двотактних мотива;
- импровизација покрета на одређену музику.

Ове активности треба вредновати према стваралачком ангажовању ученика, а не према квалитету насталог дела јер су и најскромније музичке импровизације педагошки оправдане.

Праћење и вредновање ученика

Да би се остварио процес праћења напредовања и степена постигнућа ученика у настави музичке културе, неопходно је да наставник претходно упозна и идентификује музичке способности сваког ученика.

Оцењивање ученика у настави мора се спроводити организовано. Оно треба да обухвати и прати посебан развој сваког ученика, његов рад, залагање, интересовање, став, умешност, креативност и слично. Наставник треба да прати развој личности у целини и да објективно процењује колико је ученик савладао програмске захтеве.

Смисао оцењивања у настави музичке културе не треба да буде искључиво везан за оцену музичких способности, мада њих треба истаћи, већ и у функцији награде за залагање, интересовање, љубав према музици. Оцену треба користити као средство мотивације: она треба да ученике мотивише на музичке активности и на бављење музиком у складу с њиховим стварним способностима и потребама.

Домаћи писмени задаци или писани текстови, контролни задаци и слично не задају се за овај предмет ни у једном разреду. Целокупно наставно градиво остварује се само у школи.

ПРЕПОРУЧЕНЕ КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА ПЕВАЊЕ У ШЕСТОМ РАЗРЕДУ

Химне

Државна химна

Химна светом Сави

Химна школе

Народне песме

Избор народних песама из различитих крајева Србије

Песма из Јапана - Шушти, шушти бамбусов лист

Народна из Индонезије - Кочија

Песме других народа

Дечје песме

З. Вауда - Бржимир и Бржимирка

З. Вауда - Лептирова успаванка

С. Мокрањац - Повела је Јела

С. Мокрањац - Ој, за гором

В. А. Моцарт - Чежња за пролећем

К. Бабић - Коњски реп

Ј. С. Бах - Зима

Ј. С. Бах - Ах, што волим

Ђ. Б. Перголези - Где је онај цветак жути

Д. Кабалевски - Спокојно спавај

Песме чији су ствараоци деца

Награђене композиције са дечјег конкурса.

ПРЕПОРУЧЕНЕ КОМПОЗИЦИЈЕ ЗА СЛУШАЊЕ У ШЕСТОМ РАЗРЕДУ

Химне

Државна химна

Химна светом Сави

Химна школе

Народне песме и игре

Избор песама из различитих крајева Србије

Домаћи композитори

С. Мокрањац - Пета руковет

С. Мокрањац - Осма руковет

Ј. Маринковић - Отче наш

С. Бинички - Марш на Дрину

М. Милојевић - Муха и комарац

М. Тајчевић - Седам балканских игара (избор)

К. Бабић - Гимнастика за два цванцика

Д. Радић - Гунгулице (избор)

Р. Петровић - Сватовске шаљивке

Избор из доступних инструменталних дела савремених композитора

Страни композитори

Ј. С. Бах - Друга свита за флауту и оркестар, последњи став, Бадинера

Вивалди - концерти из циклуса Годишња доба - Зима

Тартини - Ђаволџи трилер, соната за виолину и клавир, први став

В. А. Моцарт - дует Папагена и Папагене из опере Чаробна фрула

Бетовен - Први став Пете симфоније

Ф. Шуберт - Дивља ружица

Ф. Менделсон - Виолински концерт, први став

Ј. Брамс - Мађарске игре (избор)

П. И. Чајковски - одломци из балета Успавана лепотица

А. Бородин - Половецке игре из опере Кнез Игор

Е. Григ - Прва свита из музике за драму Пер Гинт, Јутро (први став) и У двору планинског краља (четврти став)

Н. Римски-Корсаков - одломци из свите Шехерезада

Избор из доступних дела композитора XX века

ДОДАТНИ РАД ХОР И ОРКЕСТАР

Свака основна школа је обавезна да организује рад хорова, и то: хор млађих разреда и хор старијих разреда. У свакој школи у којој постоје услови треба да се оснује школски оркестар. Часови хора и оркестра се изводе континуирано од почетка до краја школске године. Часови хора и оркестра као редовна настава улазе у фонд часова наставника музичке културе:

хор нижих разреда, 111 часова годишње.

хор виших разреда, 136 часова годишње.

Часови рада са хором и оркестром (који су идентични са трајањем школског часа - 45 минута) уносе се у распоред школе и део су радне обавезе ученика које одабере наставник. Ученици који већ похађају музичку школу не укључују се у хор или оркестар.

Хор

Репертоар школских хорова обухвата одговарајућа дела домаћих и страних аутора разних епоха.

У току школске године потребно је са хором извести најмање десет композиција.

Оркестар

Школским оркестром се сматра инструментални ансамбл са најмање десет инструменталиста који изводе композиције у најмање три деонице. Оркестри могу бити састављени од инструмената који припадају истој породици (блок флауте, мандолине, тамбуре, хармонике, Орфов инструментаријум итд.) или мешовитог састава према расположивим инструментима. Репертоар школског оркестра чине дела домаћих и страних композитора разних епоха, у оригиналном облику или прилагођена за постојећи школски састав.

У току године оркестар треба да изведе најмање осам дела, од којих нека заједно са хором.

Ако постоји оркестар у школи, фонд часова је као и за хор виших разреда, тј. 136 часова годишње.

У свим школама у којима раде наставник или наставници који владају неким инструментима организује се додатна настава за даровите и заинтересоване ученика у свирању на појединим инструментима.

Задачи инструменталне наставе су:

- да код ученика развија музичке способности и жељу за активним музицирањем и суделовањем у школским ансамблима;
- да упоредо са инструменталном наставом ученицима даје и потребна теоријска знања;
- да и овом наставом подстиче код ученика њихове креативне способности и смисао за колективно музицирање.

Настава се одвија у групи до четири ученика, односно од пет до девет ученика када се ради о блок флаутама, тамбурама, мандолинама или Орфовом инструментаријуму. Зависно од могућности и интересовања ученика, у додатној настави се формирају мали музички састави.

Програмом и садржајима додатне наставе обухватити одговарајуће уџбенике, приручнике и збирке за поједине инструменте, као и дела (у оригиналном облику или прилагођена саставима ученика дотичне школе) домаћих и страних композитора из разних епоха, доступна извођачким могућностима ученика.

Ученици приказују своја индивидуална и групна достигнућа из додатне музичке наставе на школским и другим приредбама и такмичењима.

За додатну наставу се одређује 1 час недељно. Додатна настава је део радне обавезе наставника и изабраних ученика. Ученици који похађају музичку школу не укључују се у додатну наставу.

Слободне активности

У свакој основној школи има музички обдарене деце, чије се интересовање и љубав за музику не могу задовољити само оним што им пружа настава у разреду. За такву децу која не похађају музичку или балетску школу може се организовати додатна настава и тако се могу укључити у разне групе или школски оркестар.

Могу се основати групе певача вокалних солиста и солиста инструменталиста са којима се увежбавају соло песме, мали комади, дуети, терцети, квартети, мали камерни инструментални састави, секција љубитеља слушања музике - који ће слушати разна музичка извођења у школи или ван ње (концерте, радио и телевизијске емисије, музичке филмове и сл.). Осим секција вокалних солиста, инструменталних солиста и љубитеља слушања музике могуће је организовати секцију младих композитора са којима се ради индивидуално на развоју музичке креативности. Могуће је, такође, основати секцију младих етномузиколога који ће прикупљати мало познате или готово заборављене песме средине у којој живе. Број и врста музичких секција које је могуће основати у основној школи у односу на способности и интересовања ученика одређени су само афинитетом наставника и његовим ентузијазмом.

За слободне активности се одређује 1 час недељно.

Рад формираних секција одвија се континуирано током целе школске године.

НАЧИН ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

У програму музичке културе истакнуто место има слушање музичких дела и активно музицирање (певање и свирање). Основе музичке писмености и музичко-теоријски појмови у оваквом приступу планирани су у функцији бољег разумевања музике и музичког дела.

Основни принцип у остваривању циља и задатака треба да буде активно учешће ученика на часу. При томе на једном часу треба обухватити различита подручја предвиђена за тај разред и комбиновати разне методе у настави. Час посвећен само једном подручју и извођен само једном методом не може бити ни користан ни занимљив за ученике, што води ка осиромашивању садржаја и смисла предмета.

Настава музичке културе остварује се кроз:

- певање, свирање и стицање основа музичке писмености;
- слушање музике;
- дејче музичко стваралаштво.

Групним и појединачним певањем или свирањем развија се интересовање ученика да активно учествују у музичком животу своје средине.

Препоруке за остваривање програма у шестом разреду

Слушање музике

- Усмеравање пажње ученика на аналитичко слушање музике стимулисањем активног праћења примера.

- Разликовање звучних боја музичких инструмената, упознавање њихових карактеристика (основне групе, грађа, техничко-извођачке могућности).

- Подстицање различитих видова изражавања ученика у вези са слушањем музике и музичким доживљајем. Ово се не сме сводити на пасивизацију улоге наставника и померање акцената са активног слушања на друге активности, обично ликовне или литерарне, за које наставник нема праву компетенцију тумачења и оцењивања.

- Упознавање музичких дела, стваралаца и извођача.

Основе музичке писмености

- снизивица, разрешивица, обнављање повисивице;
- упознавање клавијатуре;
- обнављање простих парних и непарних тактова са четвртинском и осминском јединицом бројања (утврђивање односа наглашених и ненаглашених делова такта, објашњење тактирања и дириговања);
- упознавање ала бреве такта (половина као јединица бројања);
- обнављање знакова репетиције, учење ознака прима и секунда волта;
- упознавање короне;
- обнављање ознака за динамику (p, mp, f, mf, crescendo, decrescendo) и темпо (adagio, andante, moderato, allegro), учење нових: pp и ff, vivo, presto. Објашњење значења термина molto, poco, meno, као и ознаке карактера cantabile;
- објашњење значења лукова: лук трајања и лук легата, ознака за стакато и глисандо;
- понављање старих и обрада нових лествица F-dur, D-dur и d-moll обнављање значења термина ступањ, степен и полустепен,

упознавање акорда на првом ступњу (поређење мола и дура, објашњење тоналитета).

Певање песама по слуху и из нотног текста

- неопходни су редовно указивање на значај правилне хигијене гласа, стална брига о положају тела при певању, вежбе за певачко дисање, вежбе артикулације, распевавање уз инструменталну пратњу и без ње, певање каденце;
- учење песме почиње увођењем у тематику, затим следи наставничково тумачење литерарног текста са наглашавањем васпитних елемената;
- код учења песама по слуху прво се демонстрира оригинални вид песме (у темпу, са динамиком), затим ради једноставна анализа песме због разумевања форме (заједничко уочавање понављања и контраста);
- код учења песама из нотног текста прво се ради анализа записа песме (уочавају се: кључ, предзнаци, такт уз пробу тактирања, динамичке и артикулационе ознаке, дужине и имена тонова), затим се нотни текст ишчитава парлато (са понављањима док се текст не утврди), уради се вежба распевавања и прелази на певање док наставник свира мелодију;
- осмишљавање почетне интонације песме најбоље је дати кроз инструментални увод;
- песма се учи по деловима и фразама уз инструменталну пратњу која се у почетку своди на мелодију (аранжмане додати тек пошто је песма научена);
- теже ритмичке фигуре и мелодијски скокови се обрађују кроз понављања;
- током учења непрекидно се инсистира на изражајном и доживљеном певању.

Свирање

- Понављање краћег задатог мелодијског мотива.
- Увођење већег броја разноврсних инструмената Орфовог инструментаријума.
- Свирање на фрулици, мелодици, тамбури, гитари и другим доступним инструментима.

Музичко стваралаштво

- Ритмичким и звучним ефектима креирати пратње за песме, стихове, користећи при том различите изворе звука.
- Креирање покрета уз музику коју ученици певају или слушају.
- Осмишљање музичких питања и одговора, ритмичка допуњалка, мелодијска допуњалка са потписаним текстом, састављање мелодије од понуђених двотактних мотива.
- Импровизација мелодије на задати текст.
- Импровизација дијалога на мелодијским инструментима Орфовог инструментаријума.

Дидактичко-методичка упутства

Препоручени садржаји овог наставног предмета ученицима треба да пруже знања и информације како би разумели, пратили, разликовали, доживљавали и што боље процењивали музичке вредности.

За успешну реализацију наставе музичке културе неопходно је остварити основни предуслов: кабинет са наставним и очигледним средствима. Наставна средства су: клавир, комплет Орфовог инструментарија за све ученике, табла са линијским системима, квалитетни уређај за слушање музике, а пожељни су и компјутер, уређај за емитовање DVD са пратећом опремом. Очигледна средства укључују: слике појединачних инструмената, гудачког и симфонијског оркестра, слике страних и домаћих композитора и извођача, квалитетне снимке примера.

Садржаји музичке културе треба да пруже ученицима довољно знања и обавештености која ће им омогућити да разликују стварне вредности и квалитете у свету музике која их окружује у свакодневном животу од оних садржаја које не развијају њихов укус и не доприносе њиховом естетском васпитању.

Усвајање знања ученика зависи од организације часа, који мора бити добро планиран, осмишљен и занимљив. Ученик треба да буде активан на часу, а час музичке културе треба да буде доживљај за ученике. Разним облицима рада, техникама и очигледним средствима ученицима се преносе знања и комбинују разне методе у настави. Наставник је равноправни учесник у свим активностима.

Домаће писмене задатке или писане тестове, контролне задатке, реферате не треба задавати ни у једном разреду.

Наставу треба увек повезивати са другим предметима, музичким животом друштвене средине и учествовати на такмичењима и музичким приредбама.

ПРВИ ДЕО **Следећи део**